

MLUVNICE

PRO ŠKOLY MĚŠŤANSKÉ.

S NAUKOU

O SLOHU A PÍSEMNICTVÍ.

NAPSAL

JINDŘICH KONÍŘ,
UČITEL MĚŠŤANSKÉ ŠKOLY V KOLÍNĚ.

DRUHÉ, ROZMNOŽENÉ VYDÁNÍ.

Schválena vynesením vys. c. k. ministerstva vyučování a kultu ze dne
23. dubna 1898 čís. 9282.

Cena vázaného výtisku 80 kr. = 1 K 60 h.

PRAHA.

NAKLADATELÉ BURSÍK & KOHOUT.

1898.

P

ÚSTŘEDNÍ KNIHOVNA PRAŽSKÉ FAKULTY S. J. P. ALOVÉ
Číslo U 1228
inventár. č. 201903

Tiskem Aloisa Wiesnera v Praze,
knihkape České akademie císaře Františka Josefa
pro vědy, slovesnost a umění.

Ú v o d.

1. Dělení slov.

Příklady. Kdo s Bohem počíná, všeho šťastně dokoná. Rozumu nikdy nazbyt.

Kdo s Bo-hem po-čí-ná, vše-ho štast-ně do-ko-ná. Roz-u-mu ni-kdy na-zbyt.

Řeč naše skládá se ze slov, slova ze slabik. Dle počtu slabik rozeznáváme slova jednoslabičná a víceslabičná. Někdy musíme slova víceslabičná rozdělovati v slabiky.

1. Slova víceslabičná bez skupin souhláskových mezi samohláskami rozdělují se tak, že každá nová slabika souhláskou začíná.

2. Je-li mezi dvěma samohláskami skupina souhlásek, kterou česká slova počínají, běřeme skupinu tu k slabice následující.

3. Skupiny souhlásek, z nichž první jest l nebo r, dělí se tak, že souhlásky tyto přibírají se k slabice předcházející: žel-va, bar-va, vel-mi.

4. Obsahuje-li skupina souhlásky kmenové i příponové, dělíme je dle složení: pan-ský, ot-cov-ský, kost-mi, veď-te.

5. Slova složená dělíme dle částí, z nichž jsou složena: roz-um, roz-u-mě-ti, pod-o-bo-jí, pod-lou-bí, pod-ro-bi-ti, na-dro-bi-ti, bez-bož-ný, zá-rnu-tek, oka-mžik, ob-lí-bi-ti, za-lkne.

Cvičení 1. Rozdělte v slabiky slova: Poklad, obrat, vydra, výhra, okrasa, otrok, štědrý, pastýř, obchod, denní, vyšší, cesta, kostel, láska, jabloň, tlustý, jiskra, jehla, uhlí, ještě, lesní, dětský, vzácný, přijdu, příjmu, navzdor, chodba, výška, sklepník, obraz, dražší, ústí, číňme, podruh.

Cvičení 2. Rozdělte v slabiky slova: Chovejte, sousedský, pečlivý, skutečný, milujte, hospodář, rozsáhlost, podrazí, podskočí, poctivý, obdělník, pomněnka, nedbalý, neškodný, zapnouti, obličej, odřici, podlaha, polknouti, podmanil, nadbytek, nádhera, majetník, štěpnice, lednice, silozpyt, svatvečer, nejmilejší, vlašovice, prospívati, zlatohlávek, sedmihlásek, černoooký, okamžení, odumřelý.

Cvičení 3. Rozdělte po slabikách slova čl. I., 56. Hoch vlastenec.

Cvičení 4. Učiňte totéž v čl. I., 73. Lov.

2. Rozdělení hlásek.

Ani moudrosti ani cti nelosáhneš bez přičinění.

A-ni mou-dro-sti a-ni cti ne-do-sáh-neš bez při-či-ně-ní.

A-n-i m-ou-d-r-o-s-t-i a-n-i c-t-i n-e-d-o-s-á-h-n-e-š b-c-z
p-ř-i-č-i-n-ě-n-i.

Slabiky skládají se z hlásek. Viditelné znamení pro hlásku jest písmeno (litera); úhrn písmen v určitém pořádku činí abecedu.

Abeceda česká jest: *a, á, b, c, č, d, ḍ, e, é, ě, f, g, h, ch, i, j, k, l, m, n, ů, o, ó, p, r, ř, s, š, t, ṭ, u, ú, ů, v, y, ý, z, ž.*

Poznámka. V cizích slovech objevují se ještě *qu* a *x*, jako: Quirinal, Xerxes, Alexander. Za *qu* psáváme často *kv*, jako: kvítance, kvinta, Kvido.

Hlásky tyto dělí se v samohlásky a souhlásky. Mimo ty jest dvojhlásky *ou*.

Samohlásky jsou: a) krátké: *a, e, i, o, u, y;*

b) dlouhé: *á, é, í, ó, ů, ú, ý.*

Souhlásky jsou: a) tvrdé: *h, ch, k, r, d, t, n;*

b) měkké: *c, č, ḍ, j, ň, ř, š, ṭ, ž;*

c) obojetné: *b, f, l, m, p, s, v, z.*

3. Základní pravidla pravopisná.

Příklady. Řeky české malebnými údolimi plynou. Při ústí řeky Bělé jest Ústí nad Labem. Nikdo neví lehaje, zdali zdrav s lážka svého povstane. Ať dešť prší neb sníh věje, vždy se vále Boží děje. Člověk bez ctnosti jest jako květina bez vůně.

Pravidlo. a) *ů* nikdy se neklade na počátku slova; píše se v slovech, která v příbuzných tvarech mají krátké *o* na jeho místě: Bůh — Boha, dům — domu, dvůr — dvora.

b) *ú* píšeme na začátku i v prostředku slova, kde se v obecné mluvě vyslovuje místo něho *ou*: úraz (ouraz), úmysl (oumysl), zúmysla, úroda (ouroda), neúrodný, účel, bezúčelně.

c) Po tvrdých souhláskách píšeme jen tvrdé *y* neb *ý*, po měkkých souhláskách měkké *i* neb *í*. Před samohláskami *i, í, é* píší se souhlás-y *t, ḍ, ň* bez znaménka změkčovacého: *di, ti, ni, dě, tě, ně.*

Poznámka. V některých slovech cizích píšeme po tvrdých souhláskách měkké *i*: Afrika, Amerika, Kristus, Krištof, Marie, Gorice, chinin (lék), diplom, elektrický, horizont (= obzor), klerika, matrika, sakristie.

Po *c* píšeme tvrdé *y* v slovech: Cyril, Cýrus, cypřiš.

d) Po souhláskách obojetných píšeme někdy *i, í*, někdy *y, ý*; píšeme tudíž v slabikách koncových pávi i pávy, sokoli i sokoly,

holubi i holuby — jak kdy býti má. V slabikách vnitřních píšeme y neb ý v následujících slovech a jich odvozeninách:

po *b*: by, bych, abych, aby, býti, byt, odbyt, nábytek, dobytek, bylo (ale bidlo — tyč), pobyt, bytost, obydlí, příbytek, bývati, obývati, obyvatel, obyčej, babyka, býk, býli, bylina, bystrý, bystrina, kobyla, Bystřice, Bydžov, Babylon.

po *l*: blýskati se, lýko, lýči, lysý, lyska, lysina, lýtko, mlýn, mlynář, mlýnice, pelyněk, plynouti, plyn, vyplývati, plýtvati, polykati, slynouti (= slavným býti), slýchati, slyšeti, lyra (= hudební nástroj), Lykurg.

po *m*: my, mysl, mysliti, myšlenka, smysl, úmysl, myslivec, Nezamysl, Litomyšle, smýšleti, myš, odmykati, zamykati, mýliti se, mýlka, mylný, omyl, mýti, pomyje, mýdlo, mydlář, mydliny, mydliti hlemýžď, hmyz, průsmyk, mýto, mýtiti, smýkati, smýčec, mys.

po *p*: pych, pýcha, pyšný, pýchavka, pykati, kopyto, netopýr, pýřiti se, pysk, pytel, zpytovati, třpytiti se, slepýš.

po *s*: osyka, sýc, sýček, usýchati, sychravý, syčeti, sykot sykavý, sýkora, syn, sypati, sypký, sýpka, sýr, syrovátka, syrový, syrob, sysel, sytý, nasytiti; také v slovích synagoga (= modlitebnice židovská), Syrie, Assyrie.

Poznámka. V slově posílati píšeme měkké dlouhé *i*.

po *v*: vy, vykati, povyk, povykovati, vydra, výheň, výr, vysoký, výše, povýšiti, výška, výskati, výti (ale víti věnce), vyza, vyžle, zvyk, zvykati, žvýkati; taktéž slova s předponou *vy-* složená: vysvoboditi, vyjítí atd.

Poznámka. Slabika *vy* jest předponou, můžeme-li ji nahraditi předponou jinou, ku př. *vyletěl*, *přiletěl*, *uletěl*, *zaletěl*, *odletěl*.

po *z*: brzy, jazyk, nazývati.

Cvičení 1. Říkejte příbuzné tvary s krátkým *o* od těchto slov vůně, tůně, kůže, můra, tvůrce, vůle, stůně, chůze, důkaz, průvod, nůše, průlom, lůžko, můstek, krůček, chůva, důmysl, nůžky, hrůza, vzhůru, kůstka, potůček, krůpěj; ku př. vůle — voliti, volba, volno.

Cvičení 2. Misto - položte *i* neb *í*, *y* neb *ý*, jak kde býti má.

Na rovině utěšené, kde tři valné řeky pl-nou, úrodou kde role sl-nou, stojí chlum. Jak se do lesa volá, tak se z lesa oz-vá. Kdo chce s vlky b-ti, musí s nimi v-ti. B-dlím po lesích a nejsem m-slivec. Boha vz-vej, sám ruky při-kládej. Hedvábnou rukou přitele v-b-rej a železnou drž. Břízu po b-lé kůře poznáš. Jak nab-l, tak

pozb-í. Kdo chce psa b-ti, snadno hůl najde. Slepice sedávají na b-dla. Dívky v-jí věnce. L-ska jest keř; nese chutné oříšky l-skové. Na silnici dělá se z prachu v-r. Vzdělanost, práce a spořivost vedou k blahob-tu. Mnohého dobré b-dlo p-chá. Upl-nulý jednou čas nevrátí se více zas. L-ska je vodní pták podobný divoké kachně. Čím kdo opl-vá, toho sobě ob-čejně neváží. Nejv-šší hory nejtěžší hromob-tí snášejí. Únor b-lý pole s-lí. Pozdě klec zav-ratí, když pták v-letěl. Kdo mnoho v-dal, mnoho ví. Snadno přijal, lehce v-dal. Nejvíce těšívá zlato, jež jsme sami v-dob-li. Nezvaný nebývá v-taný. Každý hřích má svou v-mluvu. Až čas přijde, samo v-jde. Když s-ra hoří, v-v-nují se dusivé pl-ny. Jak v-soko v-stupují! Na pahorku strašná bouře v-je, z černé oblohy jen v-rné hromy hučí.

Cvičení 3. Užijte ve větách těchto slov: býti — bití, bydlo — bidlo, byli, — bílý, lyska — liska, mýti — míti, pýcha — píchá, pysk — písek — pískati — pisk, sypati — sípati, sýr — síra, výtí — vítí, výr — vír, nazývati — zívati (dlouhou chvílí).

4. Velká písmena.

Příklady. Na nebi mnoho hvězdíček se mihotá a svítá. — Co je život člověka? Krátká pout. — Heslem Františka Palackého bylo: „Svoji k svému a vždy dle pravdy!“ — Pán můj a Bůh můj! — Staří Řekové a Římané ctili mnoho bohů. — Dlouhé mlčení Tvé naplňovalo mne i matku Tvou opravdovou obavou. — Proučeje se do Vaší přízně jsem s neobmezenou úctou Vaš vděčný synovec Ludvík. — Erbenova „Kytice“. — Komenského „Labyrint světa“. — Václav a Boleslav byli synové Vratislavovi a vnukové Bořivojovi. — Právo světití biskupy Pražské bylo ode dávných dob při arcibiskupech Mohučských. — Císař Karel IV. zjednával pražským kupcům v okolních zemích rozličné výhody.

Velkým písmenem pišeme:

1. slovo na počátku řeči psané; (v nadpisech: Úkol. — Cvičení. — Účet a t. d.);
2. na počátku věty po tečece; někdy také po otazníku, vykřičníku a po dvojtečece, když po ní následuje řeč přímá;
3. na počátku vlastních jmen;
4. Bůh (ve významu křesťanském); Pán a Hospodin ve významu Bůh;
5. v listech u zájmen Ty, Tvůj, Vy, Váš, Vám, Jeho Veličenství a t. d.;

6. nadpisy knih;
7. přídavná jména přisvojovací odvozená od vlastních jmen;
8. přídavná jména zeměpisná; (více o nich v § 39.).

5. Přízvuk slovný.

Příklady. Volám; zavolám; nezavolám.

Pole — na pole; voda — do vody.

Dle přání; dle libosti; skrz lesy; krom toho.

Jednotlivé slabiky ve slově vyslovujeme hlasem mocnějším než slabiky ostatní. Ve slově volám vyslovuji slabiku *vo* mocnějším hlasem než slabiku lám; ve slově zavolám a nezavolám vyslovuji slabiky *za* a *ne* mocnějším (důraznějším) hlasem než slabiky ostatní.

Mocnější hlas, jímž slabika některá vyniká nad ostatní, jmenuje se *přízvuk slovný*.

Přízvuk slovný je v jazyku našem z pravidla na slabice první, ať je dlouhá nebo krátká; je-li slovo více než dvojslabičné, je na slabice první přízvuk hlavní a mimo něho bývá na slabice třetí a páté přízvuk vedlejší (*velebený, nepředvídaný*).

Jednoslabičná předložka splývá se svým slovem příslušným takřka v slovo jedno a jest pak přízvučna jako první slabika slova vůbec.

Poznámka. Bez přízvuku jsou jednoslabičná zájmena; mi, mě, ti, tě, si, se, mu, ho (slova tato nestojí nikdy na počátku věty).

Část první.

T v a r o s l o v í.

I. Jména podstatná.

6. *Příklady.* Štědrého *dárce* Bůh miluje. — Není *služebník* nad pána svého. — *Kůň* k tahu, *pták* k letu, *člověk* ku práci. — Z *proutku* veliký strom bývá.

Podstatná jména jsou názvy předmětův. Dělíme je:

- a) na podstatná jména osobní a věcná;
- b) životná a neživotná.

Cvičení 1. Vyberte z vět za příklady uvedených podstatná jména podle předchozího rozdělení!

Cvičení 2. Vyslovte se týž způsobem o podstatných jménech čl. I., 93. Kříž v lese.

7. Rod podstatných jmen.

Příklady. *Hlad* žene *vlka* z *lesa*. — Také v *slzách* jest *útěcha*. — *Křemeslo* má *zlaté dno*.

Rod podstatných jmen jest trojí: mužský, ženský a střední.

Poznámka. Jména podstatná mají z pravidla každé jen jeden rod; jenom některá mají zvláštní tvar pro pojmenování osoby mužské i ženské, jako: pán — pani, učitel — učitelka, žák — žákvně, král — královna, kmotr — kmotra, nospodář — hospodyně a j.

8. Číslo podstatných jmen.

Příklady. *Dub* jest krásný *strom*. — Mám dvě jasné, bystré *oči*. — *Přátel* u *boháčů* jako *plev* u *zrní*.

Číslo podstatných jmen je trojí:

1. jednotné, kterým se znamená jen jedna osoba neb jedna věc, na př. *řeba* (jeden), *řepa* (jedna), *řepka* (jedno);
2. dvojně, kterým se znamenají dva předměty téhož druhu, na př. *oči* (dvě), *uš* (dvě);
3. množné, kterým se znamená více osob neb věcí téhož druhu, na př. *řepel*, *boháči*, *řepky*.

Poznámka 1. Dvojněho čísla zachovaly se zbytky nepatrně. Dříve užívalo se dvojněho čísla vždy, když se mluvilo o dvou osobách nebo dvou věcech.

Poznámka 2. *Nůžky* a *kleště* jsou nástroje. — Nestrkej *prstu*, kde se *dvěře* svírají. — *Tmavé vánoce*, *světlé stodoly*. — *František Palacký* pochován jest v *Lobkovicích*.

Některá jména podstatná mají číslo jen množné, jako: *nůžky*, *kleště*, *dvěře*, *vánoce*, *Lobkovice* a j. Jména ta nazývají se v mluvnicku *pmnožná*.

Říkejte více takových jmen!

9. Pády podstatných jmen.

Příklady. *Holub* krmí mláďata svá sýrovitou látkou. — *Maso* mladého *holuba* jest velmi chutné. — *Zrní* jest *holubu* (-ovi) oblíbenou potravou. — *Viděl* jsem *holuba* divokého. — *Holube!* tys milým *hostem* národů slovanských. — O *holubu* (-ovi) četl jsem krásné *povídky*. — *Krásným holubem* se lidé chlubí.

Podstatná jména se skloňují, mají pády. Pád poznáváme po otázce, na kterou se klade. Čeština má sedm pádů.

1. pád na otázku *kdo? co?*
2. " " " *čí? koho? čeho?*
3. " " " *komu? čemu?*
4. " " " *koho? co?*
5. " *při volání*, na př. *holube!*
6. " na otázku o *kom? o čem?* (v *kom? v čem? kde?*)
7. " " " *kým? čím? (kudy?)*

10. Skloňování podstatných jmen.

Vzor holub (pro životná), dub (pro neživotná).

Jedn.	Množ.	Jedn.	Množ.
1. holub	1. holubi (ové)	1. dub	1. duby
2. holuba	2. holubů	2. dubu	2. dubů
3. holubu (ovi)	3. holubům	3. dubu	3. dubům
4. holuba	4. holuby	4. dub	4. duby
5. holube!	5. holubi (ové);	5. dubě!	5. duby!
6. holubu	6. holubech (ich)	6. dubě, -u	6. dubech (ich)
7. holubem.	7. holuby.	7. dubem	7. duby.

Dle těchto vzorů skloňujeme podstatná jména mužského rodu, která jsou v 1. pádě jedn. čísla zakončena tvrdou neb obojetnou souhláskou a mají v 2. pádu jedn. čísla koncovku *a* neb *u*. Zvláště pamatovati sluší: anděl -a, konšel -a, kotel — kotlu, manžel -a, mozol -u, popel -a (u), posel — posla, týl -u, účel -u, úděl -u, úhel — úhlu, úkol -u, uzal — uzlu, vrchol -u, živel — živlu a složená s — mysl: Přemysl, průmysl a j. — Dále se skloňují podle těchto vzorů podstatná jména mužského rodu pomnožná, která se končí na -y: hodý, trety, odpustky, pačesy; Bavyry, Rakousy, Bečváry, Hradčany, Poděbrady a j.

Srovnajte oba vzory a vytkněte, v kterých pádech se shodují a v kterých pádech jeví se rozdíl? — V kterých pádech mají oba vzory příponou -i, a v kterých pádech příponu -y? — Kterých pádů si zvláště povšimnete v příčině pravopisné?

11. Poznámky všeobecné.

1. *Příklady.* Hrdina miloval věrného lva, lev zas ochránitele svého. — Pes má drápy nepohyblivé. Starého psa těžko učiti.

Jméno lev má ve 4. pádu lva, pes — psa. Samohláska *e*, která v příbuzných tvarech někdy bývá a někdy nebývá, jmenuje se *e pohybné*. — Říkejte 2. pád jedn. čísla těchto jmen: pátek, křesť, posel, hotel, uzel, úhel.

2. *Příklady.* Bůh mraky červánků září šatí. Skřivánek vysoko Boha chválí. Minula zima, sníh na horách taje, v údolích povodeň od sněhu a deště. Lepší hrách doma než v cizině pečeně. Chceš-li brachu, pracuj brachu! Cizí chléb dětem houska. Lepší vlastní

kousek *chleba* než cizí pečeně. V té chvíli právě dozpíván byl žaltář v *káru*. V tom s *trůnu* sestupuje, sluhu na něj posazuje.

Co pozorujete v příčině pravopisné na tvarech: Bůh — Boha, sněh — sněhu, hráčh — hrachu, chléb — chleba? Říkejte 2., 3.

6. a 7. pád těchto jmen: dvůr, dům, vítr, mráz, pás, pěst.

Jak zní 2. pád jedn. jmen: kůr, trůn, páv, díl, kout?

3. *Příklady*. Heřman z Bubna byl udatý *pán*. V kostele na Hořejším Jelení odpočívá tělo slavného českého *pána*. Mám, *pane*, silnou naději, že moře v důlek přejeji. — Máti naše, máti milá! komu jsi nás poručila? Komu, mé děti, jinému, než *Pánu* Bohu samému? — Ctěnému *pánu*, *panu* Václavu Forejtovi. — *Pan* biskup — *páni* biskupové.

Jméno *pán*, stojí-li *samo*, nebo je-li přídavkem u jmen: Bůh, Ježíš, Kristus, aneb stojí-li za jmény císař, kníže, kráti *á* jen v 5. pádě jedn. — Stojí-li přídavkem před jiným podstatným jménem, kráti *á* ve všech pádech jedn. čísla. — Sbíhá-li se v titulích dvakráte za sebou, zachovává na prvním místě *á* dlouhé, na druhém pak se kráti.

4. *Příklady*. *Pstruzi* žijí ve vodě pramenité. *Lenoši* sami sobě škodí. Mnozí *ptáci* žijí se červy. Proto je štika v řece, aby *kapři* nedřímali.

V kterých pádech jsou jména: pstruzi, lenoši, ptáci, kapři? Říkejte k těmto jménům 1. pád jedn. čísla! — Co se stalo se souhláskou h, ch, k, r? — Říkejte 4. a 7. pád množ. od týchž jmen! Jmenujte více podstatných jmen životných ukončených na h, ch, k, r a říkejte je v 1. a 4. pádě množ.

Cvičení. Jména v závorkách napište v náležitém pádě: Pod (sněh) spinkají květinčky, jsou na nich ze (sněh) peřinky. Mnohý (chléb) pohrdal a suchou kůrkou za vděk vzal. Přitruhou-li (mráz) s Kateřinou, hled se každý opatřit peřinou. Smrt vždycky za (pás) vězí. Stál na (práh) svojí touhy. Korouhvička po (vítr) se obrací. Třtina (vítr) se kláti. Kdo (vítr) bouřit velí? Přes pole chladné (vítr) vějí. Hoří oheň na (vrchol) prostřed hory zasněžené. Vesuv vychrlil kdysi tolik (popel) a kamení, že tři města byla zasypana.

12. O pádech jednotlivých.

1. *Příklady*. a) Okolo *hřbitova* cesta úvozová. Jak se do *lesa* volá, tak se z *lesa* ozývá. Z *kostela* slyšení pěni od rána do *večera*.

Toho roku byly kruté mrazy. Kdo křivě svědčí, nebude živ do roka. b) Lenoch zaháli od *pondělka* do *pátku*, jest živ od dneška do zítřka. Příjdu k vám od *čtvrťka* za týden. c) Srpen *března* teplejší. Dne 8. *listopadu* 1620 byla svedena bitva na Bílé Hoře. d) Z *Mělníka* vede cesta krásným údolím ku zřícenině hradu *Kokořína*. Od *Písku* lze viděti valnou část Šumavy.

Určujte v těchto větách pád jmen: hřbitova, lesa, kostela, večera, roku, do roka; pondělka, pátku, čtvrťka, března, listopadu, Mělníka, Písku! Co shledáváte? Jmenujte více takových jmen a zařaďte je pod a) b) c) a d)!

2. *Příklady*. Sv. Václavu, Boleslavovi II. a Jaromírovi připisuje se veliká nábožnost, Přemyslu Otakarovi II. rekovnost. Císař Zikmund dal mistru Janu Husovi na cestu do Kostnice průvodní list. Čechové ve všech nesnázích zpívali rádi písně k sv. Václavu a sv. Vojtěchu.

Ovičení. Vytýkejte v předcházejících větách podstatná jména v 3. pádě, která se sklouňují podle vzoru holub, a pozorujte, která mají -u a která ovi!

3. *Příklady*. Mějte *Boha* vždy na paměti! *Pro Bůh!* co se s tebou stalo?

Pád 4. rovnal se dříve vesměs pádu prvnímu i u životných. Z těch dob zůstal zbytek ve řeči: pro Bůh!

4. *Příklady*. Jsi tich a kliden na věky, můj druhu! Jdi k mravenci, lenochu, a uě se od něho pilným býti. Anděličku, můj strážníčku, opatruj moji dušičku! Posluž mi naposled, můj synu! Poutníku (poutníče) neznámý v hábitě šerém, kam se ubíráš nyní pod večerem? Jak dobrotiv jsi, Bože! Přičiň se, člověče, a Bůh ti požehná! Milý Duše svatý, rač našim hostem býti! Rač se dnes ké mně skloniti, Duchu Božský! Jene! volal rytíř často, Jene nevinný! Bratře! vhodná doba prehne záhy. Račte nás navštíviti, pane doktore! Slavný sbore obecních starších! Hoj, ty štedrý večere, ty tajemný svátku! cože komu dobrého neseš na památku? Lásko, k vlasti! dare Božský, dávných od věků!

Pravidlo. Jména zakončená na *h*, *ch*, *k*, pak jméno *syn* mají v 5. pádě koncovku -u místo -e. Říkejte více takových jmen v 5. pádě! U některých užívá se obojího tvaru: poutníku i poutníče. Vždy jen: Bože, člověče, Duše svatý (= třetí osoba božská), Jan má

Jene (*a* se přehlasuje v *e*). — Říkejte 5. pád jmen: bratr, kmotr, Petr, doktor, professor, sbor, večer, dar! Co pozorujete?

5. *Příklady.* Až já budu na hřbitově práchnivět v brobečku, bude ještě stát ta lipa na našem dvorečku. V Bagdadě žil starý, kupec, jménem Kasem. Básník Adolf Heyduk je professorem v Pisku. O sv. Petře a Pavle bývá u nás tepleji než o sv. Janě. Kněz kázal o sv. Petru a Pavlu (o sv. Petrovi a Pavlovi).

Které koncovky má 6. pád jedn. čísla? — Říkáme: o sv. Janě (označujeme-li čas), o sv. Janu (o osobě sv. Jana). Jmenujte jména míst, která mají v 6. pádě koncovku -ě (*e*) a jiná, která mají koncovku -u (Pisku).

6. *Příklady.* a) Bývali Čechové statní jonáci, bývali rekové muži co květ. Naši dávní předkové byli mírumilovní. Slavičkové v háji pějí. Spustl Olymp, na němž vládli kdysi bohové. Hříchové vaši budou vám odpštěni.

b) Andělé jsou pouzí duchové. Milujme se jako bratři a platme si jako židé. Vědí sousedé, jak se komu vede. Na břehu siného moře žili staří manželé. Mimo salašnictví horalé i jinými ještě způsoby opatřují si výživu.

c) Nejstarší Slované v Čechách byli: Čechové, Lučané, Sedličané, Děčané, Pšované a j. Měšťané (město — měšťan) hledí si obchodu a průmyslu, vesničané (vesnice — vesničan) rolnictvím se zanašejí. — Když byli Bojové z Čech vypuzeni, usadili se ve vlasti naši Markomani. Cikáni s místa na místo putují. Havrani žijí v střední Evropě, ale jsou tu vzácnější než vrány.

Pravidlo. První pád množného čísla má koncovky -i, -ové, -é; -y. Koncovku -ové přijímají životná zvláště jednoslabičná (tvor-ové, syn-ové), pak jména na -ek. Neživotná dostávají -ové když je oživotňujeme pro zvláštní důraz. — Vytkněte z předešlých vět b) c) jména, která mají koncovku -é! — Povězte více jmen na -an, která mají v 1. pádě množ. koncovku -i! — Pozorujte rozdíl prvního pádu množ. jmen: berani — dřevěné berany, lenoši — lenochy u židlie a lavic. Uhři (= Uhrové, úhrn všech obyvatelů), Uhry (= Uhersko, Uherská země). Bavoři — Bavyry.

7. *Příklady.* Od těch čas jsem ho nespátřil. Přišli jsme k horám do oblak se pnoneím. Česká kronika Václava Hájka z Libočan bývala předkům našim čtením velice oblíbeným. Z Uher

přivázejí do *Čech* uherská vína, z *Rakous* rakouská, z *Vlach* vzácná vína vlašská.

Druhý pád bez koncovky -ů (ův) zachoval se ve rčenicích od těch čas, do oblak, pak u jmen míst a zemí pomnožných.

Poznámka 1. Koncovky -ův užíváme na konci věty, aneb počíná-li následující slovo samohláskou, čímž odklízíme *průzev*.

Poznámka 2. *Prsa* statečných vojinů nevyhýbají se střelám nepřátel. Těžký, bolestný vzdech vydral se jí z *prsou*. I šelma svých mláďat *prsama* hájí. Tvar *prsou*, *prsama* je zbytek čísla dvojného. Chybně jest *prsouch*.

8. *Příklady.* Jak ty o *sousedech*, tak sousedé o tobě. V *zeleň* oděly se v *lesích* ratolesti. Na *březích* Mrtvého moře nalézají se hojnost síry a asfaltu. V *potocích* a říčkách našich pstruzi nemění valně svého obydlí. Ve *snách* přišlo, ve *snách* odešlo. Vladimír Šťastný napsal pohádku o *dvanácti měsíčkách*.

Jména ukončená na -h, -ch, -k mají v 6. pádě množ. z pravidla koncovku -ich. Co se stává se souhláskami h, ch, k? — Kde jste poznali ještě takovou změnu? — Koncovka -ách zachovala se ve rčení „ve snách“, pak u jmen na -ček (ráček — ráčkách). — Který jest rozdíl mezi tvary: ve snách a ve snech?

13. Vzor

muž (pro životná)

meč (pro neživotná).

Jedn.

Množ.

Jedn.

Množ.

1. muž

1. muži (-ové)

1. meč

1. meče

2. muže

2. mužů (-ův)

2. meče

2. mečů

3. muži (-ovi)

3. mužům

3. meči

3. mečům

4. muže

4. muže

4. meč

4. meče

5. muži!

5. muži (-ové)!

5. meči!

5. meče!

6. muži

6. mužích

6. meči

6. mečích

7. mužem.

7. muži

7. mečem.

7. meči.

a) Die těchto vzorů skloňujeme podstatná jména mužského rodu, která se končí v 1. pádě jedn. čísla měkkou neb obojetnou souhláskou a mají v 2. pádě jedn. čísla koncovku -e. Zvláště sluší vytknouti: Abel -e, cíl, čmel, Daniel, *datel*, jetel, kachel, kašel, koukol, kužel, mandel, *moř*, *motýl*, Samuel, topol, titul; *ůl*, uhel.

b) Jména na -ce: vůdce, zhoubce, škůdce, strážce, soudce, také rukojmě.

c) Jména muž. rodu pomnožná, která se končí na -e (neživotná), na př. Budějovice, Horažďovice, Krkonoše, Rataje a j.

1. Srovnajte oba vzory a vytkněte v kterých pádech se shodují a v kterých pádech jeví se rozdíl!

2. Podstatná jména podle vzorů muž a meč pišeme, kdykoli končí se samohláskou *i*, s měkkým krátkým *i*.

Cvičení. Jména v závorkách napište v náležitém pádě: Zlý člověk podobá se (koukol). Včely rády se pasou na (jetel). Pilní žáci jsou podobni včelám, které snášejí sladký med do (úl) z rozličných květin. Krásou přioděl Báh trávu v poli, list na dubě, lípě, na (topol). Spojené a svorné síly k žádoucímu vedou (cil). Dobře (chmel), když se tyčky drží. Nekupuj zajíce v (pytel). Po sv. (Jan Křtitel) přestává u nás slavík zpívati. Kdo svornost má na (zřetel), vyhová ve všem (přítel). Lakomec podobá se bezednému (pytel).

14. Poznámky všeobecné.

1. *Příklady.* Stařec bude vám při harfě zpívati. Kdož by starci hladovému sousta chleba nechtěl dát? Putovali hudeci, dva švarní mládenci.

Pozorujte tvary: stařec — starci, hudec — hudeci, mládenec — mládenci! Jak se jmenuje *e*, které v některých tvarech jest, v jiných není? Jmenujte více jmen těchto vzorů s takovým *e*!

2. *Příklady.* Z velkého oblaku malý dešť. I ptáček, když po dešti, hlasněji zpívá. Vypráhla země deště žádá. Mladý kůň roste do peněz. Syp koni obroku, půjde s tebou do skoku.

Pozorujte tvary: dešť — deště — dešti; kůň — koni! Co se zde děje? Jmenujte více takových jmen!

15. O jednotlivých pádech.

1. *Příklady.* Heřman skočil na kůň. Báh přikázal Mojžíšovi, aby vyvedl židy z Egypta. K sv. Blažejí modlívají se lidé postižení neduhy krčnimi. Popil, chodče opozdilý, válčíť mocná příroda. Pusť mne, starče, pusť mne v moře! Panicí krásný! kam se ubiráš? Bože, mocný divotvorce! Přísný soudce všech hříšníkův! Tvůrce mocný nebes, země!

V kterém pádě jest podstatné jméno kůň ve rčení „skočil na kůň?“ Kterou příponu mohou míti vlastní jména dle vzoru muž v 3. a 6. pádě jedn. č.? — Pozorujte 5. pád jedn. jmen: chodec, stařec, panic, divotvorce, soudce! Říkejte v 5. pádě jména: škůdce, zrádce, dědic, otec, kupec, strýc!

2. *Příklady.* Jsou-li živi rodiče, cti je; za mrtvé modli se! V Římě vládli z počátku králové. Soudecové jsou tlumočníci zákonů. Ohňové uhasil, jitro se bělá. Zvěstovatelé jara již přiletěli.

V prvním pádě množ. č. mají příponu *-e*: rodiče. — Příponu *-ové* mívají jména životná, zvláště jednoslabičná, pak jména na *-ce*. Příponu *-é* mají jména na *-tel* odvozená od sloves, na př. ctíti-ctitel, učiti-učitel, kázati-kazatel.

3. *Příklady.* Křepelka volá pod mezi „*pět peněz*“. Slast, jež trvá sedm tisíc roků, za útrapy sedmidenní nestojí. Kolín má přes 15 tisíc obyvatel (obyvatelů). Z Budějovic vedla první koňská dráha do Lince.

Starodávny 2. pád bez *-ův* (ů) zachoval se u jmen: peníze — peněz, přátelé — přátel a u jmen pomnožných tohoto vzoru na *-e*; jména tisíce a obyvatelé mají oba tvary.

Poznámka 1. Pomnožná jména místní na *-ice* vyvinula se ze jmen obyvatelů. Jednotlivý obyvatel osady byl ku př. Václavice (t. j. potomek Václavův), neb Lobkovice (t. j. potomek Lobkův). Všichni obyvatelé té osady byli Václavici, Lobkovici; týmž tvarem nazývali se pak i osady týchž obyvatelů, ale později dostal se 4. pád na místo pádu 1. a za bývalé Václavici, Lobkovici jest nyní Václavice, Lobkovice.

Poznámka 2. Hráli jsme si na *mlynářovic* zahradě.

Tvar *mlynářovic* jest 2. p. množ. jako tvar Budějovic. Mlynářovici jsou vlastně členové rodiny mlynářovy; zahrada jim náležející jest zahrada mlynářovicův. Nyni neužíváme více takových tvarů, zbyl nám jen 2. pád bez *-ův*, na př. mlynářovic zahrada, pole, louka; podobně: Plichtovic dům, sládkovic hospodářství a j.

Jmenujte více takových tvarů a vysvětlíte je!

4. *Příklady.* Tam za těmi Krkonoši — tam jest moje otčina. Mezi Krkonošemi a Jizerskými horami jest průsmyk Novosvětský. Za Strakonícemi šíří se údolí řeky Otavy.

Co pozorujete na 7. pádě pomnožných jmen na *-e* (*ice*)? Říkejte více vět, kde by podobná jména byla v 7. pádě!

Cvičení 1. Vytýkejte v následujících větách pády jména *přítel*!

Přítel. Dobrý *přítel* zlato převažuje. Drž se nové cesty a starého *přítele*. *Příteli* ku pomoci třeba o půlnoci. Vol *přítele* po své mysli! Buď zdrav, *příteli* drahocenný! Člověk na jednom *příteli* dosti nemá. Buď *přítelem* až do hrobu. — Dokud Bůh a *přátelé*, ničeho netřeba se báti. Statek přidává *přátel* množství. Živ buď vlasti, *přátelům*! Půjčka čini *přátele*, upomínka *nepřítelů*.

Přátelé, srdce mějte celé! Zlý rok ohlíží se po úrodě a člověk po *přátelích* v nehodě. Bohatý *přáteli* oplývá, nuznému jich třeba.

Cvičení 2. Pozorujte v následujících větách pády jména *kněz* a sestavte je do sloupce!

Kněz. Byl za dnů Herodesa krále *kněz* nějaký, jménem Zachariáš. Šimon Petr udeřil mečem služebníka nejvyššího *kněze*. Takliž odpovídáš nejvyššímu *knězi*? Takovéhoho potřebí nám bylo mítí nejvyššího *kněze*. Slyš, Jesu, **kněže** veliký! O *knězi* nepřijímej žaloby, leč pode dvěma nebo třemi svědky. Ty jsi *knězem* na věky podle řádu Melchisedechova. — *Knězi* troji, Hospodine, ať se obléčejí v spravedlnost! Otaž se *kněží* na zákon! Mluv ke všemu lidu země i ku *kněžím*! Ze vsí duše boj se Pána a *kněží* jeho v poctivosti měj! A nyní k vám příkázání toto, o *kněží*! Z Judy posel Pán náš, při kterémžto pokolení Mojžíš nic o *kněžích* nemluvil. Zahladím ostatky Baalovy a jména strážných chrámových i s *kněžími*.

V kterých pádech shoduje se jméno *kněz* se vzorem muž? Jak zní 5. pád jedn. č.? Které pády množného čísla mají stejný tvar?

5. *Příklady. Peníze.* Spravedlivý *peníz* stálost mívá, ale vylichvený jako oheň tráví. *Peníze* jedněm panují, druhým slouží. Bez *peněz* do města zbytečná cesta. K *peněžím* celý svět tváří obrácen. Za *peníze* flinta stíhli. *Peníze*, světem vládnete! Štasten jest, kdo vždy při zdravém rozumu a při *peněžích*. Bez nouze věk prožívá, kdo *penězi* oplývá.

Kterak skloňuje se jméno *peníz* v jednot. čísle?

Jméno *peníze* (= *penize* vůbec) krátí dlouhé *í* v množ. čísle, a 2. pád jest bez *-ův*; *peníze* (= jednotlivé druhy) skloňuje se pravidelně dle vzoru *meč*; na př. mnoho *peněz* a pět *penězův*.

6. *Příklady. Koně-li* ve běhu kopyty dupotají, čemu se dupoty podobají? *Koní* (*koňů*) než jsi zkusil, nikdy nechval. Syp *koním* (*koňům*) obroku, přijdou do skoku. Spoléhej na sebe a na své *koně*! Při *koních* velké čistoty šetřiti dlužno. Propovíš-li slovo plaše, tisíci *koňmi* nevtáhneš ho zase. Těmi *koni* oř, které máš.

Kterak skloňuje se jméno *kůň* v jednotném čísle? Kterak v množném čísle?

7. *Příklady. a) Kámen.* Nezůstane *kámen* na *kameni*. Těžko z *kamene* olej vytlačiti. A nedaleko s *kamena* ještěrka šustne zelená. Ve *křemeni* jiskra žije, v člověku se rozum kryje. Kdo do

tebe *kamenem*, ty do něho chlebem. Nechal dvěři *dokořán* (kořen) otevřených. Do Jana Křtitele nechval *ječmene*. Z dobrého *kořene* dobré větve.

b) *Den*. *Den dne* musí žákem býti, *den dni* moudrým učitelem. Vítr buráci, pustá noc, počkej jen — *do dne* není moc. Den je noc a noc je den, *ve dne* mé oči tlačí sen. Chladem tě vítá loubí stromů stinné pod vliďnou střechu v parném, letním *dni*. Již se *dnové* krátí. *Dni* žiti lidského jsou buď radostny a šťastny, buď smutny a nešťastny. Za čtrnáct *dni* (*dnů*) budu zase u v's. — A když byli tři *neděle*, král jede z vojny vesele.

c) Město *Loket* povstalo na počátku XIII. století. Krajina okolo *Lokte* stala se majetkem koruny České asi v XIII. století. V *Lolci* vede přes Ohři řetězový most nejstarší v celém Rakousku.

Ani *krapte* vína nezbylo.

Poučení. Pozorujte tvary *kámen* — *kamene* — *kamenem*? Co shledáváte ve tvaru trojslabičném v příčině pravopisné? — Podstatná jména: *kámen*, *hřeben*, *ječmen*, *kmen*, *kořen*, *křemen*, *lupen*, *plamen*, *pramen*, *střemen*; *loket*, *drobet*, *krapet*, *nehet*, *pazneht* — skloňují se v množném čísle podle vzoru *dub*, (ale *lokte*). — V řeči obecné bývají koncovky podle vzoru *dub* i v čísle jednotném, na př. *kamena*, *kamenu*, z *ječmena*, *kořenu*, k *pramenu*, na *kameně*, v *loktu* i v *loktě* a j. — Vytýkejte z předcházejících vět b) pády jména *den*; všimněte si tvaru *ve dne*! — Za tvar *tři týdny* užíváme raději tvaru *tři neděle*, *pět týdnů* — *pět neděl*.

16. Vzor město.

Jedn.	1.	4.	5.	město	Množ.	1.	4.	5.	města
				2.					2. měst
				3.					3. městům
				6.					6. městech (slovích)
				7.					7. městy.

Podle tohoto vzoru skloňují se: a) podstatná jména rodu středního a některá příjmení rodu mužského), která mají v jedn. prvním pádě koncovku -o; b) pomnožná jména středního rodu na -a, na př. *vrata*, *kamna* a j. —

Jmenujte více pomnožných jmen na a! Jmenujte některá příjmení rodu mužského na -o! — Které pády tohoto vzoru srovná-

vají se podle přípon pádových se vzorem holub? Kterých pádů si zvláště povšimnete ve příčině pravopisné?

17. Poznámky všeobecné.

1. *Příklady.* Kolem našich oken vlaštovička lítá. Z těch mračen nebude déšť. Z kouzel není požehnání. Z mnoha řemesel nejjistější žebrota. Římané nemívali jako my kamen, ale krby.

Srovnejte tvary oken, mračen, kouzel, řemesel s prvním pádem jednot. i množného čísla týchž jmen! Co pozorujete? Jak se jmenuje takové e? Říkejte více takových jmen!

2. *Příklady.* Pavích a pštrosích per užívá se za ozdobu. Kdo chce jader okusiti, musí skořepinu rozluštiti. Z jater vyměšuje se žluč. Kolik děl, tolik starostí. Léto za letem plyne. I bylo sedm let úrodných a sedm neúrodných. Letům neutečeš. I ve mladých letech starý rozum bývá. Před lety žil zde poustevník.

Co pozorujete u tvarů per, jader, jater, děl, letem a t. d. ve příčině pravopisné?

3. *Příklady.* Bojovný král Čechů Jan seděl ve stanu svém, kol něho čeští páni v rouše ocelovém. Nejsrdnatnější z Řeků skryli se v bříše dřevěného koně. V mléce jest mnoho výživných látek. Tři synové tohoto rolníka slouží ve vojště. Staré listiny čini částou zmínku o vinohradech na Petříně v Praze, v Prosíku, v Litoměřicích, ano i v Boleslavště a Kouřimště — (v Boleslavsku a Kouřimsku). Na jare veškerá příroda se usmívá. Slepice zrnko po zrnku sbírá.

Kterak se mění ch, k, sk a r v 6. pádě jedn. jmen roucho, břicho, mléko, vojsko, Boleslavsko, Kouřimsko, jaro? Kterak zní ještě 6. pád jedn. těch jmen? Říkejte 6. pád jmen: klubko, zrnko, oko, ucho, Polsko, Hradecko, Lipsko!

18. O pádech jednotlivých.

1. *Příklady.* Po nebi plují oblaka růžová, zlatá a šedá. Orel někdy až pod oblaka létá. (Hory pnou se do oblak.)

Kterak zní první pád jednotného čísla tvaru oblaka? Říkejte to jméno v ostatních pádech množného čísla!

2. *Příklady.* Přinesli jaro na křídlech ti motýlkové zlatí. V slovích i skutech upřímní buďte. Zpráva ta roznesla se rychle i po nejmenších městečkách.

Které koncovky má 6. pád množ. čísla tohoto vzoru ještě mimo -ech? Říkejte 1. a 6. pád množ. čísla těchto jmen: klubko, kolečko, slovíčko, očko!

3. *Příklady.* Jan Hromádka byl profesorem češtiny na universitě. To jest dům pana Hromádky (Hromádka); i tato zahrada náleží panu Hromádkovi. Potkali jsme pana Hromádka (Hromádku). Mluvili o panu Hromádkovi. Sešli jsme se s panem Hromádkem (Hromádkou).

Říkejte 2., 3., 4. pád těchto příjmení: Stýblo, Vřátko, Slunéčko.

4. *Příklady.* Dvě stě bojovných přísahalo reků. I výborným řečníkům trásla se *kolena*, když ponejprv mluvití měli. Děd siváček na *kolenou* (ne *kolenouch*) buclatého honpá vnuka.

Oči, uši. Čeho *oči* nevidí, toho srdce neželí. Sejde s *očí*, sejde s myslí. Myslivci *očím* jelenů a srnců říkají světla. Slzy v *očích* prozrazují pohnuté srdce. Pole má *oči*, les *uši*. Hladový žaludek *uši* nemá. Pověst po *uších* lidských litá. *Očím* před *ušima* víra. Má za *ušima*. Více věř *očím* nežli *uším*, neboť *očima* se můžeš lépe přesvědčiti; svědectví *uši* nezvrátí, co *oči* samy vidí.

Ve výrazech dvě *stě*, *kolenou*, *oči* a *uši* (když znamenají údy tělesné) zachovaly se zbytky dvojného čísla. Jména oko a ucho mají v množném čísle také sklonění náležitá, když se jimi nerozumějí údy tělesné, nýbrž nějaká *ucha* a *oka* jiná, na př. *ucha* u nádob, *oka* naléknutá na zvěř (osidla, smyčky).

Vytykejte z předcházejících příkladů tvary jmen *oči* a *uši*! Tvary *oči* a *uši* jsou rodu ženského.

19. Vzor pole.

Jedn. 1., 4., 5. pole	Množ. 1., 4., 5. pole
2. pole	2. polí
3. polí	3. polím
6. polí	6. polích
7. polem.	7. poli.

Podle tohoto vzoru skloňují se podstatná jména rodu středního (a některá příjmení rodu mužského), ukončená v 1. pádě jedn. čísla na -e nebo -ě; na př. líce, moře, lože, slunce, srdce, poledne, bojiště, strniště, pastviště, vejce, vole a j. — V kterých pádech tohoto vzoru jsou pádové přípony tytéž jako u vzoru meč? Na které pády zvláště dáte pozor ve příčině pravonísné?

20. Poznámky o jednotlivých pádech.

1. *Příklady.* Pan Srdce — pana Srdce — panu Srdeci (Srdcovi). Vejce vejci je podobno. Sousedova slepice více *vajec* dává. Na podzim vane vítr ze strnišť (strništi). Slunce probralo se po *polednách* ze šedého závoje.

Mužská příjmení tohoto vzoru mají v 3. a 6. pádě také koncovku -ovi. Jméno vejce má v 2. pádě množ. vajec. Jména na -iště dílem mají v 2. pádě množ. koncovku -í, dílem jsou bez této koncovky, na př. pastvišti i pastvišť. Neříkejte pastvištěte, strništěte, ohništěte! Jméno poledne má v 6. p. množ. o *polednách*.

Cvičení. Slova v závorkách napište v náležitém pádě: Láska k (pole) krmí voly. Zpěvem k (srdce)! Zlato pozná se i na (smetiště). Rozmnožím pokolení tvé jako písek v (moře) a jako hvězdy na (nebe). Střední Evropa obdařena jest obilnými (pole) i hustými lesy. Vůz jede do (pole — mn. č.). Již první vítr letí po (strniště). Na (bojiště) hroby jsou nám blíže. Na (nebe) se ukazuje duha těšivá. Sníh na (pole — mn. č.) se běží.

2. *Příklady.* *Nebesa* hlásají slávu Boží a dílo rukou jeho zvěstuje obloha. Bůh jest pánem *nebes* i země. Kdyby pýcha tomu nebránila, dospěli by k *nebesům* i blázni. Byť sova pod *nebesa* litala, sokol z ní nebude. Otče náš, jenž jsi na *nebesích*! A to horstvo tu zem vroubí a s *nebesy* mile snoubí Čechův kraj.

Jméno nebe má v množném čísle *nebesa* podle vzoru město.

21. Vzory rámě a kuře.

Jedn. 1., 4., 5. rámě	Množ. 1., 4., 5. ramena
2. ramene	2. ramen
3. rameni	3. ramenům
6. rameni	6. ramenech
7. ramenem.	7. rameny.
Jedn. 1., 4., 5. kuře	Množ. 1., 4., 5. kuřata
2. kuřete	2. kuřat
3. kuřeti	3. kuřatům
6. kuřeti	6. kuřatech
7. kuřetem.	7. kuřaty.

Podle vzoru rámě skloňují se podstatná jména rodu středního na -mě, jako: břímě, plémě, símě, témě; všecka tato jména mají také tvary na -meno: břemeno, plemeno, semeno a t. d.

Podle vzoru kuře skloňují se jména, jež znamenají živočišná mláďata, jako na př. ptáče, holoubě, sele, hříbě, hádě, zvíře; pak také jiná podle nich utvořená, na př. dítě, mládě, vnuče kníže, hrabě, pachole, děvče; doupe, poupě, koště, zemče a j.

22. Poznámky k jednotlivým pádům.

Příklady. Česká jest to země, Říp kde zdvihá svoje témě. **A** s temene této hory vidíš města, lhoty, dvory, vidíš ráj. Jako tento pacholík stojí nyní na mých *ramenou*, tak spočívá tvoje učenost na výzkumech tvých předchůdců.

Říkejte 2. pád jedn. čísla jmen: plémě, břímě, símě! Co pozorujete v příčině pravopisné? Kterak zní 2. pád jedn. č. jména písmě? Co zde pozorujete? — Jméno výmě má 2. p. vemene. — Správné jsou tvary *ramenou* a *ramenům*; nesprávné *ramenouch*, *ramenoum*.

23. Vzor znamení.

Jedn. 1., 4., 5. znamení	Množ. 1., 4., 5. znamení
2. znamení	2. znamení
3. znamení	3. znamením
6. znamení	6. znameních
7. znamením.	7. znameními

Podle toho vzoru skloňují se:

a) jména rodu středního na *-í*; jmenujte více takových jmen! Čeho všimnete si zvláště v příčině pravopisné? Které *-i* píšeme v koncovce *-mi* v 7. p. množ. čísla?

b) paní (má v 7. pádě jedn. č. jen *-i*); jména rodu mužského na *-í*: sudí, markrabí, podkoní, Jiří, Jiljí, pondělí, září; potom množné *bratří*.

Příklady. *Pan sudí* (nejvyšší sudí) požívá v našem městě veliké vážnosti; vždyť dobře je známa spravedlnost pana *sudího* (nejvyššího sudí). Každý má přístup k panu *sudímu* (nejvyššímu sudí). Každý ctí našeho pana *sudího* (nejvyššího sudí). Slyšeli jste o panu *sudím* (nejvyšším sudí)? Poradte se s panem *sudím* (nejvyšším sudím)!

Přišel k nám pan *Jiří* Březina. Tento dům jest pana *Jiřího* Březiny. Psal jsem psaní panu *Jiřímu* Březinovi. Potkal jsem pana *Jiřího* Březinu. Známí sešli se s panem *Jiřím* Březinou.

Den za dnem, přijde i Jiřího den. Co do svatého Jiří vína vídáme, o svatém Havle neobíráme. Modlili se k svatému *Jiří*. Když na svatého *Jiří* mráz, bude i pod křovím oves. Před svatým *Jiřím* není léta.

Jména sem náležející skloňují se buď podle vzoru znamení, nebo jako přídavná jména. Skloňujte ve větách: král Jiří!

24. Vzor ryba.

Jedn. 1. ryba	Množ. 1. ryby
2. ryby	2. ryb
3. rybě	3. rybám
4. rybu	4. ryby
5. rybo!	5. ryby!
6. rybě	6. rybách
7. rybou.	7. rybami.

K tomuto sklonění náležejí:

1. Všecka podstatná jména ženského rodu, která se končí v 1. pádě jedn. čísla na -a, jako: husa, berla, perla, brána, houba, a j. Jmenujte více takových jmen!

2. Podstatná jména mužského rodu, která se končí v 1. pádě jedn. č. na -a: vладыka, vévoda, pastucha, vozka, evangelista, houslista; Janota, Svoboda, Řezba, Plichta a j.

3. Podstatná jména ženského rodu pomnožná, která v 1. pádě množ. čísla končí se na -y; na př. hodiny, šediny, nůžky, necky, máry a j.; Benátky, Pečky, Athény, Alpy a j.

Jmenujte více takových jmen! — V kterých pádech vzoru toho jest přípona -y? — Kterou příponu má 7. pád množ. čísla tohoto vzoru? — Co pozorujete na této příponě v příčině pravopisné? — Která koncovka jest běžná v 7. pádě množ. čísla v mluvě obecné? —

25. Poznámky všeobecné.

1. *Příklady.* Na obloze hvězdy blednou. Pan učitel vypravoval dnes o *mouše*. Když se ruka k *ruce* vine, pak se dilo podaří. Při *matce* synu blaze. Zvěst radostná tu větrem spěla, ji hora *hoře* vyprávěla.

Vyhledejte v předcházejících větách jména tohoto vzoru, určujte jich číslo a pád a vytykejte změny hlásek h, ch, k, r! — Jmenujte více jmen toho druhu!

2. *Příklady.* Přemnoho jest *metel*, jimiž Bůh národy *tresce*. Přátelská láska lepší kamenných *hradeb*. Na krku má šňůry *perel*.

Pozorujte v předcházejících větách tvary: *metel*, *hradeb*, *perel*; řekněte ta jména v prvním pádě množ. čísla! Co pozorujete? *Jak* se jmenuje takové *e*? Řekněte více takových jmen ve 2. pádě množ. čísla! Utvořte 2. pád množ. čísla těchto jmen: *necky*, *cibla*, *hvězda*, *vražda*, *křivda*, *pošta*, *cesta*, *lampa*, *kniha*.

3. *Příklady.* Jednou *ranou* dub nepadne. Bůh seslal na Egypt deset *ran*. Přemysl Otakar Druhý zahynul zbodán asi sedmnácti *ranami*. Prašnou *branou* se přichází se Starého Města na Nové Město. Kolik *ran* bílých, tolik macech dobrých. Čím více *hub* roste, tím větší zima naroste. Orel *much* nelapá. Krev mu v *žilách* stydne. Kterou *měrou* měříte, i vám bude naměřeno. Kolik *mlynářův*, tolik *měr*.

Vytykejte v předcházejících větách podstatná jména vzoru *ryba* a určujte jich pád a číslo! Co pozorujete v příčině pravopisné? Říkejte 7. pád jednotného, 2., 3., 6. a 7. pád množného čísla těchto jmen: *brána*, *žila*, *hrouda*, *míra*! Říkejte v týchž pádech jména: *houba*, *bída*, *moucha*, *strouha*, *trouba*! V kterém pádě zkracuje se první slabika těchto jmen?

4. *Příklady.* Byla cesta nížinou, přes vody, *luka*, *bažinou*. Podél strání, *luk* a lesů drobné *chýžky*. Vlažný větřík *duje*, na *lukách* svěží kolébá se *tráva*. *Zvoní hrana*; na marách tělo *vynášeji*. Na pahorku Boží stojí *muka*.

Několik tvarů jest v množném čísle s koncovkou *-a*, přejatou ze vzoru slovo; jmenujte je z předcházejících příkladů! Jmenujte jich druhotvary!

5. *Příklady.* Za mrazivé noci sněžik *pádá*, *studí*, *Podivína sluhu* kníže Václav *budí*. *Vstávej*, milý *sluhu*, *půjdem* *hledat* Pána. Každý rozkaz býval věrnému *vládyce svatý*. *Starostovi* o blaho obce *péči* *míti* *sluší*. *Pastuchovi* *hřl*, *vozkovi* *bič*. *Slahové* mají *poslouchati* svých pánů. Před ní, za ní *houfy sluhův*. Po vojné *bývá* mnoho *hrdín* (*hrdinů*).

Jména mužského rodu na -a skloňují se v některých pádech dle vzoru *ryba*, v jiných dle vzoru — *holub*. — Skloňujte jméno *starosta* a řekněte, v kterých pádech liší se od vzoru *ryba*!

Poznámka. Jména: *Husita*, *žalmista*, *evangelista*, *houslista*, *gymnasta* a j. mají v 1. pádě množného čísla koncovku -é.

26. Některá jednotlivá jména tohoto vzoru.

1. *Příklady.* Nedaleko hradu v lese *kapla* (kaple) stojí. Kolem *kaply* (kaple) kvete přerokošné kvítí. Ku *kaple* (kapli) se běře *bledá* paní hradu. *Rozběhly* se *dítky* *plesajíce* kolem, *nevidí*, jak *matka* *klesá* v *kaple* (kapli) *bolem*.

Nad *perly* (perle) a nad *korale* *svěží* *růžový* je *vínek*. Tak *hluboko* ni *oceán* *svých* *perel* *neukrývá*, jak v *srdci* *mém*, o *vlasti* *má!* *tvůj* *obraz* *odpočívá*. V *perlách* se *slzy* (slze) *ukrývají*. *Slzy* *ji* z *očí* *kaňuly*. Ale *matku* *vábí* *málo*, co *ji* *tolik* *slzí* *stálo*. Tam *slz* *hořkých* *mnoho* *plynulo*.

Některá jména toho vzoru skloňují se také dle vzoru *duše*. Jmenujte ta jména z předcházejících vět a vytýkejte, v kterém jsou pádě!

2. *Příklady.* *Dítky*. Dobré *dítky* *rodičů* *radost*. *Chudá* *matka* *spíše* *sedm* *dítek* *vychová*, nežli *sedmero* *dítek* *jednu* *matku* *užíví*. Dobré jméno *rodičů* je *dítkám* *věnem* *nejlepším*. *Nejlépe* o *dítky* *rodiče* se *postarají*, *dobré-li* *vychování* a *učení* *jim* *dají*. *Štěstí* *rodičů* na *zdárných* *dítkách* se *zakládá*. S *dítkami* *správně* *mluviti* *třeba*.

Dle kterého vzoru skloňuje se jméno *dítka* v jednotném čísle? V množném čísle jest tvar *dítky* rodu ženského a skloňuje se dle vzoru *ryba*.

3. *Příklady.* *Ruce*, *nohy*. *Bílé* *ruce* *milují* *cizí* *práci*. *Jidáš* *vydal* *mistra* *svého* do *rukou* *nepřátel*. Jen *rukám* *pilným* *odměna* *kyne*. Kde *hospodyně* *liná*, *dává* i *čeledř* *ruce* do *klína*. *Ruce* *Boží*, *ruce* *divotvorné!* *Všechno* *vstalo* se *zbraněmi* v *rukou* ku *pokynu* *vládce* *mocného*. *Ctížádostivý* se *svých* *přátel* *nejprve* *rukama* *chytá*, pak je *nohama* *šlape*. Kde *blava* *bloudí*, i *nohy* se *mýlí*. V *čelo* *vojů* *Xerxes* *sám* se *staví*, v *duchu* *vidí* *Řecko* u *svých* *nohou*. *Zle* *nohám* *pod* *nemoudrou* *hlavou*. *Skoupý* k *almužně* *lenivé* *nohy* *má*. *Není-li* v *hlavě*, *musí* *býti* v *nohou*.

Vytýkejte v předcházejících větách tvary jmen *ruce* a *nohy*, určujte jich pád a sestavte je do sloupce! — Jména *ruka* a *noha* zachovaly zbytky dvojného čísla. V kterých pádech?

Poznámka. V obecné mluvě říká se mylně na *rukouch*, na *nohouch* (místo *rukou*, *nohou*), k *rukoum*, k *nohoum* chybně místo k *rukám*, k *nohám*.

27. Vzor duše.

Jedn. 1. 5. duše	Množ. 1. 5. duše
2. duše	2. duši (lžic)
3. duši	3. duším
4. daši	4. duše
6. duši	6. dušich
7. duši.	7. dušemi.

K tomuto sklonění náležejí podstatná jména ženského rodu, která se končí v 1. pádě jedn. čísla na *e* neb *ě*, pak *ta* na *souhlásku*, která mají v 2. pádě jedn. čísla *e*; ku př. *růže*, *země*, *péče*, *nouze*, *ulice*, *pře* a *j.*; *zbraň*, *daň*, *báseň*, *koupel*; *housle*, *jesle*, *dvěře* (pomnožná).

Jmenujte více jmen tohoto vzoru! Kterou příponu má 7. pád jednotného a kterou 7. pád množného čísla? — Čeho si všimnete v příčině pravopisné?

28. Poznámky k jednotlivým pádům.

1. *Příklady.* Ten rodný lán je moje *říše*. Sčetl Jehova tvých činů *tíž* a za nedlouho tvoje *říš* za úděl Médkým padne. Vichřice po nivě bouřila mrazivě, s hukotem vnikajíc v každíčko *skryš*, skučíc a hýkajíc komínem v *chýž*. Slavíku přileť! zelená se žito, slunéčko jasné budi ze sna *zem*.

Některá podstatná jména tohoto vzoru *odsouvají* v 1. pádě jedn. čísla koncovku *-ě* (*e*), ve 4. pádě jedn. koncovku *-i*, jako: *báň* (*báně*), *díž*, *skryš*, *zář*, *zem* a *j.* — Jmenujte více takových jmen, která znáte z řeči obecné!

2. *Příklady.* Vele důležitou výživou ve Španělsku jest chov *ovec*. Stáda *ovcí* merinových stěhují se po celý rok od severu k jihu a nazpět. Město Londýn má osm tisíc *ulic*. Kuna zadává až 20 *slepíc* za jedinou noc. Staří Řekové a Římané ctili mnoho bohů a *bohyň*. *Jeskyň* ledových málo známe. V zahálce mnoho *chvil* se zmaří. Ale neminulo ani *pět neděl*, chrt ten draze vykoupenny

zcepeněl. Prameny horské, jež vedeny byly do Říma z dále několika mil podzemními rourami, tu z umělých *jeskyní* vytékaly, tu v rybníky se rozlévaly.

Vytkněte pády jmen vyznačených v předcházejících větách! — Srovnejte je se vzorem duše! Co pozorujete? — Říkejte 2. pád množný těchto jmen: *studnice*, *opice*, *neštovice*, *kvasnice*, *lžíce*, *žákyně*, *otrokyně*, *košile*, *plice*, *vánoce*, *hromnice*, *letnice*, *velikonoce*!

3. *Příklady*. a) *Práce* nehanobí. *Práci* jedině dosíci lze pravého štěstí. Nejřednější ze všech *prací* ta, již koná pluh. Oddávejte se jen *pracím* prospěšným! Rozum a zkušenost jsou nejbezpečnějšími našimi průvodci při všech *pracích*. Kdo různými *pracemi* se zanáší, zřídka bývá v některé mistrem.

b) Klika cvakla, *dvéře* letí, táta vchází do *dveří*. Vidím *dvéře*; ve *dveřích* mužská postava. Štědrý den již pře*de dveřmi*.

Některá jména dvojslabičná, jež mají slabiku první dlouhou, v některých pádech ji zkracují. Vytýkejte v předcházejících větách pády jmen práce a dvěře! Říkejte v týchž pádech jména *lžíce*, *kůže*! V kterých pádech zkracuje se první dlouhá slabika? Řekněte 2. pád množ. čísla jmen: *chvíle*, *plice*, *svíce*, *míle*! Jaká změna se stala s dlouhou kmenovou samohláskou?

4. *Příklady*. Přišel jsem do *Boleslavě*; můj přítel přijel z *Chrudimě*. Rovněž správný jsou tvary: z *Čáslavě*, do *Zbraslavě* jako z *Olomouce*, do *Jaroměře* a j.

Jména *Boleslav*, *Chrudim*, *Zbraslav*, *Čáslav* skloňují se dle vzoru duše. — Jmenujte více takových jmen!

5. *Příklady*. K *rakvi* starý žoldněř tu přikročí. Dál a dále mužové se s *rakví* vzdalují. Na té skále sdělám *církev* svou.

Jména: *rakev*, *církev*, *láhev*, *kotev*, *tykev*, *broskev*, *kev* a j. skloňují se dle vzoru duše. Jmenujte více takových jmen! V kterých pádech se liší jména tato od vzoru duše? Jak se jmenuje -e koncovce -ev? — V kterých pádech se vyskytuje?

6. *Příklady*. Tmavé *vánoce*, světlé *stodoly*. Nedej Bůh *jasných vánoč* a pošmourného sv. Jiří. Teplým *vánočím* se neraduj! Před *vánoči* (*vánoce*) huj, po *vánočích* ouvej! Na *hromnic* o hodinu více. O *hromnicích* musí skřivánek vrznout, kdyby měl zmrznout. Jak dlouho skřivánek před *hromnicí* (*hromnicemi*) zpívá, tak dlouho bude po *hromnicích* mlčeti.

Pomnožná jména hromnice, letnice, vánoce, velikonoce skloňují se podle vzoru duše, jen v 3. a 7. pádě přecházejí ke vzoru meč. Kterak zní 2. pád?

7. *Příklady.* Chrám sv. Petra v Římě jest 208 *m zděli*, 153 *m zšíři*, 55 *m zvýši*. Tesař udělal žlab 3 *m zděli*, půl metru *zvýši*. Studně jest 8 *m zhloubi*.

Ve výrazích *zvýši*, *zděli*, *zdáli*, *zvici*, *ztloušti*, *zhloubi* píše se právem *-i*.

29. Vzor kost.

Jedn. 1. kost	Množ. 1. kosti
2. kosti	2. kosti
3. kosti	3. <i>kostem</i>
4. kost	4. kosti
5. kosti!	5. kosti!
6. kosti	6. <i>kostech</i>
7. kosti.	7. <i>kostmi</i> .

Podle vzoru kost skloňují se jména rodu ženského, která jsou v 1. pádě jedn. čísla zakončena souhláskou a mají v 2. pádě *-i*. Zvláště sluší pamatovati: chuť, pout, odpověď, loď, mysl, pěst, rtuť, měď, zeď, čtvrt, past, lež, žluč, seč, louč, pec, noc, moc (pomoc, nemoc), obuv, nit, ocel, pamět, mast, hůl, sůl; hojná na *-ost* a *-est*.

V kterých pádech liší se vzor kost od vzoru duše?

1. *Příklady.* Čelem *zdi* nevyrážej! Chudoba *cti* netratí. *Lži* se nevyžes. — Chromý chodí o *holi*.

Mnohá jména tohoto vzoru mají pohybné e. V kterých pádech?

Řikejte 2., 3., 6., 7. pád jmen hůl a sůl! Co pozorujete v příčině pravopisné?

2. *Příklady.* *Děti*. Vyltly z hnízda pěkavy a drobné *děti* z chýže. *Děti* lekati jest nerozumné. Dobrý otec k *dětem*, dobrý i Bůh k lidem. Metla vyhání *děti* z pekla. *Děti*, nezapomínejte nikdy dobrodiní od rodičů vám prokázaných! Rodiče rádi mluví o svých *dětech*. Když se lýka drou, tehdy na ně i s *dětmí*.

Podle kterého vzoru skloňuje se jméno dítě? — Srovnejte pády jména *děti* se vzorem kost! Co shledáváte?

3. *Příklady.* *Host*. Dobrý *host* vždy vítán. K vůli *hosti* hospodář statek nasadí. Dobrého *hosta* každý rád vidí. Pěkně vás vítám, vzácný *hoste* (*hosti*)! Každý tu na světě *hostem*. *Hosté* čekají,

čeká kvas. Lakomec rád bez *hostí* bývá. Můj poklad všem se *hostem* zjev. Na *hosti* nezvané se nečeká. *Hosté*, nechvalte hoďů dřive, než z nich půjdte! Špatné hospodářství, kde po *hostech* nedostatek v dům přichází. Před *hostmi* nemají domácí usedati.

Srovnejte jméno *host* se vzorem *kost*! V kterých pádech jeví se rozdíl? Často užívá se novotvarů podle vzoru holub: mého *hosta*, mému *hostu*, *hostovi* atd.

4. *Příklady. Lidé.* Nikdo neví, v kterou dobu ponosou ho *lidé* k hrobu. Veliká část *lidí* dává se vésti častěji zvykem než rozumem. Všem *lidem* se nelze zachovati. Tisícere příhody *lidí* o statek připravují. *Lidé*, přičiňte se! Neštěstí nechodí po horách, ale po *lidech*. Mezi *lidmi* nikdo není tak dokonalý, aby se někdy nezmylil.

Srovnejte pády jména *lidé* se vzorem *kost*!

Poznámka. Vece na to *máti* Střezislava: Nechvalno nám dbáti na po- věry! Posel chvátá k synu nejstaršímu, nesa smutné od *mateře* zvěsti. Kde k *mateři* se dítky vinou vždy něžněji? *Máti* naše, *máti* milá, komu jsi nás poručila? — Zašel k té nejmladší *dceři* a vcházal v strachu do dveří.

Jména *máti* — *mateře*, *deci*, — *dceře* zanikají; místo nich volí se raději tvary *matka*, *dcera*. V jazyce spisovném zachovaly se dosud některé tvary, zvláště 3. a 6. pádu *dceři* užívá se i v jazyku obecném.

Cvičení. Vyhledejte v následujících větách jména vzorů *duše* a *kost* a pozorujte jich číslo a pád!

Sám tě Bůh posílá v tuto chvíli, velká nouze velkou žádá pili. Jenom z práce pravá zkvétá čest. Za poledne rychlý klouček po hrázi si poskakoval. Po obou stranách dveří hoří dva ohňové. Kdo za dveřmi poslouchá, sám o sobě slychá. Co kotev lodi, jest důvěra v Boha zbožné mysli. Lež podobna je kouli sněhové. Znáš ty cestu v zemi pusté? Kopule leskly se ve tmavé zeleni sadův. Z nejvzdálenějších hranic říše přicházely zprávy do Říma. Za mrazivé noci sněžik padá, studí. Svou práci vlasti splácej dluh. Jako jednotlivec přilnul k domovu, tak zase lnou všichni ke společné obci, ke společné vlasti. Srdce tvé se toč kol vlasti a tak s vlasti kolem Tvůrce.

30. Skloňování cizích jmen.

1. *Kurius Dentatus*, proslulý vojevůdce římský, porazil mocného krále *Pyrrha*. O prostém živobyti *Kuria Dentata* vypravuje se neobyčejný příběh. Vyslanci Samnitův odebrali se ke *Kuriově*

Dentatovi, jehož slovo v radě senátu nejvíce platilo. *Publius Kornélius Scipio* získal si o vlast mnoho zásluh. Již otec i strýc *Publia Kornelia Scipiona* padli v bojích ve Španělsku. Hannibal hojoval u Zamy s *Publiem Kornéliem Scipionem*. Výborný řečník *Cicero* uplatil jednoho ze spiklenců, jménem Kuria: ten vyzradil v čas všecky tajné záležitosti a skutky svých soudruhů *Ciceronovi*. — *Sokrates* byl nejznamenitější moudrý řecký. Smrt moudrého *Sokratova* způsobila žalost všeobecnou. Jistý bohatý občan stěžoval si *Sokratovi*, jak drazo žije se v Athenách. *Antisthenes* se domníval, že *Sokratova* zastání, bude-li choditi v plášti roztrhaném. — *Eufkrat* a *Tigris* svažují Mesopotamii. Nižina na dolním Eufkratu a *Tigridu* slula Babylonie. *Ninus* zbudoval sobě nad řekou *Tigridem* veliké hlavní město.

Vytykejte v předcházejících větách pády jmen vyznačených! Mužská jména cizí na -es, -is, -us, -o skloňují se podle vzoru holub (dub). Některá mění také kmen, jako: Paris — Parida, Tigris — Tigridu, Apollo — Apollona.

2. *Semiramis* vyznamenala se při dobývání města Bakter. Založení visutých zahrad v Babyloně připisováno bylo královně *Semiramidě*. Po porážce v Indii přestali si poddaní vážiti královnu *Semiramidy*. — Ku břehu attického přiléhá skalný ostrov *Salamis*. V bitvě u *Salaminy* dosáhli Řekové slavného vítězství. *Memfis* byla hlavním městem nejstarší říše, o které se dějepis zmiňuje. Na opánování *Memfidy* vyslal *Kambyses* koráb s mužstvem. — *Pallas* Athénská byla chránitelka měst. Řekové zůstavili dřevěného koně za dar bohyni *Palladě* Athénské. Jestli koně sboříte, uvalíte na sebe hněv bohyně *Pallady* Athénské. *Palladu* Athénskou ctili občané, umělci a učenci.

Vytykejte v předcházejících větách jména vyznačená, a určujte jich pád! S kterým vzorem se shodují? Kterak se mění jejich kmen při skloňování?

31. Přehled vzorů pro skloňování podstatných jmen.

Rod mužský		Rod střední	Rod ženský
životná	neživotná		
holub	dub	město	ryba
muž	meč	pole	duše
		rámě, kuře	kost
		znamení	

Skloňování podstatných jmen řídí se dle rodu a dle hlásky, kterou podstatná jména se končí v 1. pádě jednot. čísla. Dle toho máme pro podstatná jména mužského rodu 4 vzory, pro podstatná jména středního rodu 4 vzory, pro podstatná jména ženského rodu 3 vzory.

Kterého důležitého rozdílu třeba dbáti při skloňování podstatných jmen rodu mužského?

Cvičení 1. Vyhledejte z článku I., 94. Hlasy o Bohu — všechna podstatná jména a určujte, dle kterého vzoru se každé z nich skloňuje! — b) Určujte číslo a pád týchž podstatných jmen!

II. Jména přídavná.

32. *Příklady.* a) *Dobrý* jest Bůh k lidem. *Dobrá* kniha jest nejlepší přítel. Spěšné dílo nebývá *dobré*. b) *Ranní* déšť a *večerní* smlouva jsou nestálé. *Ovčí* rouno a *vlčí* srdce. c) Nezdárné dítě *otcův* zármutek. Požehnání *otcovo* staví dětem domy, ale kletba *matčina* je boří. d) Kdo se chváí, není chvály *hoděn*. Chudoba *bezpečná*, proto *vesela*. Třeba chaloupka *dřevěná*, jen když v ní srdce *zdrávo*.

Jména přídavná vyslovují buď rozličné vlastnosti osob a věcí (jaké jsou osoby neb věci dle povahy, podoby, barvy a t. d.), nebo ukazují, komu něco náleží, od koho neb z čeho co pochází.

Podle zakončení jsou přídavná jména:

- a) *určitá*, vyzvukující po tvrdých souhláskách v mužském rodě na -ý, v ženském na -á, v středním na -ě, (přídavná jména určitá trojího zakončení): *dobrý* — *dobrá* — *dobré*; po měkkých souhláskách ve všech třech rodech na -í (přídavná jména určitá jednoho zakončení): *ranní*, *večerní*, *ovčí* a j.
- b) *neurčitá*, končící se v mužském rodě na souhlásku, v ženském na -a, v středním na -o: *otcův*, *otcova*, *otcovo*; *hoděn*, *hodna*, *hodno*.

33. Skloňování jmen přídavných.

1. *Sklonění přídavných jmen určitých trojího zakončení.*

Vzor: dobrý, dobrá, dobré.

Jednotné číslo.

	Mužský rod.	Ženský rod.	Střední rod.
1. 5.	dobrý	dobrá	dobré
2.	dobrého	dobré	dobrého
3.	dobrému	dobré	dobrému
4.	dobrého (živ.) dobrý (než.)	dobrou	dobré
6.	dobré	dobré	dobré
7.	dobrym	dobrou	dobrym.

Množné číslo.

1. 5.	dobří (živ.) dobré (než.)	dobré	dobrá
2.		dobrych	
3.		dobrym	
4.		dobré	dobrá
6.		dobrych	
7.		dobrymi	

Poznámka 1. Skloňovací přípony příd. jmen trojího zakončení -ého, -ému, -ém mají dlouhé *é*, -ym, -ých, -ými tvrdé dlouhé *y*.

Čeho si všimnete v 7. pádě množ. čísla v příčině pravopisné?

Poznámka 2. Přídavná jména trojího zakončení přijímají v 1. a 5. pádě množného čísla při životných podstatných jménech aneb při podstatných jménech neživotných s příponou -ové příponu -í, při neživotných -é.

Příklady. Anděl jest *pouhý* duch. Andělé jsou *pouzí* duchové. — *Hluchý* člověk bývá mrzut. *Hluší* lidé bývají mrzuti. — *I velký* hřích bude kajícím odpuštěn. — *I velcí* hříchové budou kajícím odpuštěni. — *Moudrý* nepřítel lepší než pošetilý přítel. *Moudří* nepřátelé lepší než pošetilí přátelé. *Ruský* kupec podniká daleké cesty do východní Sibíře. Po dlouhém, namáhavém a nebezpečném cestování docházejí *ruští* kupci do nejvýchodnějších končin sibiřských, kde kočují mnozí kmenové *sibiřští*. — V dřívějších dobách proslulý byl *litoměřický* vinař a *žatecký* chmelař. *Své* doby proslulí byli *litoměřičtí* vinaři a *žatečtí* chmelaři.

Vytykejte v předcházejících větách pády přídavných jmen vyznačených a pozorujte, kterak se mění hlásky h, ch, k, r, sk, a ck před příponou -í!

Řekněte v množném čísle: ubohý muž, hluchý žebrák, divoký holub, starý člověk, arabský kůň, slovanský národ, uherský pastýř, český sedlák, katolický kněz, městský úředník, francouzský spisovatel, řeznický pes!

Cvičení. Napište tyto věty v množném čísle:

I starý člověk se divívá. Divoký kůň nežije již nikde. Člověk smělý ve světě velí. Housenka jest v zahradě nemilý host. Mladý ležák, starý žebrák. Bourec morušový jest nepatrný bělavý motýl. Tygr je krvežiznivý a velmi odvážlivý. Mol jest malý, ale velkou škodu dělá. Od přítele i rána milá. Hedvábnou rukou přítele vybírej a drž železnou. Škoda velké práce, kde malá stačí. Krátká radost k dlouhé žalosti vede. Laskavé slovo divoké zvíře k ruce přivábí. Staré právo nejlepší. Předsevzeti lidské bývá nestálé. Červivé jablko se stromu letí. Lichotivému slovu nevěř! Lenochu nejlépe domlouvati dubovým slovem. Slon africký jest menší než slon indický.

Příklady. Vojtěch *Rudý* byl jen prostičký dělník a uměl sotva čísti. Z domácnosti Vojtěcha *Rudého* mohl si vzíti příklad každý hospodář. Vojtěchu *Rudému* dařilo se dobře, ač nebyl právě bohatý. Občané rádi poslouchali Vojtěcha *Rudého*. Také o Janu *Krouském* čteme, že vynikal zdárnou činností, směřující ku povznesení rolnického stavu. *Krouskému* se podařilo po mnohaletém úsilí, že obci *Katusické* dostalo se pěkného chrámu. Činnost *Krouského* šířila se i mimo obec *Katusickou*. Dítky pana *Rudého*, Václav *Rudý* a Anna *Rudá* (ne *Rudých*) často přijíždějí do Mladé Boleslavě. Provází je jejich matka, paní Kateřina *Rudá*.

Pani Anna *Náprstková*, choť pana *Náprstka* (choť *Náprstkova*), byla vzorem šlechetné dobroditelky.

Kdo jest tato dívka? Dcera pana *Straky*, dcera *Strakova*, slečna *Anczka Straková*; ta menší holčička je též dcera *Strakova*, *Mařenka Straková*. *Anežka* a *Mařenka Strakové* (ne *Strakovy*) jsou dcery *Strakovy*.

Vlastní jména osob a míst, jako: *Čelakovský*, *Jablonský*, *Podlipská*, *Světlá*, *Jandová* (= manželka nebo dcera *Jandova*), *Němcová*; *Blatná*, *Hluboká*, *Lysá*, *Hostinné* a j. skloňují se podle vzoru *dobry*.

34. Určitá přídavná jména jednoho zakončení.

Vzor: dnešní.

Jednotné číslo		Množné číslo	
Mužský rod.	Ženský rod.	Střední rod.	pro všechny tři rody
1. 5. dnešní	dnešní	dnešní	dnešní
2. dnešního	dnešní	dnešního	dnešních
3. dnešnímu	dnešní	dnešnímu	dnešním
4. dnešního	dnešní	dnešní	dnešní
	dnešní		
6. dnešním	dnešní	dnešním	dnešních
7. dnešním	dnešní	dnešním	dnešními.

Poznámka. Skloňovací přípony přídavných jmen jednoho zakončení *-ího* *-ímu*, *-ím*, *-ích*, *-ími* mají měkké dloubé *í*.

Cvičení. Přídavná jména v závorkách napište v náležitém pádě!

Z (cizi) nezbohatneš. Čistě vyleštěná mosaz podobá se (ryzí) zlatu. Z (ryzí) zlata se peníze nerazí. Na (ryzí) zlaté rez se ne-usazuje. (Cizí) psu nevěř! (Cizí) peřím se chlubí, kdo se (cizí) skutky vychloubá. (Cizí) věci sobě neosobuj! Pichl do (vosí) hnizda. Jindy se psávalo (husí) brky. (Kozí) pyskem již mnozí lidé se otrávilí.

35. Přídavná jména přivlastňovací.

Příklady. Kdybych já byl *sedlákův syn*, což bych já se *bezky* nosil. *Otcova ruka* znavená u kamen *louče* robí. *Oko hospodářovo* bdí nad pořádkem. Když v pohádkách jsem *vzrůstala*, byl *závoj Popelčín* tužeb mých předmětem *sladkým*. *Matčína rána* nebolí. *Volání křepelčino* ozývalo se pod mezí.

Přídavnými jmény přivlastňovacími vytykáme, či co jest, neb od koho co pochází. Tvoříme je koncovkami *-ův*, *-ova*, *-ovo* (od jmen osob mužského rodu), aneb *-in*, *-ina*, *-ino* (od jmen osob rodu ženského).

Cvičení 1. Povězte, kterak sluje: *zármutek*, který má *otec*, — *dům*, jenž náleží *Svobodovi*, — *hrad*, v němž přebýval *Slavník*, — *slovo*, které pronesl *Hospodin*, — *obět*, kterou obětoval *Abel*, — *pošetilost*, které se dopustila *sestra*, — *řeč*, kterou mluví *lichotník*, — *rada*, kterou dává *otec*, — *spis*, jež sepsal *Durdík*, — *rozsudek*, který pronesl *král*, — *modlitba*, kterou se modlí *matka*, — *požehnání*, které uděluje *matka*, — *hřích*, jehož se dopustil *Adam*.

Cvičení 2. Utvořte přídavná jména přivlastňovací z těchto jmen: matka, sestra, dcera, dívka, Anežka, Eva, Marie, Ludmila, sousedka, Eliška, Drahomíra!

Která změna se stala se souhláskou *k* a *r* před koncovkou *-in*?

Přidejte ke každému z těch přivlastňovacích přídavných jmen vhodné jméno podstatné!

36. Sklonění přídavných jmen přivlastňovacích.

Vzor: králův, králova, královo.

Jednotné číslo.

	Mužský rod.	Střední rod.	Ženský rod.
1. 5.	králův	královo	králova
2.	králova		královy
3.	královu		králově
4.	králova (živ.) králův (než.)	královo	královu
6.	králově, -ovu		králově
7.	královým.		královou

Množné číslo.

1. 5.	královi (živ.) královy (než.)	králova	královy
2.	králových		
3.	královým		
4.	královy	králova	královy
6.	králových		
7.	královými.		

Poznámka pravopisná 1. Přípona *-ův* má dlouhé *ů*, přípona *-ova* krátké *-a*.

Poznámka 2. Přídavná jména přivlastňovací dostávají při skloňování v čísle jednotném tytéž přípony jako vzory podstatných jmen holub, dub, ryba, slovo, jen v 7. pádě mužského a středního rodu jest přípona *-ým*; v množném čísle mají tato přídavná jména v 1., 4. a 5. pádě přípony vzorů podstatných jmen holub, dub, ryba, slovo, v ostatních pádech dávají se jim přípony určitých jmen přídavných dobrý, dobrá, dobré.

Cvičení 1. Skloňujte: anděl Hospodinův, matčin přítel, zvonikova píseň, napomenutí otcovo, syn Vratislavův, vnuk Bořivojův a Lidmilin.

Cvičení 2. Místo podstatných jmen v závorkách položte přídavná jména přivlastňovací v náležitém pádě!

Hlavní zásadou víry (Kristus) jest láska k Bohu a bližnímu. Sám si škodí, kdo nedbá moudré rady (otec) a nevšímá si řeči (matka). Sv. Václav a Boleslav byli synové (Vratislav a Drahomira) a vnukové (Bořivoj a Lidmila). Učenníci (Kristus) opustili mistra svého v čas jeho utrpení. Bratři (Josef) šli do Egypta nakoupit obilí. Děti (kovář) nebojí se jisker. Spisy (Veleslavín) jsou nejlepšími vzory ryzosti jazyka českého. Obrazy (Skreta a Brandl) k nejlepším dílům toho věku se počítají. Zahynou nepřátelé (Hospodin). Po smrti Mojžíšově přivedl Josue potomky (Abraham, Isák a Jakub) do země zaslíbené. Císařové římsí pronásledovali vyznavače (Kristus). Dědičný hřích přešel na potomky (Adam a Eva). Oto Braniborský špatně hospodařil se statky (Václav). Važ si přítel (otec)!

Poznámka. Všude jest země *Páně*. Kdož moc *Páně* změní v mysli? Ruka *Páně* stvořila člověka. I stalo se slovo *Páně* k Janovi. Vojtěch, sluha *Páně* posvěcený. Anděl *Páně* zvěstoval panně Marii poselství. Továrna *páně* Pospíšilova jest velmi rozsáhlá. Navštívili jsme továrnu *páně* Pospíšilovu. Za továrnou *Páně* Pospíšilovou jest libovar.

Výrazu „páně“ s významem přivlastňovacího příd. jména (pán = pánův) užívá se neskloněna ve všech pádech.

37. Zbytky přídavných jmen neurčitých.

Příklady. Chlapec chodí *bos*. Dívka chodí *bosa*. Dítě chodí *boso*. Starci nelze býti *veselí*. Ctnost činí člověka *vzděcná*. Děti z nemoci *zdraví* vstaly. Sv. Štěpán viděl nebesa *otevřena*.

Přídavná jména *neurčitá* vytvářejí nyní jen některé pády. Vytkněte v předcházejících větách přídavná jména *neurčitá* a určujte jejich rod, číslo a pád!

Cvičení 1. V následujících větách přídavná jména v závorkách položená napište v náležitém rodě a pádě!

Jste ovšem (bohat) a my (chud), ale jste (churav), my pak (zdráv). Děti chodí (bos). Učini mě (zdráv)! Uzřel jsem jej (sklícen). Nalezl jsem matku (nemocen). Propustil jej (svoboden). Nespatřil již otce (živ). Bez přítele nikomu (živ) býti nelze. Syna poslušného (bohat) učini Hospodin. Syn Boží učinil nás (účasten) života věčného. Pane, kdy jsme tě viděli (lačen, žízniv, nemocen)? Přivedli sv. Pavla (svázán). Měšťané kázali posly (živ) zahrabati. Rybě nelze bez vody býti (živ). Učini mě té cti (hoden).

Cvičení 2. Užijte ve větách přídavných jmen vesel, vědom, pečliv, milostiv, mrtev, leniv, hotov, prázdnen, čist, podoben a vypracované věty povězte též v čísle množném!

38. Přídavná jména zeměpisná.

Příklady. Praha byla jakožto hlavní město země České ode dávna střediskem obchodu českého; zkvétala však v ohledu tom zvláště za Karla IV., když stala se vedle sídla královského také sídelním městem císařství Německého. Karel zjednával pražským kupcům v okolních zemích rozličné výhody. Dle obchodní smlouvy, kterou uzavřel Karel s Benátčany, měli kupci benátské volnou cestu po Německu a po zemích koruny České, Pražané pak a jiní kupci ze zemí českých měli zase volný a bezpečný přístup do krajín panství Benátského. A obchod ten se vedl hlavně přes Vídeň, zvláště když k tomu vévoda Rakouský Rudolf IV. zase přičiněním Karlovým přivoli.

Domácí obchod pražský byl tehdaž větším dílem místně rozdělen dle rozličných náměstí a ulic. Obecná tržiště na Starém Městě, na Novém Městě i na Malé Straně bývala na hlavních náměstích. Ze západního Německa, zvláště z krajín rýnských, přivázely se oblíbené druhy suken, bavorský kment (jemné plátno), franská a rýnská vína. Z Uher přivázeli uherská vína, z Rakous rakouská. Obchodem s Benátkami vedeným přicházela do Čech vzácná vína vlašská, jako Rívolské a j., řecká, z nichž zvláště víno Malvaské se připomíná.

Země Česká (= Čechy) jest část říše Rakouské (= Rakouska). Morava je také země česká a rakouská. — Hradec Králové jest jedna z nejstarších osad českých, původně zván Chlumeč Dobroslavský. — Jižně od Vídně jest Vídeňské Nové Město. — Nedaleko uherských hranic na Moravě jest Uherské Hradiště. — V Dolních Rakousích jest více průmyslných měst než v Rakousích Horních. — Ferdinand Dobrotivý z rodu Habsburského byl mocnář dobrotivý.

Přídavná jména titulní, odvozená ze jmen vlastních, píšeme začátečným písmenem velikým; nejsou-li titulní, píšeme je písmenem malým. Dále tak píšeme přídavná jména, která v názvech zeměpisných s nějakým jménem podstatným tvoří jen opis vlastních jmen prostých: město Pražské (= Praha), země Česká (= Čechy), okres Kolínský (= Kolínsko) a j.

Velkým začátečním písmenem píšeme i přídavná jména, která přidáváme ku jménům panovníkův neb i jiných osob jako nerozlučitelná příjmení, jako: Ferdinand Dobrotivý, Petr Veliký, Albrecht Moudrý aj.

39. Stupňování jmen přídavných.

Příklady. a) Karel jest *pilný* žák; jeho bratr Jan jest ještě *pilnější*, ale František jest *nejpilnější* ze všech žáků.

b) Čím *starší* je dub, kořeny tím hlouběji pouští. *Tišší* vody jsou *hlubší*. Pod ochranou *Nejvyššího* blaze, bezpečně se spí.

c) Co je hezké, je nám lehké; čím *hezčí*, tím *lehčí*.

d) *Velký* jest, kdo zapřítí se umí; *větší* jest, kdo nepřítel svého *za* terč svým nevystavil vtipům; *největší* jest ten, kdo protivníka jako svého přítele brání.

1. Jména přídavná vyjadřují rozličné stupně vlastnosti.

2. Stupně jsou tři:

- a) *stupeň první* přisuzuje osobám nebo věcem nějakou vlastnost beze všeho srovnání a vyjadřuje se prostým přídavným jménem; na př. pilný, starý, tichý, hluboký, hezký, lehký, velký;
- b) *stupeň druhý*, kterým jedné ze dvou osob anebo věcí přisuzujeme některou vlastnost u větší míře; na př. pilnější, starší, tišší, hezčí, lehčí, větší;
- c) *stupeň třetí*, kterým jedné osobě nebo věci nějakou vlastnost v nejsvrchovanější míře přisuzujeme; na př. nejpilnější, nejstarší, nejtišší, nejhlubší, největší.

3. Druhý stupeň tvoříme:

- a) příponou -ější (-ejší): pilný — pilnější; milý — milejší, svatý — světejší;
- b) příponou -ší: starý — starší, slabý — slabší, tvrdý — tvrdší;
- c) příponou -i (z několika přídavných jmen na -ký, při čemž se *k* mění v *č*): lehký — lehčí, hezký — hezčí, měkký — měkčí.

4. Třetí stupeň vytváříme z druhého stupně předsouvajíc předponu nej-

5. *Příklady.* Co od Boha, *sladší* jest nad med. Rybník je *hluboký*, jezero je *hlubší*, moře *nejhlubší*. Kostel jest *vyšoký*, věže jeho jsou však *vyšší*.

Mnohá přídavná jména s koncovkou -ký, -eký, -oký tvoří 2. stupeň z kmenů bez těchto koncovek, na př. sladký — sladší, hluboký — hlubší.

6. *Příklady.* Život náš jest *krátký*. Příslovi je *kratší* než zobáček ptačí. Přímá cesta *nejkratší*. — Voda je *řidká*, ale vzduch je *řidší*. Křída je *bílá*, sníh *bělejší*. *Blížejší* košile než kabát (řikají sobci). Chudoba jest marnotratnosti *nejblížejší* dědička.

Srovnajte druhý stupeň vyznačených jmen přídavných s prvním stupněm! Co pozorujete v příčině pravopisné? Kterak zní druhý stupeň přídavných jmen *úzký* a *nízký*?

7. *Příklady.* Čím *sušší* dříví, tím lépe hoří. Nad čistotu srdce nic ti *dražšího* nebuď! Roste-li den, je *tužší* zima.

Kterak zní 1. stupeň přídavných jmen *suší*, *dražší*, *tužší*? Která změna stala se s kmenovou souhláskou? Jmenujte více takových přídavných jmen!

8. *Příklady.* Dobrá hlava je *dobrá*, ale dobré srdce je *lepší*. Ctnost jest *nejlepší* urozenost. — *Zlého* člověka tresce Bůh skrze *horšího*. Lakomec všem bývá zlý, sobě *nejhorší*. — *Malý* oheň i *velký* les strávi. Čím *menší* je má vlast, tím *větší* má k ní láska. Pokorné srdce *největší* poklad. — V zimě jsou noci *delší* než v letě.

Přídavná jména *dobrý*, *zlý*, *malý*, *velký*, *dlouhý* mají nepravidelné stupňování. — Kterak zní 2. stupeň těch přídavných jmen?

Poznámka 1. Přídavná jména vztahující se k času, místu, nebo znamenající hmoty nebo látky, přisvojovací a j. nepřipouštějí stupňování, na př. dnešní, věčný, zimní, jarní, dřevěný, zlatý, otcův, matčin, bosý, mrtvý, němý, lichý, sudý, celý, nahý a j.

Poznámka 2. Někdy také sesilujeme 1. stupeň přídavného jména přidáním, sloveč pře-, vše-, ve-, pra-, nebo příslovi: velmi, velice, tuze, hrozně, hodně, náramně, nejvýš, nanejvýš a j., jako: přemilý, všemocný, veleslavný, prastarý, velice učený, velmi pilný, nanejvýš dobrotivý.

První i druhý stupeň může též příčiněním příslovič seslaben býti, jako: něco lepší, trochu větší, dosti dobrý, nehrubě úrodný a t. d.

Cvičení 1. Vyhledejte z čl. I., 8. „Domov“ jména přídavná a určujte jich stupeň!

Cvičení 2. Přídavná jména v závorkách napište v následujících větách v stupni číslici označeném!

a) Dar bývá (chutný — 2.), dává-li jej (vznešený — 2.). (Milá — 2.) ctnost s chudobou, nežli hřích s ozdobou. (Časté — 2.) cvičení (jistý — 2.) prospěch. Šlechtné city jsou (krásnou — 3.) jistinou. Občan římský milerád podstoupil i (hroznou — 3.) smrt, když toho prospěch vlasti vymáhal. Petrohrad jest (nové — 3.) a (nádherné — 3.) sídelní město v Evropě. Když hra (milá — 3.), přestaň! V nouzi a potřebě všechno (drahé — 2.). Čím (suché — 2.)

léto, tím (malá — 2.) úroda. Římští konsulové bývali ve válkách také (vysokými — 3.) vojevůdci.

b) Moudří nepřátelé (dobří — 2.) než nemoudří přátelé. Dobré jméno (dobré — 3.) dědictví. (Dobrá — 2.) vlastní chudoba než cizí bohatství. Bohatnouti není (veliké — 3.) umění. Kurius Dentatus zůstal tak chudým, jako (malý — 3.) občan římský. Sled' zdržuje se ve (velkých — 3.) hlubinách moře Severního a Baltského. Deštivé léto (zlé — 2.) podzimku. Kde nouze (vysoká — 3.), tam Bůh (blizký — 3.). Hlad jest (dobrý — 3.) kuchař. (Velké — 3.) bohatství jesti pracovitá spokojenost.

Cvičení 3. V následujících větách vyhledejte jména přídavná, určete jich rod, číslo, pád a stupeň:

Nejhorší oběd jest lepší nežli žádný. Nejbohatší počíná se cítiti chudým, jakmile jest mu všedním to, co má. Bůh jest nejlepší soudce. Rodičům a učitelům největší úctou povinni jsme. Měj Boha za přítele a budeš nad jiné všechny bohatší. Pohádkou nejtemnější jesti člověk sobě sám. Okovy zlaté jsou nejtěžší. Všem se vedlo dobře až do nejdelší smrti. I nás kdys dorost nejmladší s jevišťe světa vytlačí. Nejčernější noc má svoje hvězdy. Nejhlubší city, ať radost, ať bolest, vždycky snášíme mlčky. Slyšela jsem písničku tišší nežli sen.

III. Zájmena (n. náměstky).

40. 1. Zájmena osobní.

Příklady. Sestra se vystonala a **já** onemocněl. Matka strávila u **mne** celé noci. Lékař chodil ke **mně** a předpisoval **mi** léky. Přátelé často **mě** navštěvovali, nebo ptali se na **mne**. Mnozí **již** o **mně** pochybovali. Všichni měli se **mnou** soustrast. (Místo „já“ položte *ty, my, vy*.)

Já, ty, on, ona, ono; my, vy, oni, ony, ona — jsou zájmena osobní; zastupují jména osob.

Skloňování zájmen já, ty, my, vy; se.

Jednotné číslo.			Množné číslo.		
1.	5. já	ty	—	my	vy
	2. mne	tebe	sebe	nás	vás
	3. mně, mi	tobě, ti	sobě, si	nám	vám
	4. mne, mě	tebe, tě	sebe, se	nás	vás
	6. mně	tobě	sobě	nás	vás
	7. mnou	tebou	sebou.	námi	vámi.

Dejte pozor na rozdíl tvarů 3. a 6. pádu *mně*, 4. pádu *mě*, 2. a 4. pádu *mne*!

Všimněte si, kterak se píše 1. pád množ. čísla zájmena *my, vy*! Pozorujte v příčině pravopisné tvary *námi* a *vámi*.

Zvratné *sebe* má pro obě čísla tvary stejné.

Příklady. Já jsem cesta, pravda a život. My jsme hoši od Šumavy. — *Mně* zde štěstí skrovně přálo. Nechte maličkých přijíti ke *mně*! Pověz *mi*, moudrý muži, kdo ze všech obyvatelů této země nejvíce *mně* se podobá. Dnes *mně*, zejtra *tobě*.

1. V 1. pádě klademe zájmena osobní, spočívá-li na nich důraz.

2. V 3. a 4. pádě jedn. čísla jsou tvary širší a užší. Tvarů širších užíváme: a) na počátku věty, b) po předložkách, c) když je na nich důraz (obzvláště v protivách).

Cvičení 1. Vyhleďte z čl. I., 4. „Nevyhazuj peněz za pišťalku“ pády zájmena „já“, určujte, které pády to jsou a vytkněte při každém, kterak jest psán!

Cvičení 2. Napište několik vět s náležitými tvary *mně, mě, mne*!

Cvičení 3. a) Místo — položte pády zájmena „já“! Chovejte —, má matičko, jako mišenské jablíčko; chovejte —, má matičko, jako z růže květ! Jen až vy — vychováte, pak se na — podíváte, jak — bude pěkně slušet bílý kabátek. — veselo je v přírodě, — volno v stínu lesa. Srdce ve — plesá. Všude květ — uvítá. Kdo — může viniti z břichu? Kdo — přijímá, přijímá toho, jenž — poslal. Vzávej — v den soužení a já ti pomohu. Ruka Páně dotkla se —. Žádný neví, co — bolí. Více než ta holubička pečuje o — matička, miluje — stále.

b) Místo — položte *mi* nebo *my*, jak kde byti má! — o vlku a vlk v houštině. Co — do měsíce, když — slunce svítí. Kdo mě loni bil, ten ani dnes — není mil. Jak — půjčíš, tak odplatím.

Svět se mění a — v něm. Pomoz —, pomohu i já tobě v čas potřeby. — jsme hodlali, ale Bůh chtěl jinak míti. Co — za dlouhé věky zbudovali, to vy jednou rušíte ranou. Pověz —, s kým nejraději obcuješ. Král můj dá — večeri. Dej — i mým rodičům ku posile tichou noc! — chceme na veliké lidi zmohutněti.

41. Skloňování zájmena třetí osoby on, ona, ono.

Jednotné číslo.			Množné číslo.		
1. on	ona	ono	oni, ony	ony	ona
2. jeho, ho	jí	jeho ho		jích	
3. jemu, mu	jí	jemu, mu		jím	
4. jej, jeho, ho	jí	je		je	
6. (v) něm	(o) ní	něm		ních	
7. jím	jí	jím.		jími.	

Dejte pozor na rozdíl tvarů: *jím* (7. pád jedn. č.) — *jím* (3. pád množ. č.), *jí* (4. pád jedn. č.) — *jí* (2., 3., 6., 7. pád jedn. č.)!

Co pozorujete v příčině pravopisné na tvarech 2., 3., 6., 7. pádu čísla množného? Kterak zní 4. pád jedn. čísla rodu středního? Kterak v mluvě obecné?

Poznámky.

1. *Příklady.* Pozdě, synu lipa kvete, má však sladký, vonný květ; z něho vzácný lék se tvoří a v něm skvostný skryt je med. Krása s časem přichází a s ním odchází. Kdo jinému jámu kopá, sám do ní padá. Bez konce je velká věčnost, mžikem v ní je život tvůj. Kdo zachází s bezbožnými, mívá hanbu rovně s nimi. V malebném kruhu stojí hory a na nich šumí lesů sbory.

Vytýkejte pády vyznačených zájmen! Která změna stala se s náslovným *j* po předložkách?

2. *Příklady.* Jeho se to netýče. Ta věc se ho netýče. — Jemu jsem to pověděl. Pověděl jsem mu to. — Vyjede kněz Václav z vojska středu, sám by boj podstoupil proti němu.

Širokých tvarů jeho, jemu užíváme v týchž případech jako tvarů mně, tobě.

3. *Příklady.* Jak vlnadný jest květ něžný na jabloni, naň usmívá se každý hled. Běd se každý chraň, nežli přijdou naň. Mnohý utne teprv stonek, když se bodne oň. Pojď si proň, ty poednice, pojď, vem si ho, zlostinika! Každý mluv, co by jej (ho) etilo.

Tvary *naš, oň, proň* jsou 4. pády jedn. čísla místo *na něj, o něj, pro něj*. *Jeho, ho* (4. pádu) užíváme jen o osobách, tvaru *jej* o osobách i o věcech.

Cvičení. V následujících větách vytkněte zájmena osobní a určte jich osobu, číslo a pád!

Vlast tobě život dala, ji obětuj jej zas; vlast tobě lásku dala, ji vroucně miluj zas; vlast tobě slávu dala, ji slávu získej zas, vlast tobě jmění dala, ji nes je v obět zas. Kdo vás slyší, mne slyší; kdo vámi pohrdá, mnou pohrdá; kdo pohrdá mnou, pohrdá tím, který mne poslal. Každý na smrt čeká a přece se ji leká. Již ptáci letí v dálný kraj, kam pud jim jítí velí; nám s nimi mizí léta ráj. A kolik se jich vrátí as, až zavolá k nim vesna!

42. 2. Zájmena přivlastňovací.

Můj, tvůj, náš, váš; svůj — jsou zájmena přivlastňovací; týkají osoby neb věci, jimž něco se přivlastňuje.

Skloňování zájmen přivlastňovacích.

Jednotné číslo:

1. 5. můj	má (moje)	mé (moje)
2. mého,	mé (moji)	mého
3. mému	mé (moji)	mému
4. mého, můj	mou (moji)	mé
6. mém	mé (moji)	mém
7. můj	mou (moji)	můj.

Množné číslo:

1. 5, moji, mé, (moje)	mé (moje)	má (moje)
	<i>mých</i>	
	<i>mým</i>	
	mé (moje)	má (moje)
	<i>mých</i>	
	<i>mými.</i>	

1. Srovnajte pády zájmena *můj* s pády přídavného jména *dobrý*, pády zájmena *moje* s pády zájmena *ona*!

2. Jako *můj* skloňujeme: *tvůj, svůj*.

3. Zájmeno *náš, váš*, skloňuje se v 2., 3., 4., 6., 7. pádě jednotného i množného čísla jako zájmeno *on, ona, ono*.

Cvičení. Misto — položte pády zájmena *náš*!

Vše ve světě se vede ne — rozumem, ale Božím soudem. Slovo Boží jest svíce nohám — a světlo stezkám —. Zasvitne slunce i před — vraty. Dnové — sečtení jsou. I vlasy hlav — sečteny jsou. Čistý potok stříbro dává; zlato — klasové. Pravda činí mysl — jasnou a srdce upřímné. V drahé — vlasti bydlí — rodičové, — přátelé, — bratři, — sestry. Kromě — země obihá kolem slunce mnoho oběžnic. Teče voda skokem kolem — oken. Za — mladých let býval svět jako květ. Na té — návsi vysoký strom stojí.

43. Zájmena jeho, její, jejich.

Příklady. Miluj národ svůj! neboť *jeho* sláva tvá je sláva, *jeho* čest je tvoje čest, *jeho* práva tvá jsou práva, tvým jest vše, což *jeho* jest. Miluj vlast svou a pečuj o *její* blaho! Domácnost jest království ženy, *její* říše, *její* svět. Okrasou našich lesů jest štíhlá jedle. Barva *jejího* jeblíčí jest tmavě zelená a lesklá. Semem *jejím* živi se veverka. Z *jejího* kmene a *jejích* větví roní se pryskyřice. Země je našim obydlím; *jejími* dary živi se člověk, *jejích* tvorů musí si také vážit. Velmi se hněvaly skály, že klid *jejích* je porušen.

Tvary *jeho*, *její*, *jejích* jsou vlastně 2. pády zájmena osobního 3. osoby, ale mají význam přivlastňovací; *jeho* a *jejích* se nesklonuje, *její* se skloňuje jako přídavné jméno *dnešní*.

Poznámka. Pozor na rozdíl tvarů *jejích* a *jejich*. Z *jejích* větví (= z větví jedné jedle) roní se pryskyřice. Z *jejich* větví (= z větví jedli) roní se pryskyřice.

44. 3. Zájmena ukazovací.

Ten, ta, to; tento, tato, toto; onen, ona, ono; tíž, táž, též, jsou zájmena ukazovací; jimi ukazujeme na osoby nebo věci.

Skloňování zájmena ten, ta, to.

Jednotné číslo.			Množné číslo.		
1. ten	ta	to	ti, ty	ty	ta
2. toho	té	toho		těch	
3. tomu	té	tomu		těm	
4. toho, ten	tu	to		ty	ta
6. tom	té	tom		těch	
7. tím	tou	tím		těmi.	

1. Jako *ten* skloňujeme též: *onen, ona, ono; tento, tato, toto; tenhle, tahle, tohle*.

2. Chybný jsou tvary: *oným, oných, oným, onými* místo správných: *onim, oněch, oněm, oněmi*.

3. Ve 4. pádě jednotném a 1. pádě množném klademe tvary *toho, ti* a bytostech životných, *ten, ty* o neživotných.

4. Zájmenem *ten* (tento) ukazujeme ku předmětům, které místem nebo časem jsou nám bližší; zájmenem *onen* vytykáme předměty vzdálenější.

5. Zájmeno *týž, táž, též* skloňujeme jako *přídavné jméno trojího zakončení*, připojujice ve všech pádech -ž (příklonné).

Cvičení. V následujících větách vyhledejte *zájmena ukazovací* a určujte jejich rod, číslo a pád!

Bůh řídí tento svět. Štěstí tohoto světa jest nestálé. Učitel chválí toho hochu a tu dívku. Tato naučení jsou velmi prospěšná. Do školy přicházejí učitelé a žáci; oni vyučují, tito jsou vyučováni. Tyto hochy chválím, ony dívky haním; pilnost oněch jest veliká, těchto velmi malá. Tahle kniha jest velmi užitečná. Těhle práce nechválím. Nešťěstí tohoto člověka velice mne dojíhá. Lidé často o týchž věcech mají mínění různá. Mínění týchž lidí často se mění. Cicero a Marius narodili se v *též* obci. Tiž lidé chválí a hanějí často touž věc.

45. Zájmeno sám, sama, samo.

Příklady. Lenoš *sami* sobě škodí. Již umkl zpěv ptactva, stromy *samy* v lese smutně stojí. Skutkové vaši *sami* vás chválí nebo haní. Nehody nepřicházejí *samy*, ale s nešťěstím za ruce se vedou. Přívětivá slova *sama* se doporučují. — Sebe *sama* (samého) každý miluje. Nejkrásnější a nejtěžší vítězství jest přemoci sebe *sama*. Často ptej se sebe *samého*, cos vykonal. Každý sobě *samému* nejméně znám jest. Ne *samým* chlebem živ jest člověk.

Zájmeno *sám, sama, samo* skloňuje se v 1. a 4. pádě obou čísel podle přídavného jména králův, -ova, -ovo. Ostatní pády jsou od slov *samý*. Ve 4. pádě jednotného čísla mužského rodu u životných jest tvar *sama* i *samého*.

Cvičení. Doplňte tyto věty náležitými tvary zájmena *sám -a -o!*

Svým štěstím lidé často — vládnou. Lháři — sebe šálí. Předkové naši nábytek a oděv — si hotovili. Čechové často — jedni proti druhým válčili. Poznejte sebe —. Nejčistější zdroj pravých radostí jest v nás —. Myš — sobě často odpouštíme. Děti —

o sebe ještě starati se nedovedou. Mnozí živočišové k pracovitosti nás povzbuzují; již včely — nejlepším jsou ji příkladem. Chudý nemocí hledá, k bohatému — se hrnou. Za starých časů nejuraze-
nější pani oblékaly šat, který samy byly — utkaly.

46. 4. Zájmena tázací.

Příklady. Kdo je ten člověk? Co chce v této poušti? Který kámen jest nejtvrdší? Jaký strom je dub?

Kdo? co? který? jaký? jsou zájmena tázací. Zájmeny tázacími tážeme se po osobách nebo věcech (i po vlastnostech osob neb věcí).

Skloňování zájmen tázacích.

1. kdo?	co?
2. koho? či?	čeho?
3. komu?	čemu?
4. koho?	co?
6. kom?	čem?
7. kým?	čím?

Poznámka: Neříkejte na čom? v čom?

1. Zájmena *který? jaký?* skloňují se jako přídavná jména trojího východu.

2. *Příklady.* Zač to stojí? — Kalino, kalino, proč mi více nekveteš? — Pracuji, seč (se -ě) jsem. — Nač by postem tvé tu mělo mořiti se tělo? — Kdož moc Páně změní v mysli? — Což mi stůněš, dítě mé? — Což neznáte bledá tato lice?

Tvary *zač? proč? nač?* = za co? pro co? na co? Pronášíme-li zájmena tázací s důrazem, sesilujeme je — ž (příklonným).

47. 5. Zájmena vztažná.

Příklady. Kdo pracuje, toho Pán Bůh nezkracuje. Co se rychle vznítí, to nedlouho svítí. Nešťastný jest člověk, který nemá důvěry v Boha. Večer ukáže, jaký den byl. Tvé srdce podobej se slavíku, jenž tu tluče pro každého ve svém klidném lesíku. Varuj se řeči, jež jiné uráží. Oko, jež se posmívá otci a pohrdá poslušností matky, vyklubou krkavci, aneb snědí mláďata orlice.

Kdo, co, který, jaký, jenž jsou zájmena vztažná. Jimi připojujeme věty vztažné ku příslušným větám hlavním, zejména ku příslušným jménům podstatným neb zájmenům ukazovacím.

Skloňování zájmen vztažných.

Vztažná zájmena *kdo, co, který, jaký* skloňují se jako zájmena tázací.

Zájmeno *jenž, jež, jež*.

Jednotné číslo:		Množné číslo:	
1. jenž	jež	jež	již, jež jež jež
2. jehož	již	jehož	jichž
3. jemuž	již	jemuž	jimž
4. jejž, jehož	již	jež	jež
6. (o) němž	(o) níž	(o) němž	(o) nichž
7. jímž	již	jímž.	jímž.

Srovnajte pády zájmena *jenž, jež, jež* s pády zájmena *on, ona, ono!* V kterých pádech jeví se rozdíl? Kterak zní 4. pád jednotného čísla ženského rodu? Čeho si všimnete v příčině pravopisné? Kterak zní 1. pád množného čísla rodu mužského? Kdy užíváme tvaru *již* a kdy tvaru *jež*?

Poznámka 1. Ve 4. pádě jednotného čísla mužského rodu máme tvar *jejž* pro bytosti životné i neživotné, tvar *jehož* jen pro životné.

Poznámka 2. Po předložkách mění se náslovné *j* v *ň*: od něhož, k němuž, v němž, o níž.

Cvičení. V následujících větách vytýkejte pády zájmena *jenž!*

Běda hospodáři, jehož (jejž) sluha učí. Nástroj, jímž tlak vzduchu se měří, sluje tlakoměr. Kdo si přisvojuje český, již nezaslouží, hanbě neujde. Mnoho jest té země, z níž hrnce byti mohou, ale málo té, z níž zlato berou. Nejvíce těšivá perla, již jsme sami vylovili; nejvíce těšivá pravda, již jsme sami objevili. Duha jest ta slavná brána, již stavěl Tvůrce sám, již nám cesta ukázána k jeho rajským končinám. Hus ustanovil pravidla pravopisná, jichž se po většině ještě nyní užívá. Sv. Vojtěch byl zavražděn pohanskými Prusy, jimž viru Kristovu zvěstovati chtěl. Císař Jindřich IV. vedl mnoho válek, v nichž mu pomáhal Vratislav II. Každý národ má slavné muže, jimiž pohrdati nikdo se neosmělí.

48. 6. Zájmena neurčitá.

Příklady. Když někdo někomu něco slíbí, má splniti. Někdo bohatým se dělá a nemá nic; někdo zase dělá se chudým a má

statku mnoho. *Něco* za *něco*, *nic* za *nic*. *Nikdo* se nedoučil. *Když* dub padne, *ledakdo*s třísky sbírá. *Bůh* *ledaco* nepřijímá. *Kdosi* řekl *cosi komusi*. *Žádný* prorok není vzáčen ve své vlasti. *Každý* je štěstí svého strůjce.

Někdo, *něco*, *nikdo*, *nic*, *některý*, *nějaký*, *kdosi*, *cosi* — jsou zájmena *neurčitá*; jimi naznačují se osoby a věci neznámé. Tvořinice je ze zájmen tázacích a) *předponami*: ně-, ni-, leda-, lec-; b) *příponami*: — si, — koli; c) *skládáním*: ten který (= někdo), kde kdo (= každý), málo kdo, málo co. K neurčitým zájmenům patří též *každý* a *žádný*.

Skloňování zájmen neurčitých jest samo o sobě dosti jasné.

Poznámka. Neříkejte o *ničom*, na *ničom*, na *něčom*!

49. Přehled zájmen.

Zájmena jsou slova sklonná, která klademe za jména jiná. Dělíme je na:

Osobní	Přisvojovací	Ukazovací	Tázací	Vztažná	Neurčitá
já, ty, on, ona, ono, my, vy, oni, ony, ona, se.	můj, tvůj, svůj, náš, váš; (jeho, její, jejich).	ten, ta, to, tento, tato, toto, onen, ona, ono, tenhle, tahle, tohle, týž, táž, též, tentýž, tatáž, totéž, sám, -a, -o.	kdo? co? který? jaký?	kdo, co, který jaký jenž.	někdo, něco, některý, nějaký, nikdo, nic, ledakdo, ledaco, ledakterý, ledajaký leckdo, leckterý, lecjaký, kdosi, cosi, kdokoli, cokoli, žádný, každý.

Cvičení. Vyhledejte všechna zájmena z čl. I., 30. „Pohádka o zlaté rybce“.

IV. Číslovky.

A. Číslovky určité.

50. 1. Číslovky základní.

Příklady. Jeden Bůh, jedna víra, jedno nebe. Dva více mohou než jeden. Jsme čtyři děti maličké a chudé. Duha sedmi barvami se stkví.

Číslovky základní vyslovují číslo určité na otázku *kolik?*

Skloňování číslovek základních.

a) Číslovka *jeden, jedna, jedno* skloňuje se jako zájmeno ukaz. *ten, ta, to*.

Poznámka. V 7. pádě jednotného čísla jest *jedním* (nikoli *jedným*), v množ. čísle *jedněmi* (nikoli *jednými*).

Cvičení. V následujících větách místo — položte náležité pády číslovky *jeden, jedna, jedno*:

— strom nedělá háje, — vlašťovka nedělá jara. — ranou dub nepadne. Bůh nedává všeho dobrého — člověku. V — Boha věříme. Hloupost a pýcha — dechem dýchá. — rázem dub se nekácí. Často — slovem mnoho se pokazí. Člověk na — příteli dosti nemá.

b) *Dva, oba.*

Příklady. Dva kohouti na jednom dvoře se nesrovnají. Dvě ruce více udělají než jedna. Oba stromy se ujalý. Obě ruce mají se vzdělávatí.

Číslovky *dva, dvě a oba, obě* mají v 2. a 6. pádě *dvou, obou*; v 3. a 7. pádě *dvěma, oběma*.

Poznámka. Neříkejte *dvouch, dvoum, dvouma, ani obouch, oboum, obouma*.

Cvičení. V následujících větách místo — položte pády číslovek *dva* neb *oba*, jak se kde hodí!

Jeden dům — pánů netrpí. Všude chléb o — kůrkách. Kdo se — břehů drží, — se s ním utrhnu. Nikdo nemůže najednou — pánům sloužiti. Za — zajtci se honě, žádného nechytíš. Ošemetník na — ramenou nosí. Lakomec — rukama shrabuje. Dobře kováři, který — rukama kuje. — přátelé jsou jedna duše ve — tělich. — rukám třeba jest obratnosti. Vojín byl raněn na — rukou. Bránil se — rukama.

c) *Tři, čtyři.*

1. 4. *tří, 2. tři, 3. třem, 6. třech, 7. třemi.*

1. 4. *čtyři, 2. čtyř, 3. čtyřem, 6. čtyřech, 7. čtyřmi.*

Srovnejte pády číslovky *tři* a *čtyři* s pády množ. čísla *vzoru kost*! Neříkejte *čtyry*!

Cvičení. V následujících větách vypište číslice slovy!

2 rada, 3 zrada. Lepší 1 vrána v pytli než na vrbě 3. 4 oči více vidí než 2. Někdy kůň i na 4 nohách poklesne. Dobře jest utracen groš, jímž se 4 uspoří. Shodneš-li se se 3, neshodneš se ještě se všemi. 1 dům 3 pánů nestrpí. Co 3 vědí, 300 se dovědí. 4 jsou roční časy. Vyučování trvá od 2 do 4 hodin. Otec odkázal jmění své 3 synům a 4 dcerám. Byl jeden otec a měl 3 dcery. Úrad soudcovský svěřil 4 nejstarším Pražanům.

d) *Ostatní číslovky základní.*

Příklady. Po *pěti* dnech přišel. Svět byl stvořen v *šesti* dnech. Jména *sedmi* mudrců řeckých jsou nejista. Marnotratnost jako rozeschlá nádoba; jedním koncem lješ a *desíti* teče. S *osmdesáti* vojáky dobyl té pevnosti. Z *padesáti* a *šesti* děl stříleli. *Dvě stě* lidí zahynulo. Nezakládej si na *stu* zlatých, ale na *stu* přátelích.

Číslovky základní pět, šest atd. mají v 2., 3., 6. a 7. pádě koncovku *-i* a vlastní sklonění označuje se na předměť počítaném.

Číslovky *devět* a *deset* mají tvary *devíti, desíti*; *dvacet, třicet, čtyřicet* mají *dvaceti* i *dvacítí, třiceti* i *třicítí, čtyřiceti* i *čtyřicítí*.

Číslovka *sto* skloňuje se podle vzoru slovo (ale *dvě stě*); *třísíc* podle vzoru meč (jenom 2. pád množného čísla jest častěji bez *-ův*: pět tisíc); *million* podle vzoru dub.

51. 2. Číslovky řadové.

1. *Příklady.* Již kmitla hvězda *první, druhá* — již jich na tisíce. Slavný učenec a cestovatel Alexander Humboldt stavi *mezi* městy evropskými co do krásné polohy Cařihrad na místě *prvním*, Neapol na *druhém*, Lisabon na *třetím*, na *čtvrtém* naši Prahu.

Číslovky *řadové* odpovídají k otázce *kolikátý?* Jsou tvarem svým přídavná jména určitá a proto se skloňují: *první, třetí a tisíci* (ne tisícý) jako vzor *dnešní*, ostatní pak vesměs jako vzor *dobrý*.

Poznámka. Na místě *druhý* říkalo se za starodávna *úterý*, které *posud* žije v *úterý, úterek*, (= druhý den po neděli).

2. *Příklady.* Osířelo dítě o *půl druhém* létě. Koupil jsem knihu za *půl pátá* zlatého. Přidal mi *půl čtvrtá* archu papíru.

Po nesklonitelném *půl* jsou číslovky *čtvrtý, pátý* atd. skloněny podle přídavných jmen neurčitých.

3. *Příklady.* Císař František Josef I. narodil se dne 18. srpna 1830 a nastoupil vládu dne 2. prosince 1848. Josef Jungmann narodil se dne 16. července 1773 v Hudlicích. Karel Čtvrtý, otec vlasti, zemřel za sto let po Přemyslu Otakarovi II.

Za číslovkami řadovými, značíme-li je číslicemi, klademe tečku, ale letopisy píší se z pravidla bez tečky. — Řadové číslovky u jmen panovníků píšeme číslicemi římskými; vypisujeme-li je slovy, píšeme je velkým začátečním písmenem.

Cvičení. Kterak budete datovati dopis, napsaný: v Kolíně poslední den měsíce ledna, v Kutné Hoře v den Hromnic, v Praze v den sv. Josefa, na Mělnice v den sv. Vojtěcha, v Čáslavi v den sv. Jana Nepomuckého, v Králové Dvoře v den sv. Petra a Pavla, v Sázavě v den sv. Prokopa, ve Vlašimi v den sv. Bartoloměje, v Kouřimi v den sv. Václava, v Budějovicích v den sv. Františka, ve Vídni v den sv. Alžběty, v Benešově poslední den v roce.

52. 3. Číslovky druhové.

Příklady. *Dvoje* orání, *dvoji* chléb; *troje* orání, *troji* chléb. *Devateré* řemeslo, *desátá* nouze. *Sterým* způsobem lidé se světa scházejí. Tomáš Štitný napsal *šestery* knihy o obecných věcech křesťanských.

Jsou *dvoji* lidé: *jedni*, kteří se rádi hněvají, *druzí*, kteří toho nedbají. Rolník poslal *jedny* dělníky na louku, *druhé* na viniči. Peníze *jedněm* panují, *druhým* slouží. V starém zákoně byla předepsána obět *dvě* hrdliček, nebo *dvě* holoubátek. *Tři* holoubátek uletělo.

Číslovky *druhové* jsou na otázku *kolikeryj?*

Číslovky *druhové dvoji, troji, oboji* skloňují se podle vzoru dnešní; číslovek *dvoje, troje, oboje* užívá se jen v některých pádech nejčastěji v 1. a 4. pádě čísla jednotného i množného.

Číslovky *druhové* s koncovkou *-erý, -erá, -eré*, (neb *-er, -era, -ero*) skloňují se podle vzoru *dobrý -á -é*; v některých pádech mají koncovky podle příd. jména neurčitého, jako: *šestery knihy, devaterý knihy* atd. Jen střední rod jest posud ve všech pádech v užívání: Místrem *sedmera* umění učiněn byl. Zachovávej *desatero*

Boží přikázání. Mluví o *desateru* Božím přikázání. Tu stála *čtyřera* vrata otevřena.

Poznámka 1. V množném čísle číslovka *jeden* přestává býti číslovkou základní a přestupuje do třídy číslovek druhových.

Poznámka 2. Slova *dvě, tři* jsou též číslovky druhové; vznikly z tvarů *dvoje, troje* (stažením jako *mé z moje*). Ale běheme je ve smyslu jmen podstatných (*dvě = dvojice*) a počítaný předmět klademe v 2. pádě.

53. 4. Jiné výrazy číslovkové.

Příklady. *Trojnásobný* provaz nesnadno se přetrhne. Vzpomenu, vzpomenu ne *jednou*, ne *dvakrát*, já na vás, *matičko*, já na vás *tisíckrát*. Žáci chodivají ze školy pořádkem po *dvou*.

Číslovky *trojnásobný, jednou, dvakrát, tisíckrát* . . . znamenají *násobnost; po dvou, po třech a t. d. podílnost*.

Číslovky *jednoduchý, dvojnásobný, trojnásobný a t. d.* skloňují se jako přídavná jména trojho východu.

B. Číslovky neurčité.

54. Příklady. *Mnoho* je povolaných, *málo* vyvolených. Kdo si *mála* neváží, po *mnohu* ať nebaží. Kdo není *málem* spokojen, ten není *mnoha* hoden. *Málo k málu* činí *mnoho*. Přijdu k vám s *několika* muži. *Vše s Bohem a rozumem!*

Mnoho, málo, několik, vše vytykají neurčitý počet osob neb věci; jsou to číslovky *neurčité*.

Mnoho, málo, mají-li platnost jména podstatného, skloňujeme dle vzoru *město*; jinak má *mnoho* v 2., 3., 6., 7. pádě — *a* (*mnoho lidí, mnoha lidí, mnoha lidem*), *málo* zůstává neskloněno (*málo lidí, málo lidí, málo lidem a t. d.*).

Číslovka všechen (vlastně vešchen), všechna (všecka), vše (všechno, všecko).

Jednotné číslo.

Mužský rod.	Střední rod.	Ženský rod.
1. všechen (všecken) (všecek)	vše (všechno)	vše (všechna)
2.	všeho	vší
3.	všem	vší
4. všeho (živ.) všechen (než.)	vše (všechno)	vší (všechnu)
6.	ve všem	vší
7.	vším	vší.

Množné číslo.

1. všichni (živ.)	všechna	všechny
všechny (než.)		
2.	všech	
3.	všem	
4. všechny	všechna	všechny
6.	všech	
7.	všemi	

Poznámka 1. 4. pád jedn. čísla *všeho* jest jenom pro živé bytosti; v 1. pádě množ. čísla jest tvar *všichni* (pro živ.), *všechny* (pro než.): všichni žáci, všichni hříchové, všechny stromy.

Poznámka 2. Veškeren, veškera, veškero má v množ. čísle veškeři, veškery veškera.

Poznámka 3. Slovo *vesmír* (vlastně vešmír) má v 2. pádě: všehomíra.

Cvičení. Místo — položte číslovku veš, vše, vše v náležitém pádě!

Do třetice — dobrého. Bůh — světu život dává. Jazyk je malý, ale — tělem vládne. Roznesla se pověst po — světě. — žáci byli pochváleni. — zákyně byly pochváleny. Čas — věci mění. Svět jest — lidí domov. Ke — sluší rovnost míti, kdo chce pravým soudcem býti. — hříchové budou vám odpuštění. — hříchy budou vám odpuštěny. Nemají — zvířata červené krve a tvrdých kostí. Bázeň Boží jest počátek — moudrosti. Noc nastala po — krajině. Nedokážeš toho — lidskou mocí. Veta po — lidské mocí. Smrt nás se — rozloučí.

55. Přehled číslovek.

Číslovky jsou části řeči, jimiž vytýkáme počet osob neb věci určité neb neurčité. Jsou tudíž číslovky určité a neurčité.

Číslovky určité jsou:

- základní* na otázku: kolik?
- řadové* na otázku: kolikátý?
- druhové* na otázku: kolikerý?
- jiné výrazy číslovkové* (znamenají násobnost, podílnost).

V. Slovesa.

56. *Příklady.* Každý sobě štěstí *kuje*. Tichá voda břehy *ryje*. Pověst *letí* jako pták. Co s nebe *prší*, to nikomu *neškodí*

I mistr tesař se utne. Již se modlí v lese strom i květ i kámen
Posel bývá posílán do města. Psaní se do světa rozesílají.

Slovesem se vyjadřuje, co kdo činí, co se děje vůbec, anebo
co se s někým děje.

Osoba a číslo sloves.

Příklady. Cizinu ctím, vlast svou miluji. Moře nevysušíš, cest
Páně nevyzkoumáš. Bůh štěstím vládne. Co máme, nevíme, až
když ztratíme. My pláčeňe, vy se smějete. Sny mé hynou v závěji

Kolikou mluvnickou osobu rozeznáváme u slovesa? Kdy je
sloveso v osobě první? Kdy v druhé? Kdy v třetí? Kdy je slo-
veso v čísle jednotném? Kdy v čísle množném?

Rod sloves.

Příklady. Kuřátko pije a k nebi pohlíží. Štěstí o berle se
vleče. Kdo bije, bývá bit.

Značí-li sloveso, že podmět něco činí (vykonává, působí), jest
v rodě činném. Rodu činného jsou také slovesa zvrátaná. — Značí-li
sloveso, že se činnost koná na podmětě, jest v rodě trpném.

Čas sloves.

Příklady. Nemoc na koni přijíždí a pěšky odchází. Stromku
mého štěstí korunku jsi zlámal. Hvězdy vyjdou a zas zajdou.

Koliký čas rozeznáváme na slovese? Kdy jest sloveso v čase
přítomném? Kdy v čase minulém? Kdy v čase budoucím? Roze-
znávejte osobu, číslo a čas sloves ve větách předcházejících!

57. Tvary slovesné.

Příklady. Vitr duje, nebe bouří; všechn tvor se bázni chvěje.
Chodila matička, po břehu chodila, švarného synáčka na rukou
nosila. Až já budu na hřbitově práchnivět v hrobečku, bude ještě
stát ta lípa na našem dvorečku.

1. Označuje-li sloveso tvarem svým, že se činnost skutečně
provádí, jest ve způsobě oznamovacím. — Koliký čas dá se
vyznačiti slovesem ve způsobě oznamovacím a kolikrá osoba
v každém čase?

Příklady. Řekla bych vám něco, růže, že byste se usmály. Byli bychom rádi zavítali před chaloupku štěstí.

2. Označuje-li sloveso tvarem svým, že činnost jeho jest možná (za jistých podmínek), nebo že se možnost její připouští, nebo že je závislá na jiné činnosti, jest ve **způsobě podmiňovacím** (spojovacím).

Kolikery čas dá se vyznačiti slovesem ve způsobě podmiňovacím a kolikerá osoba v každém čase?

Příklady. Synu! vzevři k výši nebe, sklop své oči k země báni, pohruž oko vnitřní v sebe a pak klekni v děkování! S čestnou pilí v každé době hledejme, sbírejme, snádejme vosk a medy! Nežertujte, s kým jste nerostli!

3. Označuje-li tvar slovesa pobidku k činnosti, nebo zákaz činnosti, jest ve **způsobě rozkazovacím**. — Který rozdíl času a kolikerá osoba pronáší se rozkazovacím způsobem slovesa?

Poznámka. Ve způsobě oznamovacím, podmiňovacím a rozkazovacím jest vyjádřena osoba podmětu, jsou to slovesa *tvary určité*.

Příklady. Těšiti a blažiti jiné ješt mým přáním nejsladším. To vi jen v horách chaloupka ta chudá, co je to býti zapomenut všemi.

4. Tvar slovesa zakončený příponou *-ti* jmenuje se **způsob neurčitý**; označuje jen činnost a rod.

Poznámka. Slovesa *peku, vleku, řku, mohu* mají v neurčitém způsobě *péci, vléci, řici, moci*; podobně některá jiná.

Příklady. Žák přijda do školy, pozdraví učitele. Žákyně (děvče) přijdouc do školy, pozdraví učitele. Žáci (žákyně, děvčata) přijdouce a t. d. Hoch kleče modlí se. Dívka (děvče) klečíc modlí se. Hoši (dívky, děvčata) klečíce modlí se.

5. Tvar slovesný zakončený příponou *-a, -ouc, -ouce* neb *-e, -íc, -íce* jmenuje se **přechodník času přítomného** (n. *přechodník současnosti*). Rozeznáváme na něm rod mužský, ženský i střední a jednotné i množné číslo.

Příklady. Pastýř sehnav různá stáda volně k visce putuje. Matka uloživši všecky děti na spaní, teprv sama na lůžko se ubírá. Vrdtivši se (dítě) nepoznalo svého domova. Před jeho dům přišed za almužnu prosil. Dětiňskou slzou zaplakaly k nebes královně se pomodlivše.

6. Tvar slovesný zakončený příponou *-v, -uši, -uše* nebo — (souhláskou), *-ši, -še* jmenuje se **přechodník času minulého**

(přechodník *skonalé minulosti*). Rozesnáváme na něm rod mužský, ženský a střední a jednotné i množné číslo.

Příklady. Lev ten žalostí hrozně řval, nejedl, nepil, třetí den pošel. Byl rávek to malý, mateřidonška své květy naň stlala. Žalo děvče, žalo trávu. Naši vrátek nezavřeli, husičky nám vylétěly. Všecky cesty, chodničky sněhem zapadaly.

7. Tvar slovesný zakončený v jednotném čísle příponou *-l, -la, -lo* jest **příčestí činné**.

Příklady. Puštěn koráb na vodu, dán v ruce Boží. Kde hlava stala, tam pro vlasy nepláčí. Co před světem zde ukryto, bude někdy všem očito.

8. Tvar slovesný zakončený v jednotném čísle příponou *-n, -na, -no* nebo *-t, -ta, -to* jmenuje se **příčestí trpné**.

Příklady. Děkuji vám, můj tatičku, za otcovské vedení. Děkuji vám, má matičko, za to vychování. Cvičení a zkušeni dává umění.

9. Tvary: *vedení, vychování, cvičení, zkušeni, umění* atd. jsou **podstatná jména slovesná**.

Poznámka 1. Když se hlava klepe, jde spat. Kristus přijde soudit živých i mrtvých. Apoštolové rozešli se po světě kázat. Nepřišel jsem zákona rušit, ale naplnit.

Tvary: *spat, soudit, kázat, rušit, naplnit* ... jsou *dostížný způsob*, který v nové češtině vyhynul až na některé zbytky.

Poznámka 2. Způsob neurčitý, přechodník [přítomný i minulý, příčestí činné i trpné, a podstatné jméno slovesné jsou *tvary slovesné neurčité*, protože jimi osoba podmětu vyjádřena není.

Poznámka 3. Svět se točí kolem světa, hvězda točí se kol hvězdy; tak to bylo od počátku, tak to jest a bude vezdy. Ve vlasti své poprvé světlo Boží jsme spatřili, ve vlasti své prvním zvukům jazyka mateřského jsme se učiti počali. Kdo matku a otce svého opravdově miluje, ten i vlast svou nade všecko milovati bude.

Tvary slovesné jsou dílem o jednom jen slově, ty nazývají se *tvary jednoduché* (prosté), dílem jsou složeny ze slov několika, to jsou *tvary složité*.

58. Kmen přítomný a kmen způsobu neurčitého.

Příklady. a) nese-me, teše-me, umí-me, prosí-me, dělá-me. V těchto tvarech jest *-me* přípona osobní; když ji odepneme, zbývají nám *kmeny přítomné*: nese-, teše-, umí-, prosí-, dělá-.

b) nés-ti, pí-ti, táhnou-ti, umě-ti, prosí-ti, dělá-ti, milova-ti, péci (= pek-ti), moci (= moh-ti), vésti (= ved-ti).

Neurčitý způsob má příponu **-ti**; když ji odepneme, dostaneme kmen *neurčitého způsobu*. Tento kmen je buď *bez přípony* (kmen prvotný), jako: *nes* v *nes-ti*, *pek* v *peči*, *bi* v *biti*, *pi* v *piti*, nebo má **příponu kmenotvornou**, jako: *táh-nou-ti*, *um-ě-ti*, *pros-i-ti*, *děl-a-ti*, *mil-ova-ti*.

Podle tohoto kmene dělíme slovesa v 6 tříd.

Cvičení. Říkejte kmen přítomný a kmen neurčitého způsobu těchto sloves: *pásti*, *véztí*, *lézti*, *liti*, *biti*, *žiti* *síti*, *šiti*, *rýti*, *mýti*, *pěti*, *minouti*, *plynouti*, *vanouti*, *slynouti*, *tanouti*, *tonouti*, *vládnouti*, *tisknouti*, *seděti*, *ležeti*, *klečeti*, *běžeti*, *letěti*, *hleděti*, *slyšeti*, *mluviti*, *myslití*, *chváliti*, *páliti*, *chladiti*, *vařiti*, *chovati*, *kovati*, *běhati*, *házetí*, *káceti*, *sázeti*, *váletí*, *stříletí*, *máčetí*, *žalovati*, *bědovati*, *panovati*, *opětovati*.

59. Tvoření tvarů slovesných jednoduchých.

Příklady. Trpím, trpíš, trpí, trpíme, trpíte, trpí;
nesu, neseš, nese, neseme, nesete, nesou;
píjí, piješ, pije, pijeme, pijete, pijí.

1. Oznamovací způsob přítomného času (rodu činného) má osobní přípony v 1. os. jed. č. *-m, -u, (-i)*; 2. *-š*; 3. *nic* (jen sloveso *jest* má *t*); v 1. os. mn. č. *-me*; 2. *-e*; 3. *-ou* (*i*).

Příklady. Nes, (nes-iž), nes-me, nes-te;
veď, (vedi-ž), veďme, veďte;
pij, pij-me, pij-te;
táhn-i, táhn-ěme, táhn-ěte.

2. Známkou rozkazovacího způsobu *jest* měkké krátké *i*, jakož viděti, proneseme-li jej důrazněji: *nesiž, vediž*.

Ale známka *i* zůstává jea tenkráté patrnou, končí-li se slovesný kmen skupinou souhlásek nesnadno vyslovitelných, jako: *táhní, klekní*. Jinak se toto *i* mění v *j*, jako: *pij, líj, kryj, bij*; neb se jim změkčují toliko předcházející souhlásky *d* v *ď*, *t* v *ť*, *n* v *ň*, aneb splývá s *h* v *z*, s *k* v *c*, jako: *veď, meť, viň, pomoz, pec*.

Poznámka. *Stůj* noho! posvátná místa jsou kamkoli kráčíš. *Nestájte* o cizí! *Vrať* zpět se, dítě, *vrať se* zpět! *Rač* vyslyšet nás všech hlas! *Važ* si svých dobrodineů! *Posluž* mi ještě naposled!

Některá slovesa mění v rozkazovacím způsobě *délku* kmenové samohlásky, buď ji *dlouží* nebo *kráčí*.

Cvičení 1. Vyvozuje z následujících sloves nejprve 1. osobu oznamovacího způsobu a z toho tvaru způsob rozkazovací čísla je-

dnotného i množného: krýti, míti, rýti, býti, líti, plíti, pěti, nésti, pásti, vézti, lézti, minouti, táhnouti, dotknouti, zamknouti, seděti, ležeti, klečeti, letěti, prositi, souditi, pozdraviti, voziti, chytiti, platiti, loviti, pustiti, volati, lítati, dělati, chovati, sázeti, házeti, žalovati.

Cvičení 2. Vyhledejte slovesa ve způsobu rozkazovacím v čl. I.

1. Otče náš!

Příklady. Nesa — nesouc — nesouce; táhna -ouc -ouce; pije -íc -íce, volaje -íc -íce.

3. Přípony přechodníku přítomného jsou dvojí:

a) v mužském rodě -a, v ženském a středním -ouc, v množ. čísle -ouce,

b) " " -e, " " -íc, " " -íce.

Základ, ku kterému se přirážejí přípony přechodníku přítomného, obdržíme, vypustíme-li koncovku z tvaru třetí osoby množného čísla přítomného času oznamovacího způsobu, na př.:

nesou — nesa, nesouc, nesouce;

drží — drže, držíc, držíce;

krájejí — krájeje, krájejíc, krájejíce.

Poznámka. Přípony -a, -ouc, -ouce přirážejí se k základu zakončení tvrdého; příponami -e, -íc, -íce tvoří se přechodník ze základů zakončení měkkého.

Příklady. Tonoucí stěbla se chytá. Pod zvonem klečícího smrti šíp zachvátil. Ta mateřská láska vroucí je květina nevaďnoucí. Potkávám sekáče jdoucí s žatvy domů. Provázena plačícím otcem ubírala se k lesu.

Z přechodníku přítomného ženského rodu tvoří se *přídavné jméno určité* příponou -í.

Cvičení. K následujícím neurčitým způsobům tvořte přechodník přítomný ve všech rodech obojího čísla: pásti, vézti, lézti, líti, býti, žíti, šíti, rýti, vinouti, minouti, plynouti, vládnouti, tisknouti, seděti, ležeti, klečeti, běžeti, letěti, hleděti, slyšeti, mysliti, chválití, pálití, volati, dělati, chovati, kovati, běhati, hledati, házeti, káceti, sázeti, váletí, střiletí, žalovati, bědovati.

Příklady. Nésti, páti, dáti, znáti, ctíti, krýti, mýti.

4. Neurčitý způsob jest utvořen koncovkou -ti.

a) Dvojslabičné neurčité způsoby mají slabiku první z pravidla zdloženou, vyjímaje moci, jeti, pěti (pěji), spěti (spěchati). Některé, mívají někdy slabiku zdloženou, někdy nezdloženou: čnítí a čněti, pátí a pněti, smítí a směti, chvítí a chvěti.

b) *Dáti* — *vydati*, *podati*, *nedati*; *znáti* — *poznati*, *neznati*; *bráti* — *sebrati*, *odebrati*, *rozebrati*; *zváti* — *pozvati*; *dbáti* — *nedbáti*; *spáti* — *zaspati*; *státi* (stanu) — *přestati*;

báti se — *nebáti se*; *státi* (stojím) — *postáti*, *vystáti*, *přestáti*; *táti* — *roztáti*; *smáti se* — *vysmáti se*; *hřáti* — *ohřáti*.

Když neurčitý způsob učiněn jest trojslabičným nebo i čtyřslabičným, kráti se dlouhé *-áti* v *ati*; jenom u některých zůstává dlouhé *-á-*.

c) *Otáti* (ctil) — *uctíti*, *pocítiti*; *mstáti se* (mstil) — *pomstíti se*; *křtáti* (křtil) — *pokřtíti*; *píti* (pil) — *napíti se*; *báti* (bil) — *zabáti*.

Dvojslabičné neurčité způsoby na *-íti* těch sloves, která mají přičestí minulé činné s koncovkou *-il*, mají v tvaru viceslabičném krátké *-iti*.

d) *vzáti* (vzal) — *nevzáti*; *táti* (fal) — *roztáti*; *mřáti* (mřel) — *amřáti*; *třáti* (třel) — *natřáti*; *chtáti* (chtěl) — *nechtáti*; *játi* (šel) — *vyjáti*, *najáti*.

býti — *dobýti*, *nabýti*; *krýti* — *přikrýti* (ob. přikrejt), *zakrýti*; *mýti* — *umýti* (ob. umejt); *rýti* — *vyrýti* (ob. vyrejt).

Dvojslabičné neurčité způsoby na *-íti* těch sloves, která mají v přičestí minulém činném jinou samohlásku než *-i*, pak dvojslabičné neurčité způsoby na *-ýti* zachovávají slabiku *zdlouženou* i ve tvarech viceslabičných.

Příklady. Chybi-*v*, chybi-*vši*, chybi-*vše*;
nes, nes-*ši*, nes-*še*

5. *Přechodník minulý* má koncovky dvoje :

a) když kmen neurčitého způsobu končí samohláskou, jsou koncovky tohoto přechodníku v mužském rodě *-v*, v ženském a středním rodě *-vši*, v množném čísle všech rodů *vše*.

b) když kmen končí se souhláskou, jsou koncovky tohoto přechodníku bez *-v*, tedy *-*, *-ši*, *-še*.

Poznámka. Z tohoto přechodníku tvoří se (v jazyku spisovném) přídavné jméno určité s koncovkou *-vši*, na př. *uměvši*, *nesši*.

Čvičení. K následujícím neurčitým způsobům utvořte přechodníky minulé: *zavézt*, *navléci*, *zapřít*, *zhubenět*, *odletět*, *uslyšet*, *pochválit*, *ochladit*, *udělat*, *vychovat*, *uvázat*, *přikázat*, *sebrat*, *sezvat*, *dopánovat*.

Příklady. Letěl -a -o (v množ. čísle: letěli (y) -y -a); minul -a -o; dělal -a -o.

6. *Příčestí minulé činné* tvoří se koncovkou -l, -la, -lo, (v množném čísle -li (ly), -ly, -la.

Poznámka. Stojím pod okny, všecek promoklý. V komůrce tiché čtu listy zvadlé, psaly je ruce již dávno schladlé. Vítej, přišel z dálky vlašovičko, v krajinách těchto! Z příčestí minulého je utvořeno *přídavné jméno určité* příponou -ý, -á, -é.

Cvičení. K následujícím slovesům tvořte příčestí minulé činné: letěti, báti se, štekati, vyplašiti, loviti, chytiti, potkati, pozdraviti, vyložití, psáti, vypučetí, zazelenati se, plovati, téci, zavražďovati, osekati, pořezati, okopati.

Příklady. Nesen -ena -eno (v množ. čísle nesení (y) -y -a); dělán -ána -áno; dán, dána, dáno; kryt -ta -to.

7. *Příčestí minulé trpné* tvoří se z kmene neurčitého způsobu koncovkou -en, nebo -n, nebo -t.

Slovesa na -ati, -áti, mají v tomto příčestí vždy dlouhé -án, -ána, -áno.

Poznámka 1. Domove, domove, nejdrazší, nejsladší na světě ze všeho, daný mi v kolébce od Boha samého. V tom hvozdu tmavém, černém stojí skála mechem krytá. Já jsem to, tvá mladá paní, nesu ti ten rubáš nový, jenž není v sobotu předemý, v neděli do mše válený. Lapaný ptáček bije křídlem sivým. Jest brozno do ciziny jítí a vyžebřaný jísti chléb.

Z příčestí minulého trpného jest dále utvořeno *přídavné jméno určité* příponou -ý, -á, -é.

Kterou změnu pozorujete v příčině pravopisné na tvarech: volán — volaný, milován — milovaný, pozván — pozvaný, schován — schovaný, darován — darovaný, jmenován — jmenovaný?

Poznámka 2. Vědom, vědoma, vědomo (vědomí (y), vědomy, vědoma) jest příčestí přítomné. Příčestí to vyhynulo a zachovalo se jen několik tvarů, z nichž nejznámější jsou: vědom, svědom, vidom, lakom, pitom, znám. Z příčestí toho známe přídavná jména určitá: vědomý, známý atd.

Cvičení. Z následujících sloves tvořte příčestí minulé trpná a k příčestím těm přídavná jména: nésti, plésti, přísti, vléci, tlouci, bítí, bodnouti, zapomenouti, chváliti, dělati, chovati, orati, kovati, sázeti, čísti, šítí!

Příklady. Nesen -í, prominut -í, držen -í, prošen -í, mazán -í, malován -í.

8. *Podstatné jméno slovesné* tvoří se z příčestí minulého trpného koncovkou -í, jest rodu středního a skloňuje se podle vzoru znamení.

Poznámka. V tvarech více než dvojslabičných bývá vždy dlouhé *-ání*, jako: pokání, volání, koupání, vydání, vyhrání a j.; tvary dvojslabičné mají krátké *aní*, jako: braní, zvaní, draní, psaní, stlaní, lhaní, spaní; odchylek jest málo (stání),

Cvičení. Tvořte podstatná jména slovesná k přičestím minulým trpným, odvozeným od sloves v odstavci předcházejícím vyjmenovaných!

Přehled tvarů slovesných jednoduchých.

1. Oznamovací způs. přít. času,	4. neurčitý způsob,
2. rozkazovací způsob,	5. přechodník minulý,
3. přechodník přítomný;	6. přičestí minulé činné,
	7. přičestí minulé trpné,
	8. podstatné jméno slovesné.

Časování sloves.

60. Třída první.

Třída první obsahuje slovesa, jichž kmen neurč. způsobu nemá žádné přípony kmenotvorné.

Vzor: piji — píti.

Oznam. způsob: jedn. 1. piji, 2. piješ, 3. pije;

množ. 1. pijeme, 2. pijete, 3. pijí.

Rozkaz. způsob: jedn. 2. pij,

množ: 1. pijme, 2. pijte!

Neurč. způsob: píti;

Přechodník přít.: pije, -ic, -ice;

„ min.: piv, -vši, -vše;

Přič. min. činné: pil, -a, -o;

„ „ trpné: pit, -a, -o;

Podst. jméno slovesné: píti.

Tak časujeme slovesa třídy první, jejichžto kmen neurčitého způsobu končí *samohláskou* (*kmen otevřený*) jako: kryji — krytí, myji — mýti, ryji — rýti, biji — bití, kuji — koutí a j.

Poznámka. Rád žiji tam, kde rodiče moji žijí. V poledne piji vodu; otec a matka piji pivo. Rád pluji proti proudů. Obláčkové po obloze plují.

V 1. osobě jednot. čísla oznam. způsobu píše se krátké -i (ob. u), v 3. osobě množ. čísla dlouhé -í (ob. ou).

61. Poznámky o jednotlivých slovesech tohoto vzoru.

Díti (= praviti) — dím — ději, děl; **douti** — duji — dují, duj; **kouti** — kuji — kuji, kuj; (vedle toho také kovati, kovu n. kovám); **líti** — leji — lejí, lil; **obouti** — obuji, obuj, obul, obut; **plíti** — pleji, plej, plel, pletí; **plíti** — pliji, plil, (vedle toho také plvati); **plouti** — pluji, pluj (vedle toho také plovati — plovu n. plovám); **slouti** — sluji, sluj, slul (proslulý), (vedle toho také slovu); **směti** n. smíti — smím, *smějí*; **spěti** — spěji spějí.

Cvičení. Vyhledávejte v následujících větách slovesa první třídy tohoto vzoru a určujte jich tvar! Říkejte ke každému z nich neurčitý způsob a 1. osobu jednotného, 3. osobu množného čísla oznamovacího způsobu!

Lvi se již duje korouhev. Když vladyka poselství zděl, následoval ho lev domů. Ten jen lidumilem sluje, koho trojí zdobí ctnost. V potocích s oblak prudký déšť se leje. Loď narazila na plující ledovec. Na jaře vlažné větry dují. Dokud železo řeřavé, kuj! Chceš-li moudrým mužem slouti, dej řečem mimo se plouti. Zvěst radostná tu větrem spěla. Pleje děva konopě u panského sadu. Duj, větěrku, duj! Teplý vítr dul od poledne.

62. Vzor nesu — nésti.

Oznam. způsob: jedn. 1. nesu, 2. neseš, 3. nese.
množ. 1. neseme, 2. nesete, 3. nesou.

Rozkaz. způsob: jedn. 2. nes,
množ. 1. nesme, 2. neste!

Neurč. způsob: nésti;

Přechod. přít.: nesa, -ouc, -oucel

„ min.: nes, -ši, -še;

Příčestí činné: nesl, -a, -o;

„ trpné: nesen, -a, -o;

Podst. jméno slovesné: nesení.

Tak časujeme slovesa třídy první, jejichžto kmen neurčitého způsobu končí *samohláskou* (kmen *zavřený*).

63. Jednotlivá slovesa tohoto vzoru.

1. *Bředu* — *břísti*; *vedu* — *věsti*; *hudu* — *housti*; *předu* — *přísti*; *kvetu* — *kvísti*; *matu* — *másti*; *čtu* — *čísti*; *pletu* — *plésti*.

Slovesa první třídy, zakončená ve kmeni souhláskou *d* nebo *t* mění *dt, tt* v *st*. (Nesprávné jest *vedst, plotst*, jak se místy říká.)

2. **jíti** — jdu, jdi, jděte; šed, šedši; šel, šla, šlo, šli, podst. jm. přišti; **jeti** — jedu, jeď; jed, jedši, jedše a jev, jevši, jevše; **kvísti** — kvetu (chybně květu), kveť; kvet, -ši, -še; kvetl; **třásti** třasu (i třesu), třeseš; třes; třásl, třesen; **růstí** — rostu; **zábstí** — zebe, záblo; *tepu, tepeš, tepe.*

Cvičení. Určujte slovesa první třídy v těchto větách:

Hvězdy vyjdou a zas zajdou. Den druhý vzešel tvorům na nebi. Zima je, zima je, zimou se třesu. Až své pouti přejedem a přejdem, v jedné hospodě na nocleh pán nepán se sejdem. Kvete růže, kvete, ale jenom v létě. Pod oknem mi růží keře kvetou. Děvčata předou měkký len. Mlynář šel od splavu. V horách přišly deště. Jda kolem vešel do stavení. Lidé se zvolna rozešli. Svou píseň pod mezi kdes cvrček huče.

3. **Mohu** — *moci; střehu — střici; vrhu — vrci; peku — pěci; tluku — tlouci; řku — řici; seku — síci; teku — téci (utéci); vleku — vléci.*

Slovesa první třídy zakončená ve kmeni souhláskou *h* nebo *k* mění v neurčitém způsobě *ht* a *kt* v *c*. (Nesprávné jsou tvary *mocht, pect, tlouct, říct, síct.*)

Slovesa tato mění před *-e* *h* v *ž*, *k* v *č*, (mohu — můžeš, může, můžeme, můžete); v rozkazovacím způsobě tytéž souhlásky jsou změněny v *z* a *c* (pomoz, pomozte; pec, pecte; utec, utecte; vlec, vlecte). Nesprávné jsou rozkazovací způsoby *pomož, peč, uteč, tluč!*

Řici — řku, řeš n. řeš (chybně rceš), řkou; rci, rcete; řka, řekl (ale vyřkl, přiřkl); řek, -ši; řečen (ale nařčen); síci — seku sečeš; sec, secte; seka, sekouc; sek, seckš; sekl n. sikl, sečen; **střici** — střehu, střežeš; střez; střeha, -ouc; střeh, -ši; střehl, střežen (chybně střeziti — střezím místo střehu). Chybně se říká rozžal, rozžav, rozžat místo správných tvarů rozžehl, rozžeh, rozežžen od zastaralého slovesa žhu (= pálím).

Cvičení. Určujte tvary sloves první třídy v následujících větách: Groš drž, by ti zlatý neutekl. Slavicí a hrdličky pěkné písňe tlukou. Jednomu na dva se pomoci má. Oka střez! Střici se vždycky lidí pamatuj přílišně lahodných! Růže, rci, kde jesti původ barev tvojih krásoty? Čti hlasitě! List byl přečten. Dítky

Tomáše ze Štitného pilně četly a spolu o čteném rozmlouvaly. Někdo mnoho podniká, ale málo zmůže. Bůh střeže všech stezek mých.

4. Počítí — počnu; počni; počna -ouc; počav -vši; počal, počat, početi (tvary počnouti, počnul atd. se v jazyku spisovném nedopouštějí); — **pnu** (napnu, zapnu), -pni, -pněte, *pnouti*; -pna -ouc; pav, -vši nebo -pjav, -vši; -pal nebo -pjal; pat nebo -pjat; napěti; neurčitý způsob náležitý jest -píti, ale tento zní stejně s neurčitém způsobem pítí (piji), proto ujal se zde tvar *pnouti*; **přijmu** — přijmi, přijměte; přijma, -ouc; *přijmouti*, přijav, přijal, přijat, přijeti; (tvary přijmul, přijmuv, přijmut atd. se nedopouštějí); **vezmu**, vezmi, vezma, *uzítí*, vzal (chybně vezmouti, vemu, vem, uzmul a j.); **tnu** — tni, tna, -ouc; *títi*, fav, fal, fat, tětí, (stětí) (chybně tnouti, tnul, tnuv); **žnu** — žni, žna, *žítí*, žav, žal, žat, žetí.

Cvičení. Kdo s bohem počne práci svoji, ten vítězem je v každém boji. Císař pojav něco dvořanů jel až do Hradce Králové. Nevezmeš jména Božího nadarmo! Radost seješ, hoře žneš. Oči napni, ústa zapni. Kdo chce žítí, musí sítí. Nerozhodný nikdy neví, co by počal. Bůh dal, Bůh vzal. Na kříži zde před otárem Kristus rozpjat leží. Lépe jest nepočítí, než počna nedokonatí. Matka upjavši zraky své k nebesům sepala ruce a modlila se vroucně. Pán Ježíš byl s kříže sňat. V bitvě u Kanen bylo mnoho vznešených Římanů zajato. Poctivou já přijmu seč.

5. Třítí — tru, třeš; tři, třete; tra, -ouc; třev, třel, třen; **dřítí** — dru; **mřítí** — mru; **přítí se** — pru se; (pro)střítí — (pro)stru; **vřítí** — vru (slovesa tohoto tvaru jsou dvě: vřítí = vařítí se, vroucí býti a — vřítí ve složeném zavřítí a otevřítí); **mlítí** — melu; mel, mele, -le -ice; mlev, mlel, mlet, mletí.

Cvičení. Kníže Soběslav zemřel dle pověsti jako poustevník. Zdi byly vodou podemlety, misty byly hluboké výmoly. Kdyby nebylo ptactva, příroda zdála by se odumřelou. Geologové vynesli na světlo tvory dávno vymřelé. Kdo tluče, tomu se otevře. Co v srdci vře, v ústech kypí. Čím hrnec navře, tím páchne. Kdo dřív přijde, dřív mele. Obilí se mele, jest semleto. Bůh nikomu pomoci neodepřel. Kdyby lidé nemřeli, celý svět by potřeli. Tlučte, bude vám otevřeno.

64. Třída druhá.

Třída druhá obsahuje slovesa s kmenotvornou příponou -nou- (nu). Když tuto příponu odepneme, dostaneme kmen prvotný: mi-nou-ti,

tisk-nou-ti. Kmen tento končí se buď *samohláskou* (ni), buď *souhláskou* (tisk).

Vzor: tisknu — tisknouti.

Oznam. způsob: jedn. 1. tisknu, 2. tiskneš, 3. tiskne,
množ. 1. tiskneme, 2. tisknete, 3. tisknou.

Rozk. způsob: jedn. 2. tiskni,
množ. 1. tiskněme, 2. tiskněte!

Neurčitý způsob: tisknouti.

Přechodník přít.: tiskna, -ouc, -ouce;

„ min.: tisk, -ši, -še; (tisknuv, vši, -vše).

Příčestí min. činné: tiskl, -a, -o; (tisknul, -a -o);

„ „ trpné: tištěn, -a, -o; (tisknut, -a, -o).

1. U sloves, ve kterých před příponou -nou- (-nu) jest samohláska (nebo r), zůstává *nu* ve všech tvarech: minouti, minuv, minut; trnouti, trnul; rozkazovací způsob má miň, miňte. Jenom sloveso *stanu* (vstanu, přestanu) má tvary bez *-nu*: státi, stav, -vši, vše, stal -a -o.

2. Slovesa, která mají před příponou -nou- (-nu) souhlásku, mají mimo neurčitý způsob tvary bez této přípony, (jako by patřila k první třídě): *dotknouti*, dotek, dotkl, dotčen; *zamknouti*, zamkl, zamčen; *nadchnouti*, nadechl nadšen; *uschnouti*, usech, uschl; *zdvihnouti*, zdvih, zdvihl, zdvižen; *stihnouti*, stih, stihl, stižen; *táhnouti*, táh, táhl, tažen; *trhnouti*, trh, trhl, tržen; *padnouti*, pad, padl, (na)paden; *hasnouti*, has, hasl; *žasnouti*, žas, žasl n. žásl; *zapřáhnouti*, zapřáh, zapřáhl, zapřažen, spřežení. Jenom slovesa *usnouti* a *hnouti* mají -nu vždycky.

3. Přítomný čas sloves 2. třídy má často význam budoucí: bodnu, seknu, sednu a j.

Cvičení. Určujte tvary sloves druhé třídy v těchto větách: Střž zatonula v jasu. Rajskou krásou vzplane nebes tvář. Přilítlo jaro z daleka. Vylitly z hnízda pěnky. Umlklo stromů šumění. Vše ve světě teď usnulo. Však na pány v krytém voze také někdy trhne. Časně z rána již se octl na pobřeží bouřné řeky. Teď opona vyzdvihla se Přemyslova stanu. Hrůzy bude den, až hvězdy spadnou a lesk slunce zhasne.

65. Třída třetí.

Třída třetí obsahuje slovesa s *příponou -ě*.

Vzor: umím — uměti, (trpím — trpěti).

Oznam. způsob: jedn. 1. umím, 2. umíš, 3. umí,
množ. 1. umíme, 2. umíte, 3. umějí (trpí).

Rozk. způsob: jedn. 2. uměj (trp),
množ. 1. umějme, 2. umějte (trpme, trpte)!

Neurčitý způsob uměti

Přechodník přít.: uměje, -ic, -ice (trpě, -ic, -ice);

„ min.: uměv, -vši, -vše (trpěv, -vši, -vše);

Příčestí min. činné: uměl, -a -o.

„ „ trpné: uměn, -a, -o;

Podst. jméno slovesné: uměnl.

Poznámka 1. Přípony -ím, -íš, -i, -íme, -íte, -í (ějí) mají měkké dlouhé -í.

Poznámka 2. Když neurčitý způsob je dvojslabičný, je zdĺoužen a končí se v -íi (n. -ěti), na př. bdíti, chtíti, míti, zříti a j., ale tvary minulé mají -ě (n. -o): bděl, zřel atd.

Poznámka 3. Sloveso *uměti* má v 3. osobě množ. čísla *umějí*, sloveso *trpěti* má *trpí*. Proti tomu chybuje se, když se praví: (oni) *umí*, nebo (oni) *trpějí*. Chyby této se uvarujeme, přibere-me-li na pomoc rozkazovací způsob: majíť ve 3. osobě množ. čísla *ějí* jen ta slovesa, která mají v rozkazovacím způsobě *ějí*. Jsou to většinou slovesa odvozená od jmen podstatných a přídavných, jako: hubeněti (hubený), kameněti (kámen), lačněti, šedivěti, tučněti a j.

66. Jednotlivá slovesa této třídy.

Míti — mám, mají, měj, maje, -ic, měv, -ši, měl, jmění (ale *poměti* má tvary podle I. třídy vzoru píti); **slušetí** — slušejí, slušej, slušeje, slušející; **báti se** — bojím se, bál se; **chtíti** — chci, chťi n. chtějí, chtěj, chtějte, chtě, chtěic a chtěje, chtějíc, chtěv a chtěl; **ležeti** — ležím, leží (ale složeniny *náležeti*, *zdeležeti* mají vedle *náleží*, *zdeleží* častěji *náležejí*, *zdeležejí*); **spáti** — spím, spi, spi, spěte, spě, spic, spal, (jdu) spat; **státi** — stojím, stojí, stůj, stůjte, (ale nastojte), stoje, -ic, stál; **viděti** — vidím, vidí, viz, vizte, vida, -ouc (ale *záviděti* a *náviděti* mají rozk. způsob *závidě*, *návidě*; rozk. způsob *vidě*, *viděte* má význam citoslovný); **zníti** — zní i znějí.

Ovičení. V následujících větách určete tvary sloves III. třídy! Řeky ustavičně mezi břehy svými běží. Hluší slyší, slepí vidí, němým se evangelium zvěstuje. Těla v hrobě práchnivějí. Válkou umění i obchody velice trpí. Viz tu převelebnou duhu! Bďte a modlete se! Chorobní lidé mají často hrůzná vidění. Na vlastním měj dosti jmění! Karel IV. chtěje zvelebiti zemědělství kázal pusté stráně vzdělávati. Již první vítr letí po strništi. Hučel háj a šuměl les. Slunce vše co v zimě spalo, teplým dechem vzbudilo. Člověk chtěj nechtěj umřítí musí. Dluh spáti nedá. Dobře spal, kdo celou noc

na lavici přespal. Není ten chud, kdo nikdy ničeho neměl, ale ten, kdo měl a pozbyl.

67. Třída čtvrtá.

Třída čtvrtá obsahuje slovesa s příponou *-i*.

Vzor: prosím — prositi.

Oznam. způsob: jedn. 1. *prosím*, 2. *prosiš*, 3. *prosí*,
množ. 1. *prosíme*, 2. *prosíte*, 3. *prosí*.

Rozkaz. způsob: jedn. 2. *pros*,
množ. 1. *prosme*, 2. *proste!*

Neurčitý způsob: *prositi*.

Přechodník přít.: *prose, -íc, -íce*;

„ min.: *prosiv, -vši, -vše*;

Příčestí činné: *prosil, -a, -o*;

„ trpné: *prošen, -a, -o*;

Podst. jméno slovesné: *prošení*.

Poznámka. a) *Prositi — prošen, míšiti — míšen, vzkřísiti — vzkřičen, mysliti — myšlen, voziti — vožen, kaziti — kažen, hoditi — hozen, souditi — souzen, hraditi — hrazen, (ne hražen, nahražen), vrátiti — vrácen, platiti — placen, pustiti — puštěn, čistiti — čistěn, jistiti — jištěn, zaneprázdniti — zaneprázdněn*;

b) *voditi — voděn, děditi — děděn, cíditi — cíděn, cítiti — cítěn, šlechtiti — šlechtěn, vyprázdniti — vyprázdněn*.

V příčestí minulém trpném (a v odvozeném jméně podstatném) mění se kmenová souhláska, ale často se náležitá změna souhlásky zanedbává.

Cvičení. Vyhledejte v následujících větách tvary sloves čtvrté třídy a určujte je!

Vše tlačilo se k slunci ven, že snilo sen tak dlouhý. Teď právě čas je k modlení. Broušení a leštění dodává drahým kamenům ceny. Zvěř napřed cítí blížící se bouři. Chraň srdce nevinnost i krásnou duši svoji. Skrbli okamžiky, bohat budeš vědomostmi. Skončen již boj krvavý. Žalostí srdce duch skormoucen bývá. Cizí jmění strachem ohrazeno. Dokud žijí rodiče, cti je, a za mrtvé modli se.

68. Třída pátá.

Do páté třídy patří slovesa s příponou *-a-* (přehl. *e*).

Vzor: volám — volati.

Oznam. způsob: jedn. 1. *volám*, 2. *voláš*, 3. *volá*,
množ. 1. *voláme*, 2. *voláte*, 3. *volají*.

Rozkaz. způsob: jedn.	2. volej,
množ.	1. volejme, 2. volejte!
Neurčitý způsob:	volati.
Přechodník přít.: " min.:	volaje, -ic, -ice; volav, -vši, -vše;
Příčestí činné:	volal, -a, -o;
" trpné:	volán, -a, -o;
Podst. jméno:	volání.

69. Jednotlivá slovesa této třídy.

1. **Tesati** — teši, teš, teše, -ic, — jako vzor piji; v ostatních tvarech se shoduje se vzorem volati, podobně: *orati* — oři (i orám), *řezati* — řeži, *psáti* — piši, *plakati* — pláči, *lháti* — lžu, *lžou*, *lži*, *lže*, -ic; *dýchati* — dýši, *páchati* — páši, *skákat* — skáči, *trestati* — tresci (i trestám), *šeptati* — šepci (i šeptám).

Cvičení. V následujících větách určujte tvary sloves páté třídy: Jaká lesem známá mluva všemi lístky šepce? Červ malý velký dub stráví, ne proto, že tuze kouše, ale že často točí. Pestré kvítí na lukách přeslaskou vůni dýše. Lidé tady na zemi hned zpívají, hned pláči. Čelo, oči, tvář často lžou, častěji jazyk. Chudý za pány v dešti, blátě kluše. Ve stájích bujní koně řebci. Když vůz namažeš, jako bys třetího koně připřáhl. Smrt všecky v jeden snopek sváže. Kdo miluje syna, tresce jej. Ptáci nesejí, aniž oři. a přece syti žijí. Slepice kdáče zrna v ústech nezdrží.

2. **Bráti** — beru, béřeš (bereš), béře (bere), berou; beř (ber), beřte (berte), bera, -ouc, — jako vzor nesu, v ostatních tvarech se shoduje se vzorem volati; podobně: *dráti* — deru, *hnáti* — ženu, *kovati* — kovu, *štváti* — štvu, *zváti* — zvu, *zví*; *žráti*; *řváti*; *cpáti* — cpu, *klamati* — klamu, *lámati* — lámu, *plavati* — plavu, *dřímati* — dřímu, *hrabati* — hrabu, *škubati* — škubu.

Cvičení. Vyhledejte a určujte tvary sloves páté třídy v následujících větách: Ze zlatých koflíků král s hodovníky brali. Heřman žena se za pardem od komonstva vzdálil se svého. K umrlému blíž se lidé drali. V domku v jedné rakvi dřímou dědeček a babička. Děvčata večer předou len, nebo derou peří. Zařval jarým tůrem. Bouře se přehnala.

3. **Láti** — laji, lají, laj, lajte, laje, -ic — jako vzor piji, v ostatních tvarech se shoduje se vzorem volati, ale zachovává dlouhé

lá, tedy i láni; *dítí* (= činiti) — ději, dějt (naději se, oději se, poději se), děj, dějte, děje, -ic, (oděje se, naděje se), děv a dáv (oděv se, nadáv se), děl, uděl (v jaz. obecném), děl a dál ve slož. oděl se, poděl se, nadál se, událo se; děn, dín a dán ve slož. oděn, odín a nadání, z nenadání; *hráti* — hraji (hrám), *hřáti* — hřeji, *okřáti* — okřeji, *přáti* — přeji, přání, *smáti* se — směji se, *váti* — věji, vál, vát, vání, *zráti* — zraji, *záti* — zeje.

Cvičení. Určujte tvary sloves v těchto větách:

Větrkové chladní vějí. Vál ostrý severní vítr. Z očí jeho mír se směje. Láska králova národ hřeje. Komu Bůh přeje, tomu ve snách padne. Nevždy se tak děje, jak se kdo naděje. Kdo se včera smál, může zítra plakati. Přej a bude ti přáno. Uhřát kdo pije, jed do sebe lije. Kolem valů příkop srázný zeje.

4. *Příklady.* Buditi — *probouzeti*, *probouzejí*; děliti — *událeti*, *událejí*; kroititi — *krájeti*, *krájejí*; (pře)kotiti — *káceti*, *kácejí*; hleděti — *pohlížeti*, *pohlízejí*; kloniti — *skláněti*, *sklánějí*; zkusiti — *zkoušeti*, *zkoušejí*; honiti — *sháněti*, *shánějí*; hoditi — *házetí*, *házejí*; kliditi — *poklízeti*, *poklízají*; léceťi, *líceti* (na ptáky, ne líčiti) *lécím*, *lécejí*; mysliti — *přemýšleti*, *přemýšlejí*; staviti — *stavěti*, *stavějí*; vrátiti — *vraceti*, *vracejí*; viseti — *věšeti*, *věšejí* a j.

Slovesa tato časují se jako vzor *uměti*, ale patří původně do třídy páté. Jsou to slovesa vesměs odvozena od sloves jiných; podle této známky slovesa tato poznáváme a od sloves vzoru *uměti* lišíme. Kmenová slabika je obyčejně zdložena, jenom slovesa *stavěti*, *vraceti*, *věšeti*, *mizeti*, *klaněti se* mají slabiku kmenovou krátkou.

Cvičení. Následující věty napište v množném čísle:

Plný klas k zemi se sklání. Vozka dováží a odváží zboží. Bednář pobíjí sud. Pastýř napájí stádo. Drvoštěp kácí strom. Hospodář strom sází, zloděj ovoce sráží. Mravné dítě nehází kamením. Marnotratník zbytečně peníze utrácí. Dlužník vesele běže, ale smutně vrací. Dle šatu vítá, dle rozumu provází. Pilný hospodář vodu z louky a pole tratívodem odvádí. Ctnost doprovází člověka až za hrob. Líná ruka na mizinu přichází. Člověk, který ctností buď nezná, buď nemiluje, vždy se sklání tam, kde vidí svůj zisk. Když dítě vděčným uctěním své rodiče provází, jen z malé částky jim svůj dluh převeliky oplácí.

70. Třída šestá.

Slovesa této třídy mají *kmenotvornou příponu -ova*.

Vzor: miluji — milovati.

Oznam. způsob: jedn. 1. miluji, 2. miluješ, 3. miluje,
množ. 1. milujeme, 2. milujete, 3. milují.

Rozkaz. způsob: jedn. 2. miluj,
množ. 1. milujme, 2. milujte!

Neurč. způsob: milovati.

Přechod. přít.: miluje, -ic, -ice;

„ min.: milovav, -vši, -vše;

Příčestí činné: miloval, -a, -o;

„ trpné: milován, -a, -o.

Podstatné jméno: milování.

Poznámka. V 1. osobě jednot. čísla oznam. způsobu jest měkké krátké *-i*, v 3. osobě množ. čísla dlouhé *-i*.

Cvičení. Slovesa v následujících větách v závorkách položená napište v náležité osobě oznam. způsobu!

Zdvořilí hoši (pozdravovati) kolemjdoucí. Vážně člověka (oslepovati). Jak velké hodiny (ukazovati), tak se malé po nich (spravovati). Nedostatky (ukazovati), jak málo lidé (potřebovati). Dluhy sen (zapuzovati). Potká-li děti něco veselého, (prozpěvovati, radovati se). Dá-li mi kdo něco, (poděkovati) mu. Sám málo si (kupovati), neboť rodiče sami potřebné věci mi (kupovati). Všichni dobří lidé (milovati) pravdu. Vím dobře, že střídmostí si život (prodlužovati).

71. Slovesa s přítomným kmenem souhláskovým.

Slovesa taková jsou v jazyku českém: dáti, věděti, jisti, býti.

1. **dáti**, dám (m. *dad-m*), dáš, dá, dáme, dáte, dají; dej, dejme, dejte; **dada**, **dadouc**, **dadouce**; ostatní tvary podle vzoru **volati**.

2. **věděti**, vím (z *věd-m*), víš, ví, víme, víte, **vědí**; **věz**, **vězme**, **věžte**; **věda**, -ouc, -ouce; ostatní tvary podle vzoru **trpěti** (zapověděn, vypověděn, vedle tvarů zapovězen, vypovězen).

3. **jisti**, jím (z *jed-m*), jíš, jí, jíme, jíte, **jedí**; **jez**, **jezme**, **jezte**; **jeda**, -ouc, -ouce; ostatní tvary podle vzoru **něsti**.

4. **býti, jsem** (z jes-m), jsi, jest, jsme, jste, jsou; **jsa, jsouc, jsouce**. Ostatní tvary tvoří se z kmenů **bud-** a **by-**: **buď, budme, budete**; **byv, byvši, byvše**; **byl, -a, -o**; **bych, bys, by, bychom, byste, by** (k opisování způsobu podmiňovacího). Přítomný čas z kmene **bud-**: **budu, budeš, bude** atd. má význam **budoucí**, též **přechodník**: **buda, budouc, budouce**.

Poznámka 1. Místo *ty jsi nesl, ty jsi nemocen* (v 2. os. jedn.) bývá *ty s' nesl, ty s' nemocen*, ale také jenom *tys* (Pane, *tys* ten nejmocnější!).

Poznámka 2. Složené *nejsem* má v 3. os. jedn. *není*.

Cvičení. Určujte tvary sloves s kmenem souhláskovým v následujících větách:

Dříve se nebe ptej, potom se v cestu dej. Komu není s hůry dáno, nikde nekoupi. Čiň dobře, ale věz, komu. Bohatí ne vždycky vědí, kdo po nich dědí. Bez práce se nenajíte. Jez do syta, ale dělej do potu. Oči by jedly, ale ústa nemohou. Dobře spí, kdo nejedl mnoho. Co se lehce nabude (ne nabyde), lehce se odbude (ne odbyde). Nevíme, co po nás zbude (ne zbyde).

Poznámka. Hunové *prý* na koních sedíce radivali se i o potřebách obecných. *Vecs* na to máti Střezislava: Nechvalnonám dbáti na pověry. — *Vari* s cesty! volá vozka.

Prý (ob. *prej*) jest vlastně 3. osoba zastaralého slovesa *praju* (= *pravím*) od něhož se podnes zachovalo i minulé přičestí činné *prál, práli*.

Vecs (= *pravil*) je 3. osoba min. času zastaralého slovesa *veceti* (věta odvětití).

Vari (= *jdi stranou, varuj se*) je rozkazovací způsob zastaralého slovesa *varu* (= *varovati*).

72. Přehled tříd slovesných.

I. třída. Kmen neurčitého způsobu nemá žádné přípony kmenotvorné (jest kořen sám): *nes-ti, véz-ti, kry-ti, pi-ti, kou-ti*.

II. třída. Kmen neurčitého způsobu má příponu kmenotvornou **-nou**: *mi+nou+ti, sed+nou+ti*.

III. třída. Kmen neurčitého způsobu má příponu **-ě**: *um+ě+ti, trp+ě+ti*.

IV. třída. Kmen neurčitého způsobu má příponu **-i**: *hon+i+ti, chvál+i+ti*.

V. třída. Kmen neurčitého způsobu má příponu **a** (přehl. *e*): (*vol+a+ti, tes+a+ti, br+á+ti, ház+e+ti* (*e* přehl. z *a*)).

VI. třída. Kmen neurčitého způsobu má příponu kmenotvornou **-ova**: *kup+ova+ti, mil+ova+ti*.

Cvičení. Následující slovesa srovnejte dle kmene způsobu neurčitého: vézti, voziti, svázeti, sednouti, seděti, sedati, saditi, sázeti, vysazovati, hoditi, házeti, vyhazovati, říkati, vyříknouti, čísti, počítati, zpívatí, prozpěvovati, písknouti, pištěti, pískati, dechnouti, dýchati, oddychovati, kročiti, kráčetí, vykračovati, vésti, voditi, prováděti, provázeti, provozovati, koupiti, kupovati, trhnouti, trhati, vytrhovati, tržiti, točiti, otáčeti, vlétnouti, letěti, litati, poletovati, šiti, vyšívati, bítí, přibíjeti, chytiti, chytati, zachycovati, přseti, prehnouti, prehati, hořeti, kořiti, pokořovati, hleděti, hledati, hlídati, líti, mýti, umývati, krýti, skrývati, plouti, plynouti, plovati.

73. Tvary slovesné složité.

1. *Čas minulý:* nesl, -a, -o jsem, nesl, -a, -o jsi, nesl, -a, -o (jest); nesli, -y, a jsme, nesli, -y, -a jste, nesli, -y, -a (jsou).

Čas minulý vyjadřuje se složením slovesa *jsem* s přičestím minulým činným. Sloveso *jsem* v tomto složení bývá nazýváno *pomocným*.

Poznámka. V 3. osobě jedn. i množ. pomocné *jest, jsou* z pravidla se vynechává, jen v řeči vznešené se zachovává, ku př. Vstál *jest* této chvíle.

2. *Čas předminulý:* byl jsem nesl, byl jsi nesl a t. d.

Čas předminulý vyjadřuje se složením času minulého (*já*) *jsem byl* nebo *byl jsem* s přičestím minulým činným.

3. *Čas budoucí:* budu psáti, budeš psáti, bude psáti a t. d.

Čas budoucí vyjadřuje se složením slovesa *budu* s neurčitým způsobem slovesa.

4. a) *Způsob podmiňovací času přítomného:* nesl -a -o bych, bys, by, nesli -y -a bychom, byste, by.

Způsob podmiňovací času přítomného vyjadřujeme složením, slova *bych, bys* atd. s přičestím minulým činným.

b) *Způsob podmiňovací času minulého:* byl bych nesl, byla bych nesla, bylo bych neslo; byli bychom nesli, byly bychom nesly, byla bychom nesla.

Způsob podmiňovací času minulého vyjadřujeme složením podmiňovacího způsobu přítomného *byl bych* ... s přičestím minulým činným.

Poznámka. Místo *byste* píše se *chybně by jste* (nebo *by Jste*), místo *bys* *chybně by jsi* (nebo *by Jsi*). Místo *bychom* říká se *chybně* v obecné mluvě *byma*.

5. *Trpný rod* vyjadřuje se složením slovesa *býti* s přičestím minulým trpným. Tvary jeho jsou v přehledném obrazci všeho časování.

Cvičení. Vyhledejte tvary slovesné z čl. I., 19. „Bouřka“ a určujte jich osobu, číslo, čas, způsob, rod a třídu.

74. Přehledný obrazec časování. (Viz na str. 72.)

Přehled ohebných částí řeči.

Jména podstatná, přídavná, zájmena a číslovky se skloňují, slovesa se časují. Skloňování a časování nazývá se v mluvnici **ohýbáním**. Slova, která jsou schopna skloňování nebo časování, jsou slova **ohebná**; tvary, které skloňováním a časováním vznikají, jsou tvary **ohnuté**.

VI. Příslovce.

75. 1. *Příklady.* a) *Všude* koukol mezi pšenicí. Uč své děti *doma* kaši jisti. *Tulák nikde* místa nezahřeje. *Bůh jest zde, tam, onde, uvnitř, venku, nahoře, dole, všude.*

Slovy: *všude, doma, nikde, zde* a t. d. naznačujeme *místo, kde* někdo nebo něco jest, nebo kde se něco děje. Slova ta nazývají se *příslovce místa*.

b) Každá *půjčka s plačky domů* přichází. *Otec šel nahoru.* *matka šla dolů.* *Páni daleko* sahají. *Sestra šla horem,* *bratr šel dolem.* *Pokora všudy* projde. *Před Bohem nikudy* nelze. *Cizinec přišel odněkud.*

Slovy: *domů, dolů, nahoru, daleko, všudy, horem, dolem, nikudy, odněkud* — naznačujeme *místo* na otázku *kam? kudy? odkud?* Jsou to také *příslovce místa*.

Pamatujte, kterak píšeme *domů dolů!*

2. *Příklady.* Svůj svého *vždy* zastane. *I slepá slepice někdy* zrnko najde. *Nepodávej každému hned* ruky! *Neštěstí nikdy* nezahálí. *Malý hrnek brzy* překypí. *Kdo včera* lhal, *tomu ani zítra* se nevěří. *Kdo záhy* seje, *záhy* žne. *Věčně* žítí, *věčně* se učí.

Slovy: *vždy, někdy, hned, nikdy,* a t. d. naznačujeme *čas, kdy* (jak dlouho) se něco děje. Slova ta slují *příslovce času*. Vyjmenujte ostatní příslovce času z vět předcházejících!

74. Přehledný obrazec časování

Rod ěinný			Rod trpný		
Čas			Čas		
Neurčitý způsob: volati. Přechodník: voláje -je -je; volav -vši -vše. Přísesti: volal -a -o, volali -y -a.			Neurčitý způsob: býti volán -a -o, voláni -y -a. Přechodník: jsa volán; býv volán. Přísesti: volán -a -o, voláni -y -a.		
Způsob			Způsob		
oznamovací	podmiňovací	rozkazovací	oznamovací	podmiňovací	rozkazovací
volám voláš volá voláme voláte volají	volal -a -o " " " " volali -y -a " " " "	bých bys by bychom byste by	volán -a -o " " " " voláni -y -a " " " "	bých volán -a -o " " " " voláni -y -a " " " "	buť volán -a -o " " " " budíme voláni -y -a " " " "
přítomný			přítomný		
minulý			minulý		
budoucí			budoucí		
(zavolám)			(voláni)		
budu budeš bude budeme budete budou			budu volán -a -o " " " " budeme voláni -y -a " " " "		
volal -a -o " " " " volali -y -a " " " "			byl -a -o " " " " byli -y -a " " " "		
jsem jsi (jst)			jsem volán -a -o " " " " jsi " " " " jste " " " "		
byl -a -o " " " " byli -y -a " " " "			bých byl -a -o " " " " byli -y -a " " " "		
bys by bychom byste " "			bys byl -a -o " " " " byli -y -a " " " "		
jste " " " "			jste " " " "		
(jsou)			(jsou)		

3. *Příklady.* Velké věci *pomalu* rostou. Skoupý život *ošuměle* chodí. Mistr mistru *nerad* ukazuje. Žák má odpovídati *hlasitě*. Pravdu *těžko* utajiti. Oř *mělce*, sij *řídce*, urodí se metlice.

Slovy: *pomalu*, *ošuměle*, *nerad* a j. naznačujeme *způsob*, jak se něco děje; jsou to *příslovce způsobu*.

4. *Příklady.* *Proto* dal Bůh jazyk, aby se mluvilo. Nebylo nám souzeno, *proto* nás minulo.

Proto naznačuje *příčinu*, proč se něco děje: jest to *příslovce příčinnosti*.

Poznámka 1. Některá příslovce odvozena jsou od jmen podstatných, jako: *včera*, *zítra*, (= za jitra, z jitra), *domů*, *dolů*, *vůkol* (= v okolí), *vůbec* (= v obec), *letos* (= léto se = léto toto), *dnes*, *nazpamět* (z paměti, od toho odvozeno *nazpaměť*, ne na paměť!), *tma*, *zima*, (bylo tma, bylo zima) a j.

Poznámka 2. Ku příslovcům patří také slovečky příklonná, která se přikloňují k slovům jiným!; jsou to: *-koli*, *-t*, *-si*, *-že*, *(-ž)*, ku př. *kdokoli*, *jakkoli*, *vímť já*, *vždyť vím*, *kdośi*, *cośi*, *kdos*, *nesiž*, *kdož*.

76. Stupňování příslovců.

1. *Příklady.* Tento žák píše *pěkně*, onen píše *pěkněji*, ale ten tam píše *nejpěkněji*. — Mnobá žákyně učí se *pilně*, jiná učí se *pilněji*, některá učí se *nejpilněji*. — Pěnice zpívá *líbezně*, červenka *líbezněji*, slavík *nejlíbezněji*.

Příslovce způsobu útvořená z přídavných jmen, která lze stupňovati, mají v druhém stupni příponu *-ji* (*pěkněji*; neříkejte *pěkněje*!).

Krom toho i jiná příslovce se stupňují, jako: *dole* — *doleji* — *nejdoleji*; *pozdě* — *později* — *nejpozději* (ne *nejpozděje*!).

Poznámka. Příponu *-ji* v druhém a třetím stupni příslovců píšeme s krátkým *-i*.

2. *Příklady.* *Dobře* časem se ukloniti. *Lépe* se ptáti, nežli chybovati. Čas *nejlépe* poradí. — Nikdy není tak *zle*, aby nemohlo býti *hůře*. Když jest *nejhůř*, jest Bůh *nejblíž*. — Nemluv *mnoho*, ale *více* myslí. *Méně* mluv, *více* konej. — Dobré se pamatuje *dlouho*, zlé ještě *děle*. *Psota nejdéle* trvá. — *Fialky* kvetou *brzy* z jara, ale *sněženky* ještě *dříve*. — Bůh jest *vysoko*, ale vidí *daleko*. Čím *výše* kdo sedí, tím *více* se potí. Oko hledí *daleko* a myslí ještě *dále*. S *poctivostí* *nejdál* dojdeš.

Vytýkejte stupeň příslovců ve větách předcházejících!

Co pozorujete?

Cvičení. Příslovce v závorkách položená napište v stupni číslici označeném!

Po dešti slunce (jasně — 2.) svítí. Stránek (bujně — 2.) roste nežli starý strom. Nežli lampa zhasne, svítí (jasně — 3.), inežli kvítko zradne, voní (silně — 3.), nežli labuť umře, zpívá (tklivě — 3.). Čelo, oči, tvář často klamou, ale řeč (často — 3.). Čím kdo (důkladně — 2.) něco umí, tím (skromně — 2.) o tom mluví. Nic (slušně — 2.) tě nezdobí jako čistota, stud, spravedlnost a střídmost. Čím (rychle — 2.) dáváš, tím (jistě — 2.) pomůžeš. Čím (lehce — 2.) kdo peněz nabývá, tím (snadně — 2.) a (rychle — 2.) jich pozbývá. Úlisnost (ostře — 3.) uštkne, nespravedlnost (krutě — 3.) bolí. Horké železo (dobře — 3.) se kuje. Ve vlasti (bujně — 2.) zrají klasy, (krásně — 2.) růže rozkvétají a slavici svými hlasy (líbezně — 2.) klokotají.

77. Přehled příslovcí.

Příslovce jsou slůvka, která označují místo, čas, způsob nebo příčinu děje vyjádřeného slovesem. Dle významu rozeznáváme:

a) *Příslovce místa* (na otázky kde? odkud? kam? kudy?). Na př. zde, tu, jinde, všude, někde, nikde, sem, tam, onam, jinam, nikam, tudy, odtud, potud, doma, domů, dolů, vzhůru atd.

b) *Příslovce času* (na otázky kdy? ve kterém čase? jak dávno? dokud? (= do které doby? jak dlouho?). Na př. tehdy, jindy, vždy, druhdy (= časem), někdy, nikdy, dosud, dosavad, loni, letos, dnes, včera, zítra, ráno, večer, časně, brzo, minule, příště, dávno, dlouho, věčně atd.

c) *Příslovce způsobu* (na otázku jak? = jakým způsobem?) a *míry* (na otázku jak? = jakou měrou? kolik?) Na př. tak, onak, dobře, zle, rychle, zvolna, zticha, koňmo, pěšky, česky, německy, jednou, dvakrát, mnoho, málo, velmi, velice atd.

d) *Příslovce příčinnosti* (na otázku proč?). Na př. proto.

VII. Předložky.

78. Předložka a předpona.

Příklady. Na hrob postavili kámen a vyryli nápis na něm. Co jsem se nachodil, tmavých nocí nabloudil. — S pozdravením

hlasným sobě dívky *do* náruče létly. Dodělal se hezkého majetku. Chodí *po* světnici a *pokuřuje* si. — Boháč dává *pro* pověst, chudý *pro* čest. — Dvě hodiny *prodřimal*, celý den *provzdychal*.

Předložky spojují se s pády jmen podstatných, přídavných, zájmen a číslovek a piší se **odloučeně** od svého jména.

Předpony vyskytují se jen ve slovech složených, s nimiž jsou **nerozlučitelně** spojeny.

79. Předložky s pádem jedním.

1. *Příklady.* Národ *bez* víry a národnosti jest tělo *bez* krve a kostí. Bůh jen *dle* práce cení život, jež nám daroval. Bojovný lid *podle* Dunaje stál. *Vedle* suchého dřeva i zelené shořel. Nahoře si děvče zpívá *od* úsvitu *do* večera. *Kromě* stálic pozorujeme v prostoru světovém oběžnice a družice. *U* lavice dítě stálo, z plna hrdla křičelo. *Nenavážíš* z bláta čisté vody. Srdce tvé se toč *kol* vlasti. Vrby *kolem* řeky kočičky si nesou. *Okolo* dubu černé sosny stojí. Jak mrtvo tu jest *vůkol* mého ducha. Půjdu *kraj* světa. *Prostřed* města je náměstí, *prostřed* vesnice návsí. Ježek má ostny *místo* srsti. *Blízko* kostela stojí zvonice.

Pouze *druhý* pád řídí *předložky*: *bez, do, dle, vedle, podle, kromě, kol, okolo, kolem, vůkol, u, z.*

Také některá příslovce dávají význam *předložek*, jako: *kraj, prostřed, daleko, blízko, místo* a j.

2. *Příklady.* Synu, jako ptáka *k* letu, *ku* práci tě stvořil Bůh. Což jest *proti* pravdě, jest *proti* Bohu. Zakopali *do* země *naproti* sobě dva stromy. *Vstříc* jemu se slávou velikou vyšli. Táhlí nepřátelům *vstříc*. Přicházím jen *k* vůli tobě.

Pouze *třetí* pád řídí *předložky*: *k* (ke, ku), *proti* (naproti), *vstříc, k* vůli.

3. *Příklady.* Zbraní nemám — *mimo* slzy v oku. Zimnice třídní ob den se vrací. Lhář *daleko* *pro* výmluvu nechodí. Šli *skrze* husté lesy a *přes* vysoké hory. Z Čech až *do* Číny *skrze* samé Slovany jíti můžeme.

Pouze *čtvrtý* pád řídí *předložky*: *mimo, ob, pro, přes, skrz* (skrze).

4. *Při* práci za nehty mu zašlo a *při* mise se potil.

Předložka při řídí pouze šestý pád.

80. Předložky s pády dvěma.

1. *Příklady.* Vlož ruku *na* srdce a projdi cizí kraje! *Na* počátku učinil Bůh člověka. — Kdo stojí *o* cizí, přichází *o* své. Z úst mých zazní hymny svaté *o* Bohu i otčině. — Práci *v* ráj *se* pouště mění. Pohleď, synu *na* to ptáče, jak se *v* písku popelí.

Předložka *na, o, v* (ve) řídí *čtvrtý* a *šestý* pád.

2. *Příklady.* Přiletěl *mezi* ně černý pták, rozehnal housátka *po* horách. Úzká stezka vinula se *mezi* lesem a vodou. — Ani kůň *nad* sílu neskočí. *Nad* sněhem již první skřivan zpíval. — Dostal *se* z deště *pod* okap. *Pod* větvemi v stínu lupenů se mile kryje obrázek Marie, nebes královny. — S pravdou *před* Boha i *před* lidi. *Před* obrazem svatým se tam kloní pani bledá oka milostného.

Předložky *mezi, nad, pod, před* řídí *čtvrtý* a *sedmý* pád.

81. Předložky s třemi pády.

1. *Příklady.* Statky *po* málu a *po* různu se shromažďují, *po* pansku pak *po* lehouchku utrácejí. — Len *po* kolena, konopě *po* uši. Kde jsou zpěvy, hudby, co se rozléhají *po* vši milé vlasti?

Předložka *po* řídí *třetí, čtvrtý, šestý* pád. S třetím pádem označuje nejčastěji způsob jako příslovce, ku př. *po* tichu, *po* česku, *po* předu, *po* zádu a j.

2. *Příklady.* Nemocný vypil vína *s* náprstek. Lepší *s* náprstek štěstí, nežli *s* korec rozumu. — Dmou se prsa, slza *s* líc *kane*. Ramponchy *se* střech visí *k* zemi. — Bože, buď *s* námi, neb loď *naše* je malá a moře nesmírné.

Zajíci vybíhají *za* noci do jetele. *Za* našich mladých let býval svět jako květ. — Zbrojnoš vede *za* uzdu (*za*) stříbrnou osedlané koně. Slunéčko *za* mrak zachází. — Má sestra slouží *za* vodou - a já zas sloužím *za* druhou.

Předložky *s* a *za* řídí *druhý, čtvrtý* a *sedmý* pád.

82. Předložky s a z.

1. *Příklady.*

Jezdec seděl *na* koni.

Na čele bývá pot.

Kravičky jsou *na* pastvě.

Na polních cestách roste kvítí.

Jezdec spadl *s* koně.

Pot *se* *s* čela lije.

Jdou kravičky *s* pastvy dědinou.

Sbíráám kvítí *s* polních cest.

Na železe je rez.

Bez Boha nic nepočínej!

Matka šla bez dcery.

Pilník se železa rez stírá.

S Bohem začni v každé době!

Matka šla s dcerou.

Předložku s píšeme, určujeme-li a) směr pohybování s hůry dolů nebo na povrchu (též vzdalování od povrchu), b) společnost. Proti předložce s bývá předložka na nebo bez.

2. Příklady.

Zajíc ležel v trávě.

Holubička byla ve skále.

Dítě přišlo do chaty.

Otec jeř do Prahy.

Kolumbus narodil se v Janově.

Zajíc vyskočil z trávy.

Vyletěla holubička ze skály.

Dítě z chaty vyskočilo do sousedních polí.

Otec nám přiveze z Prahy nějakou památku.

Kolumbus pocházel z Janova.

Předložku z píšeme, když naznačujeme směr pohybování z vnitra na venek. Proti předložce z bývá předložka v nebo do.

Cvičení 1. V následujících větách napište slova v závorkách v náležitém pádě: Síla bez (rozum) sama se kazí. Dyje Moravu od (Rakousy) dělí. Roznesla se radost kolem (Praha). Kdo chce spořít, od (ústa) musí začít. Ku (Praha) jest cesta dlouhá. Vně (město) jsou pole i zahrady. Stínem jest všeliká radost světa proti (radosti nebeské). Pro (pravda) se lidé nejvíce hněvají. Při (dobrá vůle) vše lze provést. Na (sv. Řehoř) plove led do moře. Jednou v (léto) v (doba ranni) zřely v (háj) stromů vrcholy, jak se blíží kára plná nových seker. — Přijdu k vám o (poledne). Mluvili jsme o (vojna). Co silnějšího nad (lev)? Byl boj tuhý mezi (obě strany). Pod (svícen) bývá tma.

Cvičení 2. Místo — položte předložku s nebo z, jak kde býti má a slova v závorkách napište v náležitém pádě: Pocestný divá se — (vrch). Motýl — (květina) na květinu poletuje. Nescházejí se — hory — (hory), ale lidé — (lidé). — (lež) daleko nedođeš. — Vítej slunce — (modlitba) v ústech a — (práce) v rukou. — (chybička) bývá chyba, jako — (rybička) ryba. Kytice a věnce vjíjí se — (fialky), — (karafiáty), — (pomněnky) a — (jiné květiny). Lidé přicházejí — (kostel). Šňal klobouk — (hlava). Říká báseň — (paměť). Kdo chce — (vlci) býti, musí — (oni) vyti. Jak do kapsy, tak — (kapsa). Otec přijel — (matka) — (Plzeň).

Přehled předložek.

Předložky jsou slůvka, která pojme s výrazy pádovými v pády předložkové. S předložkou bývá spojen druhý, třetí, čtvrtý, šestý a sedmý pád, — nikoli též první a pátý pád.

Některé předložky poji se s pádem jen jedním, jiné s pády dvěma, jiné s pády třemi. Vyjmenujte je!

VIII. Spojky.

83. 1. *Příklady.* Nebe a země pomínou, ale slova má nepomínou. Nebesa vypravují slávu Boží a dílo rukou jeho zvěstuje obloha. Palma náleží k nejušlechtlejším tvarům rostlinstva, i královnou lesů ji nazývají. Liška v noci vychází na lup; také kuna vychází v noci hledat potravu. Palmy mají štíhlý, vysoký kmen bez kůry, též větve jim scházejí. Ovocný strom mnohého ošetřování potřebuje, ale užitek z něho bývá veliký. V knihách mluví jenom lidé, v přírodě však mluví Bůh. Krtek je zvíátko užitečné, a přece jej nerozumí lidé pronásledují. V bídě netřeba plakati, leč po léku se ptáti. Dobře jest cizím řečem se učití, než nejprve mateřskou řeč poznati hled! Neprosím, nýbrž práva svého žádám! Varuj se zahálky, neboť zahálka jest všeho zlého počátek. Hleď si chleba vyděláti, sic ho musíš vyžebrať. Všechny hmoty jsou těžké, proto i malý prášek k zemi padá. Zdraví jest největší dar, pročť si ho co nejvíce važme.

A, i, také, též, ale, avšak (však), *a přece, leč, než, nýbrž, neboť, sic, proto, pročť* jsou **spojky**, jež spojují slova řádu stejného, na př. podmět a podmět (nebe a země), nebo větu hlavní s jinou též hlavní; jsou to *spojky souřadné*.

2. *Příklady.* Málokdy spím, abych nesnil. Neviděl jsem, aby kdo zlost vymlouval. Bohatství tu vlastnost má, že z moudrého hlupce dělá. Žezulka kuká, až se skála puká. Miluji Čechy, poněvadž jsou má vlast. Všechnen dluh odpustil jsem tobě, jelikož jsi mne prosil. Všecka tělesa padají k zemi, protože jsou těžká. Jestli mu drozda dáš, za bažanta tě požádá. Samo-li tě štěstí nevyčká, na koni ho nedohoníš. Špatné léto, když slunce není. Kdyby lidé řeč kupovali, nemluvili by tak mnoho. Pravda přátele má, ač ne vždy na ulici. Lakomci nikdy dost není, byt' měl všeho světa jměn.

Slovy: *abych*, (abys, aby, abychom, abyste, aby), *že, až, poněvadž, jelikož, protože, jestli, -li, když, kdyby, ač, byl* a j. připojují se věty podřízené k svým větám řídicím; jsou to *spojky podřadné*.

Poznámka. Cti otce svého i matku svou. Ctnost milujeme v každém, i v nepříteli. Před spojkou *a, i* nebývá čárka, když spojení má význam pouze slučovací. Má-li však spojení význam jiný, zejména stupňovací, a má-li to být vytčeno, klade se před *a, i* čárka.

Přehled spojek.

Spojky jsou slova, jimiž jednotlivá slova nebo věty spojujeme. Dělíme je na spojky *souřadné* a *podřadné*.

IX. Citoslovce (n. mezislovce).

84. Příklady. *A*, to je krásný obraz! *Ejhle* člověk! *Hejsa, hejsasa*, to jsme rádi! *Jejeje*, to bolí! *Fuj*, styď se! *Pr!* (voláme na koně). *Put, put!* (voláme na slepice). *Bim, bam, bum!* (napodobujeme hlas zvonu) *Pif, paf puf!* (napodobujeme střelbu). *Frnk!* (voláme, když pták nebo brouk uletěl). *Haf, haf!* (napodobujeme štěkání psa). *Hle* (= hled)! *Běda* (= bída)!

Při podivení, veliké radosti, ošklivosti pronášíme slova, jimiž *city* své na jevo dáváme. Slova taková jsou *citoslovce*. K nim náležejí i výrazy, jimiž na zvířata voláme, neb zvuky zvířat nebo věci neživých napodobujeme.

Neohebné části řeči.

Príslovce, předložky, spojky a citoslovce nemůžeme ani *skloňovati*, ani *časovati*. Nazýváme je proto *neohebnými*.

85. Tvarosloví jest nauka o slovních tvarech ohýbaných, t. j. *skloňovaných* a *časovaných*, nebo nauka o *skloňování* a *časování*. K tomu přidávají se výklady o *tvarech slov neohebných*.

Tvar slov řídí se jejich významem. Podle významu dělí se slova na *devět* druhů, jež slova *části řeči*.

Části řeči

ohledně					neohledně					
1.	2.	3.	4.	5.	6. příslovce.	7. předložky,	8. spojky,	9. citoslovce.		
1. podstatná jména	2. přídavná jména	3. zájmena	4. číslovky	5. slovesa	(dle počtu pádů řízených)					
					a) s 1 pádem		b) s 2 pády.		c) s 3 pády	
					2. pád	{ bez, do, od, u, z, dle, podle, vedle, vůkol, blízko, daleko, kraj.	4.	{ na, o, v (ve),	po — 3. 4.	
					3. pád	{ k, proti, naproti, k vůli, vstříc.	6.	{ na otázku kam se 4. p. na otázku kde se 6. p.	a 6. p s, za — 2.	
4. pád	{ mimo, ob, pro, přes, skrze,	4.	{ mezi, nad, pod, před,	4. a 7. p.						
6. pád	{ při.	7.	{ na otázku kam se 4. p. na otázku kde se 7. p.							
(dle kmene způsobu neurčitého)										
I. třídy		II. třídy		III. třídy		IV. třídy		V. třídy		
pi-, nes-		tisk-nou- mi-nou		um-ě- trp-ě-		pros-i-		vol-a- kráj-e-		

Určujeme-li *druhy slov, rod, číslo, pád, sklonění*; slovesa pak *osobu, číslo, čas, způsob, rod a třídu* — vznikne *tvoroslovný rozbor*.

Cvičení 1. Učinite tvoroslovný rozbor čl. I., 3. Příslovi (I. část)!

Cvičení 2. Napište tvoroslovný rozbor těchto vět: Slavíku přileť! Zelená se žito, slunéčko jasné budí ze sna zem; mnoho je kvítků ještě spánkem svito, pomáhej budít, zvěstuj jaro všem. Slavíku přileť! potok zase šumi a větřík šustí v mladém zelení; hudci se sešli, každý něco umí, bez tebe nechť slavít vzkříšení. Slavíku přileť! zjasnilo se nebe, čeká tě háj i růže v poupěti a slyše s písní přilétati tebe, k písním i duch můj zas se rozletí.

Část druhá.

Tvoření slov.

A. Vnější tvoření slov.

86. Přípony, kmen, kořen.

1. Pozorujeme-li slova: holub, holuba, holubu, holubovi, holubem, holubi, holuby a t. d., vidíme, že všude se jeví část *holub*, která nese význam slova. Přípony *-a, -u, -ovi, -em, -i, -y* pozorujeme též u jiných slov a poznáváme, že jsou k části *holub* připojeny, aby dodaly slovu určitého úkonu ve větě. Slovo *holuba* jest tudíž složeno ze dvou částí: z části, jež nese význam slova a nazývá se **kmenem** a z **přípony ohýbací** (*pádové*).

2. Ve slovech *nese-š, nese-me, nese-te...* jest *nese* kmenem a přípony *-š, -me, -te* jsou **přípony ohýbací** (*osobní*).

3. *Nesu — nosí — nosič — nosička.*

Pozorujme slovo *nosička*. Z tvarů: *nosičkám, nosičkách, nosičkami*, poznáváme, že tvar *nosička* je zároveň **kmenem**. Ale ve kmeni *nosička* je zajisté obsažen kmen *nosič*; v tomto kmen *nosi* (*nosi-ti*), v tomto kmen *nos*.

Kmen *nosi* závisí na kmeni *nos*, kmen *nosič* na kmeni *nosi*, kmen *nosička* na kmeni *nosič*. Kmen *nos* vznikl z kmene *nes*; kmen *nes* se již nemůže rozložit. Kmen, který již nemožno více rozkládati, slove **kořen**.

Kořen jest vždycky jednoslabičný.

Přípony, jimiž z kořene tvoříme kmeny, slovou **kmenotvorné** (*n. odvozovací*).

Postup skládání: nes

nos

nos-i = nosi

nosi-č = nosič

nosič-ka.

Skládání kořen nebo kmen s kmenotvornými příponami a tak tvořiti nový kmen, nazýváme nový kmen *odvozovati*.

Kmeny, které vznikly z kořenů připojením *jediné* přípony kmenotvorné, slovou *prvotné*. Kmeny, které jsou odvozeny již od kmene (nikoli přímo od kořene), které mají tudíž přípon více než jednu, slovou *podružné* (druhotné). Kmen, ze kterého se odvozuje další kmen, slove *základní*; ku př.: *nes-ti*, *nos-i-ti*, *nosí-va-ti*; *pros-i-ti*, *pros-í-va-ti*; *děl-a-ti*, *děl-á-va-ti*.

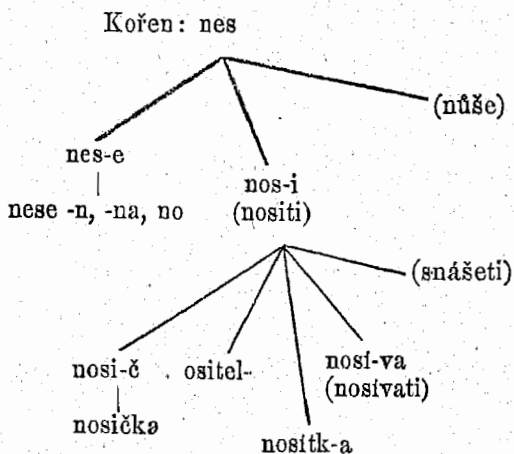
Podkladem všeho bohatství slov v řeči jsou *kořeny*.

Z kořenů *odvozujeme* nejdříve *kmeny prvotné* a dalším odvozováním *kmeny podružné*. Odvozování děje se příponami *kmenotvornými*.

Ku kmenům mohou se pojití přípony *ohýbací* a tím vznikají *slova*.

Tento *vnější* vznik slov bývá často provázen vnitřními *proměnami* samohlásek (více o tom v § 96).

Příklad odvozování:

Kterak z kmenů příponami pádovými a osobními nové tvary vznikají, učí *tvorosloví*. — Zde jest ukázati, kterak z kořenů a kmenů nové kmeny slovní vznikají příponami odvozovacími, čili kterak se slova odvozují.

87. Některé přípony k odvozování podstatných jmen.

1. *-a, -e (ě), -í*: *váda* (vaditi), *vévoda* (vedu), *kláda* (kladu), *hráze* (hraditi), *příze* (předu), *svíce* (svítiti), *souše* (suchý), *duše* (duch), *vůně* (voněti), *vůle* (voliti), *nůše* (nositi), *ořeš* (ořech), *smrč* (smrk), *doubí* (dub), *proutí* (prut), *zdraví* (zdráv).

2. *-m, -ma, -mo*; *dým, sláma, šelma, krčma, písmo, pásmo, bělmo* a j.

3. *-l, -la, -lo*: *živel* (živiti), *metla* (metu), *síla, střela* (stříti), *číslo* (čísti), *jídlo* (jísti), *sedlo* (sednouti), *peklo* (peku), *veslo* (vezu), *máslo* (mazati) a j.

4. *-ář, -ář, -ář, -ec, -ce, -č, -tel*: *tesář, dřevař, kolář, kovář, nožář, hrnčář, lovec, žnec, dárce, ochránce, dřív, hráč, kazatel, činitel* a j.

Příponami těmito se tvoří jména osob, jež se zabývají tím, dělají to, co značí kmen základní.

Jmenujte podstatná jména utvořená těmito příponami z následujících slov: *peku, pila, víno, kniha, socha, struna, vládnouti, sad, štěp, lék; mýdlo, mlýn, ryba, truhla, cihla, lháti, cukr, hodiny, hřebec, knoflík, perník, řemen; meč, barva; choditi, jezdit, huď, kupovati, mlátiti, střílet; raditi, souditi, spraviti, voditi, hubiti, zraditi; topiti, holiti, páli, bouřiti; ctiti, učiti, staviti, vykoupiti, vykládati, skládati, hlásati, obývati, bádati, spasiti, mučiti, věřiti, hostiti, řídit.*

Pozorujte změnu kmenové samohlásky u některých těch jmen!

5. *-áč, -ák, (e)k*: (*roh*) *roháč*, *vousáč* (naznačují, čím kdo vyniká); (*tesati*) *tesák, bodák, sedlák, ubožák; bilek, žlutek, pátek* (po tom) *potomek, (po lici) poliček*.

Jmenujte jiná taková jména! (*žebrati, dobrý, voda, skot, hora, nebohý, chudý; toulati (se), pást, zpívati, síla*).

Kterou změnu pozorujete, je-li kmenová samohláska dlouhá?

6. *-an (-jan), -in (in), -ina*: *Pražan, krajan, měšťan*, (tato jména tvoří se ze jmen místních a značí jména jejich obyvatelů); *čeledín, vojín; zvěřina, cizina, otcina* a j.

Utvořte podstatná jména příponami *-an, -ina* ze slov: obec, vesnice, Videň, Amerika, Rakousy, Benátky, Egypt; chudý, menší, třetí, čtvrtý, květ, dům, býli.

7. *-da (-do), -ba, -va, (ava, iva, ivo), -ha, -tva a -tba*: vražda, křivda, pravda, stádo; služba, honba, orba; država, tetiva, kopřiva palivo; sluha, struha; bitva, honitba, modlitba.

Jmenujte více jmen utvořených těmito příponami!

8. *-dlo* (jména prostředků, jimiž se koná, co kmen udává; jména míst, na nichž se něco děje): (myji) mýdlo, (šiji) šídlo, rádllo, struhadlo; bydllo, večeradlo, divadlo a j.

Jmenujte jich více!

9. *-árna, -árna -ovna*: kovárna, pekárna, kavárna; sušárna, mučárna, kreslárna; knihovna, sladovna a j.

Utvořte více jmen těmito příponami a připište vedle nich slova, z nichž jsou odvozena!

10. *-ství, -stvo*: měšťanství (= právo měšťanem býti neb se státi), měšťanstvo (= všichni měšťané dohromady); kněžství — kněžstvo; rytířství — rytířstvo; křesťanství — křesťanstvo a j.

11. *-isko a -iště*: ohniško — ohniště, bičíško — bičíště, chlapíško (s významem pohanění), skalisko, skladiště, řečiště, bydliště a j. Jmenujte více takových jmen!

12. *-oun, -ouš (uše)*: běhoun, tahoun, křikloun; bělouš, hnědouš, Libouš, Libuše.

13. *-ot*: šepot, hřmot, dupot, chrapot, jáсот a j.

14. *-ch, (-ich, icha, -och)*. smích, spěch, sluch; ženich, pleticha lenoch, běloch, černochoch a j.

Poznámka 1. Příklady. Soused — sousedka; umělec — umělkyně. Podstatná jména, která zvláštními tvary jmenují osoby mužské i ženské, slovou *přechylnými* (pohyblivými).

Utvořte jména ženského rodu od těchto jmen: pán, král, dědic, kmotr, hospodář, tehán, zák, vdovec, přítel, svědek, manžel, vnuk, žebřák, pasák, zloděj, služebník, sluha, zahradník, dlužník, podruh; Turek, Čech, Moravan.

Poznámka 2. Ve staré češtině jména *králová, císařová* znamenala choť královu, choť císařovu; *královna* pak a *císařovna* dceru. Nyní se místo *králová, císařová* z pravidla říká *královna, císařovna*.

88. Zdrobnělá jména podstatná.

Příklady. Kůň — koník — koníček; sud — soudek — soudeček. Jména *koník* a *koníček* znamenají předměty menší míry než

základní jméno *kůň*; taktéž jména *soudek* a *soudeček* jsou předměty menší míry než základní jméno *sud*.

Jména, kterými vyjadřují se předměty v menší míře než jména základní, slují *zdrobnělá*.

Kterou změnu kmenové samohlásky pozorujete ve slovech *kůň* — *koník* — *koníček* a kterou ve slovech *sud* — *soudek* — *soudeček*?

Cvičení. Tvořte podstatná jména zdrobnělá příponami:

a) *-ek, -ka, -ko; ec, -ce; -eček, -áček, -ečka, -ečko*: děd, dub, chlap, dům, káď, zrno, pán, strom, dar, šat, list, kus, suk, roh, krok, potok, kopec, stůl, zvon, zajíc, měsíc, slovo, kladivo, poleno, vrata, holub, město, srdce, slunce, kolo; zahrada, strana, brána, kost (s významem rozdílným), stodola, misa, lípa, chvíle, kniha, houba, věž, ves, ovce, květ, zeď, štěp, ořech, řeka, řemen, kámen, sklep, péro, kmen, lupen, plech.

Poznámka. Ves — *víska*, věž — *vížka*, sklep — *sklépek*.

Píšeme *i*, když ve slově příbuzném na místě *i* vyskytuje se *ě* neb *e*.

b) *-ík, -iček; -ka, -ička; -ko, -ičko*: bratr, červ, chlap, bič, nůž, duše, tráva, husa, perla, slza, vejce, slunce, kráva, muž, ryba, voda, pole, konev, řetkev, rakev, láhev, košile.

c) *-enka, -ínka, -oušek, -uška*: duše, máti, děd, starý, děva, chvíle, dcera, žena.

89. Některé přípony k odvozování jmen přídavných.

1. *-í*: (pták) *ptačí*, (hovado) *hovězí*, (pastucha) *pastuší*, (krkavec) *krkavčí*.

Utvořte přídavná jména příponou *-í* od těchto jmen: člověk, moucha, ovce, kohout, hrabě (hrabět), kníže (knížet).

2. *-ící*: (jimi označujeme, k čemu, nač co jest): bicí, křesací, hasící (náčiní), honící (pes), sečí (stroj), hojící (mast), modlíci (kniha), jednací (řád), kropící (konev).

3. *-ní* (od kmenů označujících místo, čas; pak od příslovetí): spodní, horní, dolní, vrchní, přední, zadní, poslední.

Utvořte přídavná jména příponou *-ní*: den, dnes, noc, letos, jaro, léto, neděle, pole, louka, zima, večer, svátek, rok, vánoce, národ, církev.

4. *-ný, -ěný*: železný, bolný, dřevěný, kostěný (ne koštěný) a j.

Utvořte taková přídavná jména od těchto jmen: bluk, hlína, strach, smích, mouka, písek, moc, ovoce, obec, práce; olovo, znak, kůže, sláma.

5. -*avý* (-avý, -ivý) (přídavná jména, jimiž označujeme náklonnost k činnosti kmenem naznačené): *kousavý*, *laskavý*, *krvavý*, *tmavý*, *hravý*, *stonavý*, *žravý*; *živý*, *vadivý*, *lstivý*, *ohnivý* a j.

Utvořte přídavná jména příponou -*ový* od těchto jmen: chrám, chrpa, bor, buk, bříza, jedle, růže, slon, trn, lípa, dub, hlad.

6. -*atý*, -*itý*, -*utý*: *rohatý*, *vlasatý*, *zubatý*, *skalnatý* (znamenají, čím kdo nebo co u větší míře vyniká); *bahnitý*, *vejčitý*, *kamenitý*, *letitý*, *pramenitý*, *svědomitý*; *tekutý*, *visutý*, *mrzutý*, *běhutý* a j.

7. -*lý*, -*ský*: *trpký*, *vlhký*, *blizký*; *český*, *kněžský* a j.

Utvořte více přídavných jmen příponou -*ský*!

90. Zdrobnělá jména přídavná.

Příklady. Malý — *malíčkový* — *malinký*; hezký — *hezounkový* — *hezoučkový*.

Přípony ku tvoření přídavných jmen zdrobnělých jsou: *ičký*, (-*ičičký*), *-inký*, *-ounkový*, *-oučkový*.

Utvořte přídavná jména zdrobnělá některými z těch přípon od přídavných jmen: hebký, hladký, slabý, lehký, krátký, starý, bílý, tenký, křehký, teplý.

91. Odvozování sloves.

a) chudý — *chud-nou-ti*.

Tvořte slovesa s příponou -*nou*: tisk, vláda, bod, zámek, *bohatý*, hustý, hořký, mladý, tuhý, tvrdý, vlhký.

b) Rozum — *rozum-ě-ti*; churavý — *churav-ě-ti*.

Tvořte slovesa s příponou -*ě(c)*: běh, let, zvuk, vůně, *plesnivý*, *bujný*, *hubený*, *lačný*, *malátný*, *práchnivý*, *šedivý*, *tučný*.

c) Sláva — *slav-i-ti*, bílý — *bil-i-ti*.

Tvořte slovesa s kmenotvornou příponou -*i* od těchto jmen: barva, brázda, báseň, hnízdo, krok, rána, lék, sedlák, sluha, svědek, strach, škoda, chyba, skok, slib, soud, směs, mysl, zrak, hlas, blud, bouře, chvála, mlat, mluva, sůl, trouba, čin, brus, cit, plat, pud, ráz, tlak, var; černý, jistý, tvrdý, živ, čistý.

d) Dílo — děl-a-ti; rovný — rovn-a-ti.

Tvořte slovesa s příponou *-a-*: šept (šepot), štěbet, klam, trest, zpěv, skok, hlas, chov, chvat, ples, červený, černý.

e) Boj — boj-ova-ti; milý — mil-ova-ti.

Tvořte slovesa s příponou *-ova-*: pán, hod, pout, král, prorok, bída, dík, jméno, návštěva, noc, obět, pamět, strach, čáry, kámen, práce, chyba, slib, směs, věno, důvěra, péče, stůl, důl, libý.

Kterou změnu pozorujete na kmenové samohláске?

92. Skládání slov.

Příklady. a) Oka-mžik, kolo-běh, ne-přítel, po-chvaia, nezna-boh;

b) hluch-o-němý (= hluchý a němý), trojjediný, krato-chvíle, lido-jed, země-plaz, peci-val.

Slovo, jehož části mají samy o sobě význam, slove *složené*.

Tyto části jsou buď *slova*, z nichž každé může ve větě samo o sobě se vyskytovat; nebo jest jedna (první) část pouhým kmenem.

93. Složená jména podstatná.

Rozložte každé z následujících jmen na části, z nichž je složeno!

Zeměpis, pivovar, letopis, letopočet, zlatohlav, hromobití, dvoštět, koželuh, okamžení, peciválek, ranhojič, zeměpán, paroloď, dělostřelec, bratrovrah, půlpán, nečas, holobrádek, cizozemec, větroplach, (= plachý, nestálý podle větru), starověrec, tvrdohlavec, křivonoska, dobrodruh, velryba, svatvečer, zloděj, zlosyn; svévole, stonožka, všetečka, jednotvárnost, jednorozec, sedmikrása, sedmihlásek; pařez, palouk, předhoří, předměstí, náměstí, pohoří, podskalí, zálešť, rozcestí, přímoří, přístřeší, rozhraní, výsluní, výraz; kupsobě, Skočdopole, Pivoda, Stoklasa.

Cvičení. Složte: a) s předponou *do* slova: chod, mysl, kaz, raz, věra, vod, mnění. Co pozorujete v příčině pravopisné?

b) s předponou *na* slova: boj, doba, val, vrh, sada, hon, vyk, městi, vrši, hrobek, stroj.

c) s předponou *po* slova: vab, vod, byt, cit, klid, moc; s předponou *pro*: sek, smyk, liv, měr, van, vod, tok.

d) s předponou *u* slova: pis, raz, kol, mysl, nos, věr.

e) s předponou *vy*: kup, let, měna, pis, prodej, kaz, tisk, boj, voj, služka, kon, rok, chod, hra, buch.

94. Složená jména přídavná.

Pozorujte, z kterých částí jsou složena následující jména přídavná:

Ctihodný, bohabojný, vínonosný, hromovládny, hromonosný, sněhobílý, pravdomluvný, vodorovný; tvrdošijný, tmavohnědý, lehkomyslný, zlopověstný, velkolepý, svatosvatý, krátkozraký; dvounohý, tříletý, sedmibolestný, pětídilný, osmidenní, mnohomluvný, málo-mocný, svěhlavý, všetečný; bezejmenný, bezzubý, nažloutlý (značí menší stupeň toho, co jménem označeno), pošmourný (= pochmurný; chmur, šmur = temný), prastarý, zámořský, nemotorný, nebezpečný.

95. Složená slovesa.

Příklady. Mluvití — nemluvití, točiti — otočiti, pracovatí — výpracovatí.

Cvičení. Spojte: o, ob (obe), od, do, na, nad (nade), po, pod, roz, pro, pře, před, při, se, u, v, vy, vz, z, za — se slovesy: točiti, ležeti, péci, žíti, strčiti, hnáti, mazati, trhati, minouti, vézti, staviti, klusati, padnouti, pracovatí, nésti, rušiti.

Poznámka 1. Slovesa *blahověstíti, blahořečiti, noclehovati* a p. nejsou složena, nýbrž odvozena od složených jmen *blahověst, blahořeč, nocleh*.

Poznámka 2. Mnohá slovesa skládají se někdy s dvěma předložkami: *na-po-čísti, vy-na-ložiti, po-vy-táhnouti, po-po-nésti, po-na-pravití* a j.

96. Vnitřní tvoření slov.

a) *Příklady.* *Vozka veze na voze zboží. Obilí sváží se do stodoly; rolník je vozí. Obilí klasy nese. Kdo prosí, ten nosí. Vše ve světě se vede Božím soudem. Těžko toho vodíti, kdo sám nechce choditi. — Bředu brodem. — Pivo teče, hostinský je toč. — Bouře se žene, víchr mračna honí.*

Slova, *vozka, veze, voze, sváží* . . . zajisté souvisí spolu svým původem, jsou příbuzná; jejich příbuznost jest patrna jednak ve významu jejich, jednak i v hláskách stejných *vez, voz a váž*. Všecka ta slova pocházejí z kořene *vez*; ve slově *veze* je kořená samo-

hláska nezměněna; ve slově *vozka* je změněna v *o*. Touže změnu máme v *nesu* — *nosím*; *vedu* — *vodím*; *bředu* — *brod*; *téci* — *tok* — *točiti*; *ženu* — *honím*; *řeknu* — *rok* — *výrok*, *prorok*; *metu* — *motám*; *pletu* — *plot*; *teplý* — *topiti*; *beru* — *sbor* — *výbor* a j.

Všude zde máme změnu *e* v *o*. Změna ta nazývá se *stupňování samohlásky*.

b) *Příklady*. Kdo mnoho *pije*, svou hlavu *bíje*. Voda je nejzdravější *nápoj*. Kdo chceš *pokoji*, nečiň *zmínky* o *boji*. Každý sobě štěstí *kuje*. Zlato je drahý *kov*. Zrno *tone*, *pleva pluje*. *Plavci* po moři se *plaví*. Cesta *slávy* na ledě *stojí*. *Hrobař* *ryje rov*.

Kořen slova *nápoj* jest *pi*, slova *boj* — *bi*. Před *i* vsulo se *o*, povstalo *poi*, *boi*, z čehož potom *poj* (*nápoj*), *boj*. Kořeny slov *kuje*, *pluje*, *sluje*, jsou *ku*, *plu*, *slu*; před *u* vsulo se *o*, povstalo *kou*, *slou*, z čehož *kov*, *slov(o)*; před *u* vsulo se *a*, vzniklo *plau*, *slau*, z čehož povstalo *plav* (*plavci* *plaví*), *sláv(a)*. Tak i jména *rov*, *krov*, povstala z kořenů *ry* (*ryti*), *kry* (*kryti*); před *y* vsulo se *o*, povstalo *roy*, *kroy*, z čehož *rov*, *krov*.

Cvičení. Tvořte podobným způsobem slova od těchto kořenů: *hni* (*hniti*), *li* (*liti*), *du* (*douti*), *kys* (*kysati*), *chyt* (*chytiti*), *kyp* (*kypěti*).

97. Čeleď slovní.

Příklady. **Seděti**, **vyseděti**, **odseděti**, **rozseděti**, **poseděti**, **proseděti**, **přiseděti**, **sezení**, **posezení**; — **sedati**, **sedák**; **sedánek**, **neposeda**, **sedání**, **sedací**, **sedadlo**, **sedátko**, **sedávati**, **sedavý**, **usedati**, **usedavý**, **poposedati**, **zasedací**, **zasedání**, **zasedati**, **sesedati**, **vsedati**, **přisedati**, **přesedati**, **předsedati**, **předseda**; — **sednouti**, **usednouti**, **zasednouti**, **dosednouti**, **přisednouti**, **sesednouti**, **vysednouti**, **rozsednouti**; — **sedlák**, **sedláček**, **sedlačiti**, **sedlačina**, **sedlář**, **sedlářský**, **sedlářství**, **sedlo**, **sedlý**, **usedlý**, **posedlý**, **vysedlý**, **rozsedlý**, **přisedlý**, **prosedlý**, **sedlati**, **sedlaný**, **osedlati**, **osedlaný**, **sedlina**, **Sedlec**, **Sedlice**, **Sedlov**; — **sad**, **sadba**, **sadař**, **sadařství**, **sádlo**, **sádka**, **posada**, **posádka**, **přisada**, **zásada**, **výsada**, **násada**, **nasaditi**, **prosaditi**, **přesaditi**, **přisaditi**, **zasaditi**, **vysaditi**, **obsaditi**, **usaditi**, **rozsaditi**; — **saze**, **sazeč**, **sazěčství**, **sazečský**, **sázka**, **nadsázka**, **sázeti**, **sázení**, **sazenice**, **usazenina**, **prosázeti**, **zasázeti**, **vysázeti**, **nasázeti**, **přesázeti**; — **dosazovati**, **pod-**

sazovati, sesazovati, vsazovati, usazovati, vysazovati, přísazovati, osazovati, nadsazovati, posazovati, přesazovati.

Všecka tato slova mají společný kořen **sed** (mistry ovšem poněkud změněný); jsou to slova původem *příbuzná*. Všechna slova od téhož kořene odvozená činí *čeleď slovní* čili *souslovi*.

Cvičení 1. Jmenujte slova odvozená z kořene *vez*!

Cvičení 2. Seberte slova odvozená ze společného původu *nes*!

Cvičení 3. Která slova znáte ze souslovi jmen *a) ruka,*
b) hora c) ryba?

Část třetí.

Nauka o větě (n. větosloví).

98. Pojem věty.

Příklady. Jaro jest nejpříjemnější doba roku. Starý hřích činí novou hanbu. Člověk jest smrtelný.

Pozorováním a přemýšlením dospívám k úsudku, že jaro jest nejpříjemnější doba roku, že starý hřích činí novou hanbu, že člověk jest smrtelný. Vyjadřuji-li úsudek, který je v mé mysli, slovy, je výraz, kterým jej vyslovuji, věta.

Věta je slovy vyjádřený úsudek.

99. Podmět a přísudek.

1. *Příklady.* Duše jest nejdražší poklad. Bratr jest vojákem. Život náš jest krátký. Příklad uč. Žák byl pochválen.

Ve větě vyjadřujeme svůj úsudek o osobě neb věci. O osobě neb věci můžeme říci: 1. *co jest*; 2. *čím jest*; 3. *jaká jest*; 4. *co činí*; 5. *co se s ní děje*.

Osoba nebo věc, o které v úsudku něco vyslovujeme, je *podmět* věty; to, co o ni vyslovujeme, je *přísudek* (n. výrok) věty.

Skoro každá věta musí míti podmět a přísudek; proto nazýváme tyto dvě části *podstatnými* (hlavními) částmi věty.

Podmět nalézáme, když se tážeme, *kdo* (n. *co*) koná to, nebo *kdo* je v tom stavu nebo té vlastnosti, jak věta vyslovuje.

Podmět je vždy v 1. pádě.

Přísudek nalézáme, když se tážeme, co podmět věty *koná*, nebo *co se mu děje*, nebo *co se o něm ve větě vyslovuje*.

2. Příklady.

Část podmětová.

Část přísudková.

*Slunce**svítí.**Pravda**jest rosa nebeská.**Pilný hospodář**číní obratnou čeládku.**Bůh**dal i člověku prohřešilemu účastnu
byti své dobroty.**Doubravka, dcera Boleslavova, provdala se za Mečislava, kníže
Polské.*

Ať jest věta sebe delší, vždy lze ji rozložit na dvě základní části, na část podmětovou a na část přísudkovou. Obsahuje-li podmět nebo přísudek jen jedno slovo, je to podmět nebo přísudek jednoduchý, *holý*; je-li podmět nebo přísudek složen ze dvou nebo více slov, je to podmět nebo přísudek složitý, *rozvitý*. Ve výraze rozvitém rozeznáváme opět člen základní a člen n. členy *rozvíjecí*. Předložka se svým pádem a sloveso se zvratným zájmenem se pokládají se za výrazy jednoduché.

Cvičení. Vyhledejte v následujících větách část podmětovou a část přísudkovou a vytkněte členy základní:

Bůh lidský rozum převyšuje. Chrám sv. Víta v Praze je budova staroslavná. Stříbrné své vluky hora vyleje. Otcí svému milenému na památku něco k svátku čtyři dítky koupit chtěly. Každý strom dobrý dobré ovoce nese. Nemůže dobrý strom zlého ovoce nésti. Za císaře Karla IV. byla jednoho roku v Čechách velká neúroda. Vůně z babiččiny zahrádky mi budí v mysli její pohádky z těch zlatých dětských časů.

100. Věty bezpodměté.

1. *Příklady.* Prší. — Blyská se. — Zahřmělo. — Uhodilo. — Zbylo trochu vína.

Ve větách „prší“, „blyská se“, „zahřmělo“ a t. d. není slova, které bychom za podmět pokládali mohli. Také ve větě „zbylo trochu vína“ není podmětu; *trochu* jest 4. pád, podmět pak má býti v 1. pádě.

Mnohé věty nemají podmětu a slovou proto *bezpodměté*.

2. *Příklady.* Bylo nás tisíc = byl nás tisíc.
 Je zde trochu vody = je zde *trocha* vody.
 Ubývá peněz = *peníze* ubývají.
 Bylo zima = byla *zima*.

Některé věty *bezpodměté* dají se proměnit ve stejnoplatné s *podmětem*.

Cvičení. Proměňte některé z následujících vět bezpodmětých ve věty s *podmětem*:

Šlo mu o krk. Ubývá vody. Bylo k večeru. Bylo tma. Zafukalo na okno. Přibylo ho na váze. Nebylo času ani peněz. Přibývá dne. Přibylo vody. Selhalo mu. Bylo škoda času. Bylo mi hanba. V stáří ubývá rozumu i paměti. Napadlo sněhu. Bylo bojováno celý den. Na kouli počátku ni konce není. Hospodáře doma nebylo. Bylo tam hromadu dříví. Veta bylo po něm. Sedělo jich po pěti. Čtyři sta jich zbylo. Jelo dvě stě rytířů. Proti věku není léku.

101. Věty dle obsahu myšlenkového.

1. *Příklady.* Bůh uzdravuje. — Tři hvězdy svítí září jasnou. — Kolumbus objevil Ameriku. — Pravda nezneuctí. — Jedna vlaštovka neudělá jara.

Věty, které vyslovují úsudek (kladný nebo záporný) způsobem tvrdícím, jmenují se *oznamovací*. Na jejich konci píšeme tečku. Sloveso věty oznamovací jest ve *způsobě oznamovacím*.

2. *Příklady.* Co, andělé, co vy to máte, kam letem rychlým pospíháte? — Aj, ty vlaštovičko milá, kdes tak dlouho lítala? — Pro lesk vnější měl bych snad se klidu srdce zbaviti?

Věta, která vyslovuje otázku, jest věta *tázací*. Na jejím konci píšeme *otazník*.

Sloveso věty tázací je podle rozdílného významu buď ve *způsobě oznamovacím* nebo *podmínovacím*.

3. *Příklady.* Zpivala bych, neumím. Chtěl bych minout jako ptáček malý pruh bouřných mraků! Kéž bych byl ptáčkem — k tobě bych zalétal! Kéž učiníte zadost svým povinnostem!

Ják krásná jest obloha! Jak krásně stkví se duha!

Vyslovuje-li věta úsudek způsobem podmíněným, jest to věta *podmínovací*. K větám podmínovacím patří také věty, které vy-

jadřují *přání*, pak věty *zvolací* (vyjadřuje-li mluvčí úsudek svůj s vnitřním pohnutím).

Na konci vět *přací* a *zvolacích* děláme *vykřičník*.

Sloveso věty *přací* je ve způsobě *podmiňovacím* neb *oznamovacím* (se spojkou *že*), ve větách *podmiňovacích* jiných ve způsobě *podmiňovacím*.

4. *Příklady*. Ne pletichou a lži, jen pravdou krácej k cíli! Jen se zlých lidí pilně střež! Pane, vyslyš nás! Modli se a pracuj!

Věta, která vyslovuje rozkaz neb prosbu, jest věta **rozkazovací**.

Sloveso věty *rozkazovací* je z pravidla v *rozkazovacím způsobě*.

Věty liší se podle toho, jaký *obsah* myšlenkový se v nich podává, zdali totiž *tvrdící oznámení*, či *otázka*, anebo *podmínka* (nebo *přání*), nebo *rozkaz*. Dle toho rozeznávají se věty *oznamovací*, *tázací*, *podmiňovací* a *rozkazovací*.

102. Hlavní způsobové vět.

Příklady. a) Hvězda hvězdy nezastíní.

b) Na nebi se hvězdy lesknou, veškeren tvor klidně spí.

c) Kdo na slunci chodí, stín ho následuje.

Věta a) záleží jen z *jediné věty*; všichni členové její jsou *prosté výrazy slovní* a tedy žádný člen sám není výrazem *větným*. Jest to věta *jednoduchá*.

Věty b) a c) skládají se každá ze *dvou vět*; jsou to *souvěť* n. věty složené.

Věta a), jakož i obě věty *souvěti* b) samy o sobě *mysl plný vyjadřují*; jsou to věty *hlavní* n. *samostatné*.

V *souvěti* c) věta „*kdo na slunci chodí*“ *nedává smyslu plného a zastupuje předmět* věty „*stín ho následuje*“. Věta, která *nedává o sobě smyslu plného a zastupuje některý člen věty jiné*, jest *vedlejší* (n. *podřízená*).

103. A. Věta jednoduchá.

Příklady. a) Žák — píše. Žák — jest pilen.

b) *Pilný žák* — své úlohy *pěkně píše*.

a) Věty, jichžto *podmět i přísudek* jsou *výrazy jednoduché, slovou holé*. Za *holé* pokládají se také věty, které mají v *prísudku*

sloveso *jsem, jsi* a t. d. s nějakým slovem doplňovacím. Sloveso *jsem, jsi* a t. d. v těchto větách nazývá se *sponou*.

b) Věty, jejichžto buď *podmět* nebo *přísudek* nebo oba tito členové věty vyjádření jsou výrazy složitými, jsou *rozvité* n. rozšířené.

Členy věty jednoduché.

104. 1. Podmět.

1. *Příklady.* a) *Lékař* léčí. b) *Živí* se všeho dočkají. *Tomoucí* i břitvy se chápe. *Učený* bývá skromný. c) *My* se nebojíme. *Naši* vybráli. *Nikdo* nemůže dvěma páním sloužiti. d) *Dva* mnoho zmohou. e) *Bohu* sloužiti jest rozkoš. f) *Dnes* není zítra. *Od* spojuje se s druhým pádem. *Aj* je citoslovce. g) *Darmodej* umřel.

Na podmět tážeme se otázkou *kdo? co?* Podmět je vždy v 1. pádě. Za 1. pád pokládáme také podmět, který sám sebou je slovo nesklonné, jako: sloužiti, dnes, od, aj a t. d.

Vytkněte podměty v příkladech předcházejících a řekněte o každém, kterou částí řeči jest vyjádřen!

2. *Příklady.* Jsem zdrav (— já). — Chváliš (— ty). — Píšeme (— my.) Letos předpovídají suchý rok (t. lidé). V Čechách pěstují nejvíce žito (t. lidé).

Podmět bývá někdy nevyjádřen, ale rozumí se. Bývá to obyčejně zájmeno osobní, které se rozumí ze slovesa určitého; někdy bývá podmětem nevyjádřeným i slovo jiné, které se rozumí z celku a ze souvislosti.

3. *Příklady.* *Ctnost* a *pěknost* milá společnost. *Čest* a *dobrá pověst* mnoho na světě může. *Praha, Plzeň* a *Budějovice* jsou přední města česká.

Podmětův jest někdy ku společnému přísudku *několik*.

Cvičení. Vytkněte holé podměty v následujících větách a řekněte, kterými druhy slov jsou vyjádřeny:

Proč se bojíte? Kam se poděl? Zvykej práci! Ptáka oklamávají zobem. Do města vedou vodu po trubách. Starého vrabce plevami neošidiš. Za peníze všecko dostane. Nedůvěrovati jest opatrnost. Zakázané jest sladké. Smrt jemu zavřela života zdroje. Vyletěl holoubek vysoko na doubek na zelené stráni. Padla v lese borovice pod sekerou krutou. Již jedenáctá odbila. Nic není před Bohem skrytého.

105. 2. Přísudek.

1. *Příklady.* Člověk *myslí*. — Světnice *bývá vytápěna*. — Peníze *jsou slepy*. — Bůh *jest shovívavíci*. — Hlad *je nepřítel*. — Jinoch *bude mužem*. — Kniha *jest má*. — My *jsme čtyři*. — Slíbíti a dáti *jest dvoji*. — Loupiti *není koupiti*.

Na přísudek tážeme se otázkou, co *koná* podmět věty, nebo co *se mu děje*, nebo co *se ve větě o něm vyslovuje*.

Kterými slovy jsou v předcházejících příkladech vyjádřeny přísudky?

Přísudkem holým je vždycky sloveso *určité*. Ve větách, které mají v přísudku sloveso *jsem* nebo záporné *nejsem* s nějakým slovem doplňovacím, běře se složený tento výraz za přísudek holý a sloveso *jsem* za *sponu*.

2. *Příklady.* Mladost radost. Starost žalost. Sliby chyby. Na bílý chléb máslo, na černý hlad (t. paříš). Voda mladým, víno starým. Volům kroky, jelenům skoky (t. slušejí).

Přísudek bývá částečně nevyjádřen, zvláště často bývá vnecháno sponové sloveso *jsem*.

3. *Příklady.* Nemoc na koni přijíždí a pěšky odchází. Laskavé slovo není těžké, ale vydajné. V cizím domě jsem poloněmým, polohluchým, poloslepým.

Přísudků jest někdy ke společnému podmětu *několik*.

Cvičení. Povězte, kterými druhy slov je v těchto větách vyjádřen holý podmět a kterými holý přísudek:

Častá krůpěj kámen proráží. Nikdo učený s nebe nespádl. Zdvorilost jest krásná ctnost. Vlídlosti každému se zavděčíš. Zlata rez se nechytá. Nezabolí jazyk od dobrého slova. Spravedlivé se neztratí. Darovánek otrhánek. Bůh nevyplácí každou sobotu. Poctivost trvá na věčnost. Přepych a hrdost v životě jsou hříšny a po smrti směšny. Ponocuje chudá žena. Tichá vesnička se tulila ku břehu potoka. Jaro nám otec i máti. Hněv přátelský krátký a netrvalý. Dítě špiní a dere. Matka šije a pere. Chléb sytí a sílí.

106. 3. Předmět.

1. *Příklady.* Čas přináší *růže*. Špatný sedlák *bran a pluhu* se ostýchá. Přílišná hádka *pravdě* škodí. Bůh *štěstím* vládne

Lakomec baží *po penězích*. Nouze naučila Dalibora *housti* (hudbě). Nebojím se *umřítí*. Necht' mladík *pracovati* zvyká.

Jednoduché věty holé „čas přináší“, „sedlák se ostýchá“, „lakomec baží“ a t. d. nevyjadřují úplně myšlenky; potřebují jména věcí, na které děj sloves *přinášeti, ostýchati se, škoditi, bažiti* a t. d. *přechází*, potřebují **předmětu**, přinášeti — *růže*, ostýchati se — *bran* a *pluhu*, škoditi — *pravdě*, bažiti — *po penězích*, vládnouti — *šťěstím*.

Předmět při slovese jest osoba nebo věc, na kterou děj slovesný přechází, kterou děj slovesný zasahuje.

Na předmět tážeme se otázkou sestrojenou z podmětu, slovesa věty a tázacího zájmena koho? co? — koho? čeho? — komu? čemu? a t. d.

Vytykejte předměty v příkladech předcházejících, zároveň udávajice, kterými druhy slov a v kterých pádech jsou vyjádřeny!

2. *Příklady.* a) Učitel *chválí* žáka. Hříšník *lituje* svých hříchů.

b) Dítě *pláče*. Pták *lítá*. Ryba *plove*.

a) V holé větě „učitel chválí“ není slovesem *chválí* úplně činnost učitelova vyjádřena; k úplné jasnosti musím dodati *předmět* jeho chválení — *chválí žáka*; rovněž ve větě „hříšník lituje“ není slovesem *lituje* vyjádřena úplně činnost hříšnickova; jest nutno dodati ještě *předmět* jeho litování — *lituje hříchů*.

Taková slovesa, jichž děj nějaký *předmět* zasahuje (k určitému *předmětu* se vztahuje) jmenují se slovesa **předmětná**.

b) Ve větách „dítě pláče“, „pták lítá“, „ryba plove“ netýká se činnost dítěte, ptáka, ryby *předmětu*, předmět touto činností netrpí.

Taková slovesa, jichž děj netýká se *předmětu* (jichž děj nenese se dále, nýbrž zůstává při podmětu), jmenují se slovesa **podmětná**.

Některá slovesa mají předmět *ve 4. pádě* (který v rodě trpném se objevuje jako podmět), to jsou slovesa **přechodná**; naproti nim jsou slovesa **nepřechodná**, která mají předmět v jiném pádě nežli 4. neb v pádě předložkovém.

3. *Příklady.* Učitel *miluje pilné žáky*. — Učitel *nemiluje* *žáků nedbalých*. Za jasné noci vidíme na nebi *hvězdy*. — Za dne

hvězd nevidíme. — Pčnice lapá mouchy. — Orel much nelapá (Nemám nic.)

Přechodná slovesa záporná mají předmět z pravidla v 2. pádě. Řekněte více takových vět!

4. *Příklady.* Žák jest *pamětliv* úkolu. Sob jest *podoben* jelenu. Lakomec jest *žádnostiv* peněz. I zlému člověku láskou jsme *povinni*.
Také u některých *jmen přídavných* bývá předmět. Vytkněte pády předmětů v příkladech předcházejících! Řekněte více takových vět!

5. *Příklady.* Ctnost *krášlí* člověka. Čas hojí *všecky* rány. Pohané slouží *modlám němým a hluchým*.

Předmět vyjádřený jedním slovem jest *holý*, vyjádřený *více* slovy jest *rozvitý*.

6. *Příklady.* Pán Bůh řídí *noc i den*. *Panskému směchu a jasnému nebi* nikdy nevěř. Zachovej *nám, Hospodine, císaře i naši zem!* Nouze *člověku* dodává *vtipu*.

Někdy bývá při témže slovese *několik* předmětů; jsou-li vyjádřeny stejným pádem, jsou *stejnorodé*, vyjadřují-li se pády *ne*stejnými, jsou *různorodé*.

Vytykejte v příkladech předcházejících předměty *stejnorodé* i *různorodé*!

Poznámka. Nemám *kdy*, nemám *kde*, nemám *proč*.

Tvary *kdy, kde, proč* jsou vlastně příslovce vztahná (= spojky), ale zde mají platnost předmětu. Místo „nemám času, kdy (ve kterém) bych něco učinil“ pravím krátce „nemám kdy“ t. j. místo předmětu „*času, kdy*“ (= ve kterém) kladu jen příslovce *kdy*. Podobně ve větách „nemám *kde*“, „nemám *proč*“, „nemám *kam*“ a j. Vysvětlíte ty tvary!

Cvičení. V následujících větách vyhledejte předměty a vypište slovesa i *přídavná jména*, která předměty u sebe mají:

Hřích miluje tmu. Dary oslepují oči. Rakev každého *změří*. Lituji svého přenáhlení. Boj se Boha, styď se lidí! Pamětliv *budu* slibu svého. Buď dbalý svých povinností. Ne každému štěstí *slouží*. Budiž nám Bůh *milostiv*. Nestřídny člověk *zdravím* plytvá. *Strom* se mizou země *napájí* a *krmí*. Voják v bitvě není *jist* svým *životem*. Čas na nikoho *nečeká*. Nic sobě *nezakládej* na velikém *bohatství*. Nešťastný *přemýšlel* o smutném osudu svém. Pohanští *Čechové* *věřili* v jednoho Boha *nejvyššího* a v *nesmrtelnost* duše. Každý *sobě* štěstí *kuje*. Smrt sobě *příčinu* najde. Zlému člověku *ukrátká* Bůh *věku*. *Odpust* nám *naše* *viny!*

107. 4. Doplněk.

1. *Příklady.* a) Mládenec odešel smuten.

b) Občané zvolili starce starostou (n. za starostu).

a) Kdo odešel smuten? — Mládenec (podmět). — Co se povídá o mládenci? — Odešel smuten (přisudek).

Přisudek této věty skládá se ze dvou slov. Holý přisudek jest „odešel“ a přídavné jméno „smuten“ jest rozvíjecí výraz přísudku, nutně potřebný, aby se jím slovesný děj „odešel“ docelil nebo *doplnil*; slovo *smuten* je doplňující částí neúplně vyjádřeného děje „odešel“, čili **doplněk** slovesa *odešel*, ale při tom táhne se tento doplněk ku *podmětu* „mládenec“ (mládenec smuten).

b) Ve větě „občané zvolili starce starostou (za starostu)“ jest slovo „starce“ *předmět* slovesa „zvolili“ a slovo *starostou* n. za *starostu* jest **doplněk** téhož slovesa, ale zároveň se táhne tento doplněk ku *předmětu* „starce“ (*starce starostou, starce za starostu*).

Slovesa nemají stejné moji vypovídací; někdy pouhým slovesem vypovíme vše, co si o podmětě myslíme, jindy je potřeba ke slovesu přísudkovému *dotatku* či *doplňku*.

Doplněk je doplnění slovesa, ale při tom vztahuje se zároveň k *podmětu* nebo ku *předmětu* věty.

Na *doplněk* tážeme se otázkou sestrojenou z *podmětu* (když se doplněk táhne k *podmětu*), anebo z *podmětu* i *předmětu* (když se doplněk táhne ku *předmětu*), ze slovesa věty dané a z příslušných slov tázacích *jaký, jak* (ve smyslu = jaký), *kým* n. *čím* (= jakým) a t. d.

Jak (= jaký) odešel mládenec? — smuten.

Kým zvolili občané starce? — starostou (za starostu).

2. *Příklady.* Jsem *po nemoci*. Ty jsi *náš*. Báh jest *láska*. Všichni jsme *pod zákonem*. Děti nejsou *samých rodičů*, ale také *vlasti*.

Doplněk je též při sponovém slovese *jsem, jsi* a t. d.

3. *Příklady.* Jidáš stal se *zrádcem* (*Jidáš — zrádcem = Jidáš — zrádce*). Stařec leží *churav* (*stařec — churav*). Přijel jsem *sám* (*já — sám*). Jsme *dva* (*my — dva*). Chci zůstat *váš* (*já — váš*). Nedůvěřovatí není *nevěřiti*. Ten člověk je *hr* (v řeči obecné = *zplašen, nakvašen*).

Doplňěk bývá vyjádřen podstatným jménem, přídavným jménem zájmenem neb i číslovkou, ale i neurčitý způsob slovesa nebo nesklonný výraz jiný může býti doplňkem.

4. *Příklady.* a) Tělo leží v hrobě *mrtvo* (tělo — mrtvo, oboje v 1. pádě). Ctnost činí člověka *vzácná* (člověka — vzácná, oboje ve 4. pádě). Není dobře člověku býti *samotnému* (člověku — samotnému, oboje v 3. pádě). Bratr nechal dveři *nedověřených* (dveři — nedověřených, oboje v 2. pádě).

b) Libuše tě *mužem*, země *knížetem* žádá (tě — mužem, země — knížetem, 4. a 7. pád). Staří Egypťané řeku Nil *za boha* ctíli (řeku Nil — za boha, 4. pád a pád předložkový). Beru vás *za svědky* (vás — za svědky, 4. pád a pád předložkový).

Je-li doplňěk téhož pádu jako podmět nebo předmět, k němuž se táhne, je **souřadný**. Doplňěk souřadný můžeme s příslušným podmětem nebo předmětem *stejně a zároveň skloňovati*.

Je-li doplňěk v jiném pádu než příslušný podmět neb předmět, je **podřadný**. Doplňěk podřadný s příslušným podmětem nebo předmětem skloňovati se nedá, zůstává nezměněn.

Cvičení. V následujících větách vytykejte doplňky a řekněte, jsou-li souřadné nebo podřadné; zároveň určujte, táhnou-li se k podmětu nebo k předmětu!

Zbrani svých my živi nevydáme. Pán Ježíš visel umučen na kříži. Kůň doma velmi teskliv stojí. Otec vrátil se z ciziny churav. Pán Ježíš zjevil se člověkem i Bohem pravým. Mnohý narodil se boháčem a zemřel žebrákem. Lháře za přítele míti nelze. Místo svatě nečiní člověka svata. Němci Vojtěcha Adalbertem jmenují. Čechové Bořivoje knížetem zvolili. Pamatuji ho malým chlapcem.

108. 5. Přívlastek.

1. *Příklady* a) *Starý* přítel je nejlepší. Práce *unavující* jest nevděčná. *Nashromážděný* statek je *dobrý* důchod. *Uplynulý* čas nevrátí se zas. b) Chvalte jméno *Hospodinovo*, chvalte, *služebníci Hospodinovi*, kteří stáváte v domě *Hospodinově*. c) *Naši* dnové jsou sečtení. *Tento* dům jest na spadnutí. d) Dva muži se utopili. Karel *Čtvrtý* otcem vlasti jmenuje se. e) Moc *panovati* nače všemi

tvory na zemi dána jest člověku. f) *Král* Zikmund bojoval s Čechy. *Láska bez skutků* jest stoklasa *bez zrna* a *kvítek bez vůně*.

Ve větě „*starý přítel jest nejlepší*“ jest podstatné jméno „*přítel*“ omezeno slovem „*starý*“ (jaký přítel? který přítel?); podobně i v ostatních větách.

Ve větě „*moc panovati nade všemi tvory*“ a t. d. jest podstatné jméno „*moc*“ omezeno slovem „*panovati*“ jaká moc? která moc?).

Člen věty, kterým význam jména podstatného (aneb jakéhokoliv slova podstatné jméno zastupujícího) omezujeme, jmenuje se **přívlastek**.

Na přívlastek tážeme se otázkou sestrojenou ze jména podstatného věty dané a tázacího *jaký? který? či?*

Vytkněte v předcházejících příkladech všechny přívlastky a povězte, kterými druhy slov může přívlastek býti vyjádřen.

2. *Příklady.* a) *Řeka Nil* činí Egypt bydlitelným. *Kamenný most Karla Čtvrtého* jest 496 m zděli.

b) *Smrt řeči* je smrt *národa*. Tělo je přibytkem *duše nesmrtelné*. *Cesta životem* není procházka *polem*. *Král jsem bez vojska*, *boháč bez jmění*. *Obžalovaný* má právo *brániti se*. *Napadla rosička jako maková zrníčka*. Má *tváříčky jako růže*.

Vytýkejte v těchto příkladech všechny přívlastky a řekněte o každém, je-li v témž pádě jako příslušné jméno podstatné,

Je-li přívlastek v témž pádě jako příslušné jméno podstatné, jmenuje se **souřadný**; přívlastek souřadný skloňuje se zároveň se svým jménem podstatným.

Je-li přívlastek v jiném pádě nežli příslušné jméno podstatné, jmenuje se **podřadný**. Bývá vyjádřen pádem prostým, závislým na příslušném jméně podstatném, pádem předložkovým, neurčitým způsobem a výrazem spojivým (jako *růže*, *člověk jako hora*). Přívlastek podřadný zůstává nezměněn, když se jeho jméno podstatné skloňuje.

Cvičení. Vyhleďte přívlastky v těchto větách a určujte je! U řeky vrba šedivá haluze věsí. Tichá vesnička se tulila na břehu potoka. Světla malá ze skromňoučkových chatek prokmitala. Silným kmenem každá rána neotřese. Ve tvém vlastním voji se úklady a zrada k zejtřejší bitvě stroj. Lesů sbory šumí převážné slovo v řeči jmné. Na hoře své šedé stěny ten ssutý hrad si věrně

hlídá. Bujná radost srdcí čilých se v lehkém tanci volně zmitá. I ten nejmenší dáreček z lásky je nejmilejší. Mateřský jazyk je klíč k mysli a k srdci.

3. *Příklady.* a) *Mladý a zdravý kůň roste do peněz. Slavík má rovný, tenký, špičatý zobák. Pilné, mravné a poslušné dívky naší školy byly na vycházce v blízkém lese. Zlato jest těžký, žlutý, lesklý, měkký, velmi tažný kov.*

b) *Jest krásný jarní den. Chodíme do české měšťanské školy. Můj bratr chodí do čtvrté třídy zdejší české pětileté obecné školy.*

Někdy máme dva i více přívlastků souřadných. Stejnorodé přívlastky oddělujeme čárkou, nejsou-li spojeny spojkou *a*.

Ve větě „jest krásný jarní den“ (= jest krásný den jarní) jsou také dva přívlastky k jednomu podstatnému jménu, ale ty nesmíme oddělit čárkou; zde slova „jarní den“ znamenají pojem hlavní, který je omezen přívlastkem „krásný“. Rovněž ve větě „chodíme do české měšťanské školy“ (= do české školy měšťanské) tvoří slova „měšťanská škola“ pojem hlavní.

Cvičení. Vytkněte v následujících větách pojem hlavní

Zdi kaple sv. Václava vykládány jsou pravými českými drahokamy. Hustý mlhavý závoj zakrýval zrakům našim celou krajinu. Chatrná letošní úroda měla za následek zdražení některých druhů obilí. Poslední sluneční paprsky zlatily temena nebetýchých horských velikánů. Čistá voda dešťová nemá chuti, ani barvy, ani zápachu. Proslulý český malíř Petr Brandl narodil se v Hoře Kutné. Bohatí rodičové vystrojují dítkám nádherný vánoční stromek. Obdrželi jsme mnoho upřímných novoročních blahopřání. Nesmírná ohnivá záplava daleko široko ozářila celé okolí. Nastuzení bývá příčinou nebezpečných plicních nemocí.

4. *Příklady.* Latinský spisovatel Plinius mladší očitým byl svědkem zkázy města Pompejí. Plinius mladší, *latinský spisovatel*, očitým byl svědkem a t. d.

Souřadný přívlastek vyjádřený podstatným jménem, jež opatřeno jest opět svým přívlastkem, a položený za jménem podstatným nebo zájmenem, k němuž patří, jmenuje se **přístavek**. Přístavek oddělujeme od ostatní věty *čárkami*.

Cvičení. V následujících větách oddělte přístavky čárkami!

Svatopluk kníže Moravský od sv. Cyrila víře křesťanské byl vyučen. Karel velikou péčí vynakládal na zvelebení Prahy tehdej-

šeho sídla císařského. Ondřej Hofer slavný vůdce Tyroláků zastřelen byl od Francouzů v Mantově. Demosthenes nejslavnější řečník řecký nemohl jako jiných písmeno *r* vysloviti. Čína vlast čaje byla také původní vlastí rýžového zrna. Kurius Dentatus proslulý vojevůdce římský ukončil války se Samnity nejbojovnějším národem celé Itálie. Předkové naši neznali kávy tohoto chutného a příjemného nápoje. Hamilkar Barkas Hannibalův otec kázal synáčkovi svému přísahati věčnou nenávist k Římanům úhlavním nepřítelům jeho vlasti. O Polykratovi mocném vládcu na řeckém ostrově Samos vypravuje se pěkná pověst.

109. 6. Příslovečné určení.

1. *Příklady.* a) V každé dědině mají způsoby jiné.
- b) Lidé v štěstí pamět trati.
- c) Horké železo nejlépe se kuje.
- d) Člověk pro zdraví všeho se odváží.

Přísudek (sloveso) je v těchto větách omezen a určen a) vzhledem k místu — „v každé dědině“, b) vzhledem k času — „v štěstí“ c) vzhledem ke způsobu — „nejlépe“, d) vzhledem ku příčinnosti — „pro zdraví“.

Omezení a určení přísudku (slovesa) vzhledem k místu, času, způsobu a příčinnosti jmenuje se **příslovečné určení**.

2. *Příklady.* Vzduch zřídka bývá úplně tichý. Blizoučko u Prahy spatříš hrob. Tvářičky červené jak růže. Slova velmi často klamou.

Kromě sloves bývá příslovečné určení také při jménech *přídavných* a při *vyrazích příslovečných*.

3. *Příklady.* Vltava prodirá se skalami.

Chudoba zle má se všude.

Pan Ježíš narodil se za panování císaře Augusta.

Příslovečné určení jest vyjádřeno výrazem *holým* neb *rozvutým*.

110. a) Příslovečné určení místa.

Příklady. a) Na větvi žvatlá mladé ptáče. (Kde?) b) Slunéčko se za bor chýlí; den se k hrobu ubírá. (Kam?) c) Bystřina hromným hukotem s vrchu se valila. (Odkud?) d) Tři jezdci jeli tiše *doubravou*. (Kudy?)

Příslovečné určení místa jest na otázky *kde? kam? odkud: kudy?* — Vytkněte, kterými druhy slov jest v předcházejících příkladech vyjádřeno příslovečné určení místa.

Cvičení. Kterými slovy a na které otázky vyjadřuje se v následujících větách příslovečné určení místa:

Nad údolí soumrak pílí. Z visky hlásek zvonku kvílí. Na lučinách bludná řada světélek si hopkuje. V chaloupky se loudí sen. Nad tichou zemí zářné slunce stojí. Mně pod oknem keř růží znova zkvétá. Ze skály vyprýštíla se voda. Po pěšinkách blíže. K dobré studánce pěšinka ušlapaná.

111. b) Příslovečné určení času.

Příklady. a) I slepá slepice *někdy* zrnko najde. *Pozdě* po smrti pokání činiti. (Kdy?) b) Slaviček jen *do sv.* Víta zpívá. (Jak dlouho? = po jaký čas?) c) *Po dnešní den* nikdo z hrobu nepřišel sem. (Dokud? = do které doby?)

Příslovečné určení času odpovídá na otázky *kdy? jak dlouho? dokud?*

Cvičení. Kterými slovy a na které otázky vyjadřuje se v následujících větách příslovečné určení času:

Štěstí nadcházívá někdy mezi spaním. Dva dni trvala povodeň na Divoké Úpě. Soda jest známa od pradávných dob. Času jarního řeky se rozvodňují. Pracovali dnem i nocí. Město hořelo čtyři dni a tři noci. Za zdravého života dobře činiti hledí. I dobrý časem pláče. Zlý v neštěstí přítele nenajde. Chudobný od jitra do noci se plahočí.

112. c) Příslovečné určení způsobu.

Příklady. a) Velké věci *pomalů* rostou. (Jak? Kterak?) b) Svěhlavý *málo* na světě spravi. (Kolik?) Petr zapřel *tříkrát* mistra svého. (Kolikrát?) Prška *po kapkách* začíná. (Po čem?) Ani za *mák* si neubližil. (Zač?) c) Jan Amos Komenský byl *rodem* Moravan, *jazykem* Čech, *povoláním* bohoslovec. (Vzhledem k čemu?) d) Krev *potůčkem* (= jako potůček) teče.

Příslovečné určení způsobu jest na otázky *jak? kterak? kolik? kolikrát? po čem? zač? ohledně čeho? vzhledem k čemu?* Také bývá vyjádřeno *přirovnáním*.

Cvičení. Vyhledejte v následujících větách příslovečná určení způsobu, vytyčejte, kterým druhem slov každé jest vyjádřeno a ku které otázce odpovídá:

Nemoudrým moudrá rada málo prospívá. Jmění nuznému po troškách přibývá. Té řeči ani za mák jsem nerozuměl. Jen tělem jsi ve škole. Každý z nás jest rodem Čech. Pokora mlčky se omlouvá. Korouhvička po větru se obrací. Mlčí jako hrob. Nepouštěj se bez vesla na moře. Jan Lucemburský na obě oči byl slepý. Různí rodem, různí řeči národové pod orlím se pojí praporem.

113. d) Příslovečné určení příčinnosti.

Příklady. a) *Pro pravdu se lidé rádi hněvají.* (Proč? — důvod). Musí se dým *pro teplo* trpěti. (Proč? — účel = aby bylo teplo). b) *Amerika byla od Kolumba* (Kolumbem) objevena. (Kolumbus byl původcem [příčinou] toho, co přisudkem vyjádřeno.) *Z malé jiskry veliký oheň bývá* (= malá jiskra bývá *příčinou* velkého ohně). c) *Nechyťtej ryb zlatou udicí.* (Čím? = nástroj, prostředek.) Věra naše rozšířila se *skrze sprostné lidi, skrze apoštoly* (prostředník). d) *Peníze razi se ze zlata, ze stříbra, z niklu a z bronzu.* (Z čeho? — látka.) e) *Při dobré vůli vše se daří* (= je-li vůle dobrá, vše se daří, jen s tou *podmínkou* vše se daří).

Příslovečné určení příčinnosti omezuje přisudek na otázky *proč?* (důvod, účel) *kým?* *od koho?* (původce, prostředek, příčina) *čím?* (nástroj) *z čeho?* (látka). Také bývá vyjádřeno *podmínkou*.

Cvičení 1. Kterými slovy a na které otázky vyjádřeno jest v následujících větách příslovečné určení příčinnosti: Matka hořem plakala. Nemohla litostí (od litosti) ani promluvit. Bůh člověka z hlíny stvořil. Oheň bez podnětu nehoří. Zdvořilostí nezhrěšíš. Nes pouštěj se silnice pro nejistou pěšinku. Krejčí z cizích ostřížků sobě šaty šije. Bůh mluvil k lidem skrze proroky. Poslal jsem psaní poslem (po poslu) do města. Učinil jsem to pro dobrou vůli (= aby byla dobrá vůle).

Cvičení 2. Vytyčejte v následujících větách příslovečné určení a udejte, kterého jsou druhu a čím jsou vyjádřena: Synu, pohleď k výši nebe, sklop své oči k země báni! Smeti z domu na ulici nevynášej. Půjčka jde vždy s pláčem domů. Často v haleně chatrné najdeš rozumy jadrné. Kol Žampachu kupci jedou tvrdě, těžce.

V houšti Pancěr zrádně s chasou číhá. Lidé umírali hladem jako mouchy. Tiše plynou v šeru kraje. Jednoho dne lavina řítí se s vrcholu Mont-Blanku. Na stole před králem popsany list se bělí. Netopýrové za dne v temných místech odpočívají, k večeru a v noci nejraději létají.

114. Věta kusá.

Příklady. Svoji k svému! (se hlaste, se mějte.) — Dobré jitro! (přeji.) — Vzhůru! (t. vstaňte.) — Tak vy tak? (t. jednáte, se chováte.) — Ten je ustrojen! (t. pěkně, nepěkně, podivně a t. d.) — Ten mu dal! (t. ran, domluvy.) — Spojenými silami! — Osvětou k svobodě! — Mladost radost.

V některých větách bývá nevyjádřen některý člen věty, který se snadno domyslí buď ze souvislosti řeči, buď také z okolností jiných. Věta, v níž některý člen zůstává takto nevyjádřen, slove věta kusá.

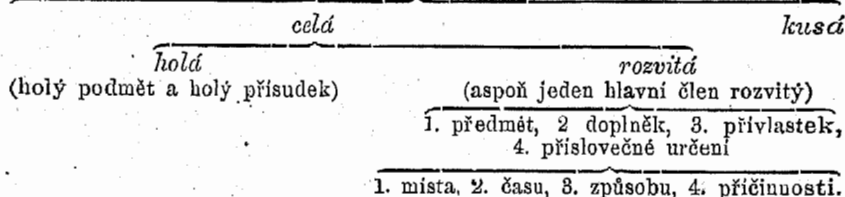
Přehled členů ve větě jednoduché.

1. Holý *podmět* a holý *přísudek* jsou větné členy *hlavní*.

2. *Předmět, doplněk, přívlastek a příslovečné určení* jsou rozvíjecí členy věty, jsou členy *vedlejší*.

Jednoduchá věta

(dle plnosti slovného vyjádření)

115. Rozbor věty jednoduché.

Tomáš ze Štítného, český mudrc, složil pro své dítky knihy šestery o obecných věcech křesťanských.

Tato věta se skládá:

a) z části podmětové: Tomáš ze Štítného, český mudrc;

b) z části přísudkové: složil pro své dítky knihy šestery o obecných věcech křesťanských.

- a) 1. Tomáš = podmět;
 2. ze Štitného = podř. přívlastek (který Tomáš?);
 3. český mudrc = přístavek; český = souř. přívlastek;
- b) 4. složil = přísudek;
 5. pro své dívky = příslovečné určení (pro koho? proč?);
 své = souř. přívlastek (pro které dívky?);
 6. knihy šestery = předmět ve 4. pádě (co složil?);
 šestery = souř. přívlastek (jaké knihy?);
 7. o obecných věcech křesťanských = podř. přívlastek (jaké knihy?); obecných a křesťanských = souř. přívlastky (o kterých věcech?).

Cvičení. Veďte si podobným způsobem při rozboru některých vět z § 99. této knihy.

116. Přízvuk větný. Slovosled.

1. *Příklady.* Voda hučí. Otec leží churav. Ctnost převyšuje umění. Polekaná vrána i křovi se bojí. Pokorné srdce jest nejdražší poklad. Na černém poli pšenička se rodí. Mysl projde všudy.

Mocnější hlas, jimž přízvukná slabika jistého slova ve větě nad přízvukné slabiky slov ostatních vyniká, jmenuje se *přízvuk větný*.

Pravidlem o přízvuku větném jest, že *výraz určovací má mocnější přízvuk větný než výraz určovaný*. Má tudíž ve větě jednoduché rozvité přísudek silnější přízvuk než podmět, přívlastek silnější než jeho podstatné jméno, doplněk a předmět silnější než přísudek holý, příslovečné určení silnější než výraz jím určený.

2. *Příklady.* Ty-li jsi ten, který přijíti má, či jiného čekati máme? — Rytíř jeden spáchav hroznou zradu mečem skončiti dnes život má. Starce máme ctíti, mladíky učiti, moudrých se tázati, bláznům pokoj dáti. Dva mnoho zmohou, jeden nic.

V různých větách (jak ze smyslu jejich vysvítá) jde často hlavně o určité slovo a toto má pak hlavní přízvuk. Bývá tak nejčastěji v otázkách, pak při odporech.

3. *Příklady.* Pilný žák píše své úkoly bedlivě. Pilnost mládeže v dospělejším věku ponese chutné ovoce. Dobré děti působí rodičům radost. Všude vidíme stopy všemohoucnosti Boží.

Pořádek, ve kterém slova ve větách po sobě následují, jmenuje se **slovosled**. Členové věty smyslem k sobě náležející nesmějí býti od sebe vzdáleny a čím úžeji spolu souvisí, tím jsou si ve větě blíže. V obyčejně větě jednoduché první místo zaujímá podmět, druhé přísudek, třetí předmět a poslední příslovečné určení. Někdy za příčinou důrazu bývá pořádek tento přesmyklý.

Cvičení. Čtete pozorně tyto věty s náležitým přízvukem: Čas objeví, co chytrá kryje lest. Vůni trav a květem luk potok v stráň se vine. V trávě krásný květ zrak často poutá k zemi. Na poli mladé vlní se klasy. Den vstává zlatý nad širokým světem. Duše moje nerozlomným poutem spjata je s tím rodným země koutem. Pro děti moje rada není. Na kámen mech a květ se k stébku víže. Národ uprostřed té dravé vřavy vlnám zkázy odpor staví. Květ každý jeden z přátel mých.

117. B. Souvětí souřadné.

Příklady. Z pilnosti se štěstí rodí, lenost holou bídu plodí. Sním u okna a vidím ptactvo tažné.

„Z pilnosti se štěstí rodí“ jest věta jednoduchá, která sama o sobě plný smysl vyjadřuje (sama o sobě státi může), jest *samostatná*; rovněž věta „lenost holou bídu plodí“ jest *samostatná*. Obě ty věty smyslem k sobě patří, smyslem k sobě *se řadí*.

Spojme-li dvě nebo více samostatných vět, které smyslem k sobě patří, v celek, vznikne **souvětí souřadné** (nebo věta souřadně složená). Každá jednotlivá věta jest členem věty složené.

Souvětí „sním u okna a vidím ptactvo tažné“ je složeno také ze dvou samostatných vět, které smyslem k sobě se řadí, ale věta druhá „vidím ptactvo tažné“ jest k první větě připojena spojkou *a*.

Spojkou jeví se poměr věty druhé k větě první zřetelněji než bez spojky. Dle toho poměru rozeznáváme čtvero souřadných souvětí.

118. 1. Souvětí slučovací.

Příklady. S pole po své práci čeládka se vrací a modlí se potichu andělské zvěstování. Viděl jsem i uvěřil jsem. Mořská

voda obsahuje mnoho soli, *také* se z ní sůl dobývá. Ryby žijí ve vodě; *těž* jiná zvířata vodu obývají. Vy naprosto nic nejste, *tolikéž* dílo vaše nic není. Moudrého *ani* štěstí nepovznáší, *ani* neštěstí neskličuje. *Brzo* mě chválí, *brzo* mě haní. *Leč* bdi, *leč* spí člověk, neustane srdce, ani žily, ani plíce. *Tu* mne hlava bolela, *tu* zas noha brněla. *Netoliko* svoluji, *ale také* žádám.

Spojky: a, i, také, též, tolikéž; ani — ani, brzo — brzo, leč — leč, tu — tu, dilem — dilem, netoliko — ale i, netoliko — nýbrž také a j. jsou spojky souřadné, a to **slučovací**. Spojkami těmito spojujeme v souvětí věty, když obsah druhé věty je stejnorodý s obsahem věty první.

119. 2. Souvětí odporovací.

Příklady. Pravdu každý chválí, *ale* ne každý ji hájí. Ženám sluší slze, *avšak* muž plakat nemá (muž *však* plakat nemá). Na zemi člověk putuje, *a přece* nedochází cíle. Statek přidává přítel množství, *leč* chudý od přítele svého odloučen bývá. Není nám krátký život dán, *než* my jej krátkým činíme. Jméno tvé nebude zahlazeno, *nýbrž* v paměti zůstane. Každý dobrý strom dobré ovoce nese, *zlý pak* strom zlé ovoce nese. *Buď* přijdu sám, *anebo* pošlu posla.

Spojky: ale, (a = ale), avšak, a přece, leč, než, nýbrž, pak, buď — anebo a j. jsou spojky souřadné, a to **odporovací**. Užíváme jich v souvětích, kde věta druhá odporuje smyslu věty první, omezujíce nebo rušící její platnost.

120. 3. Souvětí příčinné.

Příklady. Nechtěj se smrti báti, *neboť* jest brána do nebeské vlasti. Vltava v Čertovy Stěny proudí divoce, *staví* se jí tu v cestu mocné žulové balvany (*neboť* se jí tu . . .). *Neboť* zasmušilý; *vždyť* veselá mysl pěl zdraví. Spor to velmi důležitý, jde *totiž* o život a o smrt.

Spojky: neboť, -ť, vždyť, totiž — jsou spojky souřadné, a to **příčinné**. Jimi připojujeme věty, které vyslovují příčinu toho, co jest vysloveno ve větě první.

121. 4. Souvětí výsledné.

Příklady. Nebylo nám souzeno, *proto* nás minulo. Zdraví jest největší dar, *pročež* si ho co nejvíce važme. Kopřiva má vlákno lněnému podobné, *tudíž* (= tedy) máme také tkaniny kopřivové.

Spojky: proto, proč, tudíž, tedy, tak (= tedy) jsou spojky souřadné, a to **výsledné**. V souvětí výsledném vyslovuje věta druhá výsledek toho, co je pověděno ve větě první.

Poznámka. Jednotlivé členy souvětí souřadného oddělujeme čárkou nebo středníkem. Před spojkami *a, i* nebývá čárka, když spojení má význam pouze *slučovací*.

Cvičení 1. Rozznávejte podle tohoto rozdělení souvětí souřadná v § 83. 1. této knihy!

Cvičení 2. Spojte tyto věty jednoduché v souvětí souřadná vhodnými spojkami: Lékař léčí. Bůh uzdravuje. — Neposmívej se starému. Sám budeš stár. — Morava od dávných dob s Čechy spojena bývala. Morava nazývána jest sesterskou zemí Čech. — Boha vzývej! Sám ruky přikládej! — Pilní mají chleba dosti. Lenoch se nouzí postí. — Nelži! Lidé budou tebou pohrdati. — Radujte se a veselte se. Odplata vaše hojná jest v nebesích. — Přemnoho knih velmi učených je napsáno o životě blaženém. Málo lidí je blažených.

122. Věta stažená.

1. *Příklady.* Slovo vyrčené nikdy se nenavráti.

Dědictví ztracené nikdy se nenavráti.

Obě tyto věty mají společný přísudek „nikdy se nenavráti“ Můžeme je spojit v souvětí souřadné „Slovo vyrčené nikdy se nenavráti a dědictví ztracené nikdy se nenavráti“ a proměnit ve větu jednů: *Slovo vyrčené a dědictví ztracené nikdy se nenavráti*. Věta tato má dva podměty a jeden přísudek.

2. *Příklady.* Čas všecko uspává. Čas všecko budí.

Obě tyto věty mají společný podmět „čas“; můžeme je sloučit v souvětí souřadné a to pak pronést větou jednou: *Čas všecko uspává i budí*. Tato věta má jeden podmět a dva přísudky.

3. *Příklady.* Milota vlast oklamal. Milota krále oklamal. Milota nebe oklamal.

Proneseme-li tyto tři věty větou jednou, obdržíme: *Milota vlast a krále i nebe oklamal*.

Věta tato má tři předměty k jednomu přísudku.

Věty, které mají některý člen stejný nebo i několik členů stejných a které by se mohly spojit v souvětí souřadné, mohou se také spojit tak, že to, co je stejného, položí se jako část společná jen jednou. Tím stává se z dvou neb několika vět jen jedna věta a ta slove **stažená**.

4. *Příklady.* *Slíbili a dáti* jest dvojí. *Hloupost a pýcha* na jednom stromě rostou. *Zřídka* se scházejí *štěstí a rozum*.

Tyto věty mají také po dvou podmětech k jednomu přísudku, ale nejsou to věty stažené, nýbrž *věty jednoduché s dvěma podměty*. Stažená věta jest ta, která se dá bez násilí smyslu proměnití v *souvěť souřadné*.

Ovičení. Zkoušejte, které z těchto vět dají se proměnití v *souvěť souřadné*: Bůh radost v tvářích, v oknech světla a v nebi hvězdy rozsvítil. A nad lesy, viskou, poli jasná obloha se klene. Stromy, skály, stráně pějí chválu Páně. Mám rád ty holé pláně bílé, tu samotu a dlouhé večery. Křepelka volá pod mezí a v háji sedmihlásek. Z větvi se lístek tlačí ven a ptáčkům z hrdla hlásky. Naše zahrady, naše lesíky, naše pole pojednou se mi zdály novými a překrásnými. Ctnost a poctivost mají své přátele vždy a všude.

123. Shoda v rodě a čísle při více podmětech.

1. *Příklady.* Já a otec jedno *jsme*. Ty i bratr tvůj *mluvte* ku skále této. Otec tvůj a já *hledali* jsme tebe. Toho vy a váš rod *budete* užívatí. Já a matka tvá a bratři tvoji *budeme* se tobě klaněti?

Jsou-li podměty rozličných osob, jest přísudek v čísle množném v *osobě přednější*, t. j. první osoba má přednost před druhou a třetí, druhá před třetí.

2. *Příklady.* Otec i matka mi *zemřeli*. Syn a dcera jsou *churaví*. Český otec, česká máti *učili* mne řeč mou znáti. Beránek, ovečka, jehňátko spolu *pásli* se vesele v zeleném boru. Na Hromnice zima a léto *potkaly* se. Jetel, tráva, obilí po dešti již *toužily* Sýkory a kosi *obsadili* budky, které jim vlní a rozumní hospodáři na stromy zavěsili. Před dávnými časy *spojili* se koza, ovce, kráva a pak lev. Země Česká i Morava válkami *obtěženy* byly.

Jsou-li podměty rozličného rodu, tu -přísudek (n. doplněk i sloveso sponové) bývá z pravidla v čísle množném a buď se *shoduje* s nejbližším podmětem, neb jest v *rodě přednějším*, t. j. rod mužský běře se za přednější než ženský, tento pak za přednější než střední.

124. Vstavka.

Příklady. a) Do zlých časů (*Bůh to s nebe vidí*) připadlo živobytí naše. Schopnosti těla a duše učinily člověka pánem a (*kež*

to každý na paměti má!) i ochráncem ostatních tvorů. Maminka naše (*dej jí Bůh radost věčnou!*) vždycky ku ctnosti nás vedla.

b) Dne 16. máje (*na sv. Jana Nepomuckého*) mnoho lidu venkovského putuje do Prahy. Již se s tebou, *drahá vlasti*, žehnám.

Věta, která je do jiné věty vložena, tuto násilně přerušuje, ač smyslem s ní souvisí, jmenuje se **vstavka**; odděluje se od věty, k níž přináleží, buď *závorkami* nebo *čárkami*. Vstavkou jsou také slova ojedinelá, neb s jinými slovy spojená, vložena do věty jiné.

125. C. Souvětí pořadné.

1. *Příklady.* Těším se příchodu jeho.

Z věty „těším se příchodu jeho“ není zřejmo, má-li to znamenati, že přichází, přišel, neb že přijde; nevím také, je-li ten příchod jistý nebo pochybný, že přijde, neb že by přišel. Chci-li podstatné jméno „příchodu“ dokonale určití, řeknu: Těším se, že přichází, (že přišel, že přijde). Z věty jednoduché mám nyní souvětí o dvou větách tak zřízených, že druhá na první jest závislá. Věta „*těším se*“ jest věta **hlavní** n. **řídící**, „*že přichází*“ (zastupuje předmět) je věta **vedlejší** n. **podřizená**.

2. *Příklady.* a) *Pracovitý* si vždy práci najde. — Kdo rád pracuje (= podmět), ten si vždy práci najde.

b) *Lháře* za přítele mítí nelze. — *Kdo lže* (= předmět), toho za přítele mítí nelze.

c) Kdo tě ustanovil *soudcem* nad námi? — Kdo tě ustanovil, *abys nás soudil* (= doplněk)?

d) Hospodin nenávidí svědka *křivého*. — Hospodin nenávidí svědka, *kteřý křivě svědčí* (= přívlastek).

e) *Po západu slunce* ubývá světla. — *Když slunce zapadne* (= přísl. určení), ubývá světla

Věty vedlejší vyslovují *podmět*, *předmět*, *doplněk*, *přívlastek* nebo *přísl. určení* své věty řídící. Tážeme se na ně týmiž otázkami, jako na příslušný člen ve větě jednoduché.

3. *Příklady.* Sokrates pravil soudcům, že zasloužil, aby největšími odměnami poctěn byl.

První věta „Sokrates pravil soudcům“ jest věta **hlavní** a **řídící**; věta druhá, „že zasloužil“ jest věta **podřizená** a zároveň **řídící** věty třetí (co zasloužil?) „aby největšími odměnami poctěn byl“.

Věta vedlejší jest vždycky podřizená, někdy pak podřizená a spolu řídící.

Cvičení. Vytkněte v následujících souvětích věty vedlejší podle toho, které členy svých vět řídících zastupují:

Známo jest, že staří Slované byli mírumilovní. Smrt otvírá, co živý zavírá. Večer ukáže, jaký den byl. Národ, který se svého přirozeného jazyka odříká, páchá samovraždu. Znáš-li kraj, kde se ctnost a láska za ruce vedou. Bos chodívá, komu celá ves boty kupuje. Nezapomínej, že i chudí tvoji bratři jsou. Lidé nejsou vždy, čím se býti zdají. Všichni národové vždycky o to se starali, aby jazyk svůj rozšířili a zvelebili. Blaze králi, v jehož zemi láska k vlasti panuje. Pane, kdy jsme tě viděli, abys byl lačněl, abys byl žíznil? Neříkej nikomu, že se spolu známe. Sem pojď, kdo jsi sevřen tíží. Byl jednou čas, kde sladké slovo české s výsostí trůnu slavně zníválo.

126. Přímá a nepřímá řeč.

1. *Příklady.* Mudrc Aristoteles pravil: „Přítel jest jedna duše ve dvou tělech.“ — „Rady u moudrého hledej!“ radil Tobiáš synu svému. — „Kdybych něbyl Alexandrem,“ řekl Alexander Veliký, „chtěl bych býti Diogenem“.

Opakuji-li něčí slova tak, jak je byl řekl, (sdělil nebo jen myslil), uvádím je přímo. Přímou uvedená řeč slove **řeč přímá**. Věta, jejímž podmětem jest, kdo řeč přímou pronesl, a přísudkem náležitě sloveso rčení (pravil, řekl, radil a t. d.), jmenuje se **uvozovací**; jest buď *před* nebo *za* řeči přímou, nebo jest v řeč přímou vložena.

Po větě uvozovací, je-li před řeči přímou, klademe *dvojtečku* a před řeči doslovně uvedenou a za ní kladou se *znaménka uvozovací* („—“). Znaménka tato klademe dvakráte, když řeč přímá jest přerušena uvozovací větou vloženou. První slovo po dvojtečce píšeme *velkým začátečním písmenem*.

2. *Příklady.* „Kdo jste?“ — chán k nim pyšně s trůnu svého, „kde jsou vaše vojska, mečové?“ „Pane,“ praví, „my jsme Slávové ode krajín moře Baltického. My jen hru a zpěvy doma máme.“ Hráli před ním, hráli přelibezně; tyran za odměnu: „Otroci! vlectě do zajetí tyto vězně!“

Sloveso věty uvozovací může scházeti, když se ho snadno ze souvislosti domyslíme.

3. *Příklady.* Mudrc Aristoteles pravil, že jest přítel jedna duše ve dvou tělech. Tobiáš radil synu svému, aby rady u moudrého hledal. Alexander Veliký řekl, že by chtěl býti Diogenem, kdyby nebyl Alexandrem.

Opakuji-li něčí slova pouze co do obsahu, co do smyslu, uvádím je *nepřímo (řeč nepřímá)*; z věty hlavní utvořím větu vedlejší, a to *předmětnou*, podřízenou větě uvozovací. Řeč nepřímá liší se od přímé spojením. Řeč přímá připojuje se totiž k větě uvozovací beze slov spojovacích, řeč nepřímá připojuje se k ní spojkou *že* nebo *aby*.

Cvičení 1. Proměňte v následujících větách řeč přímou v ne-přímou:

Pán Ježíš řekl: „Dávejte, co jest císařovo, císaři a co Božího, Bohu.“ — Pán Ježíš řekl: „Proč mne pokoušíte, pokrytci?“ Tobiáš pravil synu svému: „Po všechny dny života svého měj Boha na paměti a varuj se všeho hříchu!“ „Lépe jest,“ pravil Sokrates, „někdy něčemu se učit, než nikdy ničemu.“ — Smil Flaška pravi: „Svět je v sobě samá vojna.“ — Štitný píše: „Mnozí by rádi české knihy ztratili.“ — Šalamoun pravi: „Počátek moudrosti jest bázeň Boží.“

Cvičení 2. V následující bajce označte správně řeč přímou.

Cvrček a mravenec. Za tuhé zimy přišel cvrček k sousedu svému mravenci a pravil: Sousedo, půjž mi trochu jídla, nemám ničeho k ukojení hladu svého. Nenashromáždils sobě ničeho na zimu? otázal se mravenec. K tomu jsem neměl času, odvětil cvrček. Co jsi tedy dělal po celé léto? ptal se mravenec. Zpíval a hrál jsem, odpověděl cvrček. Když jsi v létě zpíval a hrál, řekl na to mravenec, můžeš nyní v zimě tancovati.

127. Věty příslovečné.

1. Příslovečné věty místní a časové.

1. *Příklady.* *Kde je cesta rovná, nezajžděj.* Kde je cesta rovná = na rovné cestě (kde?)

Když vojna zuří, málo se pomýšlivá na požitky duševní. *Když vojna zuří* = v čas vojny (kdy?)

Přísluvečná věta místní vyslovuje *určení místa* své věty řídící; přísluvečná věta časová vyslovuje *určení času* své věty řídící. Tážeme se na ně týmiž otázkami, jako na přísluvečné určení místa nebo času ve větě jednoduché.

2. *Příklady.* Když dilo vážně *počínáme*, tu vážně slovo *v čas* bývá. — Mnohé svět slaviti *počal*, když již v tmavém *byli* hrobě. — Řekové dříve než Troje *dobyli*, mnoho zlého *zakusili*.

Děj věty vedlejší koná se buď *v téže době* (současně) s dějem věty hlavní, nebo se stal *dříve*, nebo *nastupuje po* ději věty hlavní. Dle toho rozeznáváme **poměr současnosti, předčasnosti a nástupnosti.**

Cvičení. Vytkněte přísluvečné věty místní a časové v těchto souvětích; při větách časových rozeznávejte poměr současnosti, předčasnosti a nástupnosti: Kde se tisíce vydělají, mohou se sta obětovati. Kam slunce nechodí, tam chodí lékař. Kam se štěstí kloní, tam i láska lidská. Kudy vojsko chodí, tráva se nerodí. Kde kvete krása a ctnost, tam i urozenost. Když dobrodini uděluješ, mlč; mluv tenkrát, když jsi nějaké obdržel. Mnozí, když mlčí, mnoho mluví. Sparta silna byla, dokud kvetly zákony Lykurgovy. Když kníže Bořivoj z Moravy se navrátil, viru křesťanskou v Čechách rozšiřovati počal. Dokud jsi nerozmluvil s hlavou, nechvátej rukama. I nejmenší červík, když se naň šlápne, kroutí se. Až své pouti přejedem a přejdem, v jedné hospodě na nocleh pán nepán se sejdem.

128. 2. Přísluvečná věta způsobu.

1. *Příklady.* a) Každý pták tak zpívá, jak mu zonák narostl. Jak zpívá každý pták? (jest otázka na způsob) — *jak mu zobák narostl* (jest přísluvečná věta způsobu). — b) Tak jsem seslábl nemocí, že jsem choditi nemohl. Jak (jak velice) jsem seslábl? (jest otázka na míru) — *že jsem choditi nemohl* (jest přísluvečná věta míry). — c) *Čím plnějši hlas*, tím hlouběji se kloní.

Přísluvečná věta *způsobu a míry* jest, která vyslovuje určení způsobu a míry své věty řídící (t. j. praví se, že způsob nebo míra jest takový, jako —, nebo tak, jako —, jiný, než —, větši, rozdílnější tím, čím —; takový, že —, takový, že až —, takový, aby —, tak, že —, tak, aby —).

Cvičení. V následujících souvětích rozeznávejte přísluvečné věty způsobu:

Jak kdo sobě ustele, tak si lehne. Jak řídká jest moudrost, tak řídké jest pravé přátelství. Čím kolo u káry horší, tím více vrzá. Ulekl se, až oněměl. Umějme se k lidem tak chovati, abychom jim mili byli. Tak se země třásla, až kostely a domy se bořily. Žádná píseň není tak dlouhá, aby konce neměla. Nesluší člověku tak zemřítí, aby nic památného po něm zůstaveno nebylo. Mnohá zvířátka jsou tak malá, že jich pouhým okem viděti nelze. Čím větším se sobě býti zdáš, tím u lidí menší cenu máš. Tolik známe, co v paměti chováme.

129. 3. Příslovečná věta příčinná.

1. *Příklady.* Lench se strhal, že nechtěl dvakráte jíti.

Proč se lenoch strhal? (jest otázka na příčinu) — že nechtěl dvakráte jíti (jest příslovečná věta příčinná).

V souvětí: strhal se, že nechtěl jíti — jsou dvě činnosti. Činnost *předcházející* je ve větě vedlejší, činnost *následující* ve větě hlavní. Činnost větou vedlejší vyslovená jest *příčinou* děje věty hlavní.

Věty vedlejší, které vyslovují *příčinu* děje věty hlavní, jsou příslovečné věty *příčinné* (že, protože, poněvadž).

2. *Příklady.* Proto Bůh tresce, aby se zlí káli.

Proč Bůh tresce? (jest otázka na příčinu) — aby se zlí káli (jest příslovečná věta příčinná — účelná).

Tresce — aby se káli; činnost *předcházející* jest ve větě hlavní, činnost *následující* ve větě vedlejší. Činnost větou vedlejší vyslovená je *účelem* děje věty hlavní.

Věta vedlejší, která vyslovuje *účel* děje věty hlavní, jest věta *účelná* (aby, ať).

3. *Příklady.* Kdyby lidé řeč kupovali, nemluvili by tak mnoho.

Chceš-li s pole bráti, musíš na ně dáti.

Vedlejší věta udává *podmínku*, na jejímž splnění závisí výsledek (uskutečnění) věty řídicí.

Věta vedlejší, která vyslovuje *podmínku* své věty řídicí, jmenuje se *podmínková* (kdyby, -li, jestli, jestliže, by = kdyby).

4. *Příklady.* Ač péče neumoří, vždy zdraví podlomí.

Byť vedli osla do Paříže, komoň z něho nebude.

Připustme, že péče neumoří, přece vždy zdraví podlomí.

Připustme, že by vedl kdo osla do Paříže, přece z něho komoň nebude.

Vedlejší věta udává příčinu, jejíž skutečnost nebo možnost se *připouští*.

Věta příčinná, která vyslovuje *připustku* své věty řídicí, jest *věta připustková* (*ač, jakkoli, třeba že, třebaš, byt, nechť*).

Poznámka. S Bohem začni (= začneš-li) vždy své dílo, podaří se ti. Měj kdo umění, měj krásu, měj moudrost (= nechť má kdo . . .), vše to zkazí, když pýcha s ním bude.

Věty podmínkové a připustkové vyjadřujeme též rozkazovacím způsobem (bez vnějšího spojení).

Věty příčinné, účelné, podmínkové a připustkové patří k *příslowečným větám příčinným*.

Cvičení. V následujících souvětích rozeznávejte příslowečné věty příčinné podle poznaného rozdělení:

Jazykem českým píšeme, protože národu svému píšeme. Duše naše, poněvadž z Boha v nás vdechnuta jest, Bohu patří a patříti má. Nemiluj snů, abys neschudl. Abys nehřešil, často na smrt pamatuj. Cti otce svého i matku svou, ať se prodlí duové tvoji na zemi. Jestliže poručíš Bohu křivdu svou, on ti ji nahradí, jestliže bolest, on ji uléčí, jestliže smrt, on tě vzkřísí. Kdybych měl tvou velikost a sílu, všecka zvířata bych pošlapal a potřel. Nechť i svět se na rub zvrátí, pravda pravdou zůstat musí.

Cvičení 2. Spojte vždy po dvou větách v souvětí podřadné! Mnohé děti jsou nemocny. Požívají nezralého ovoce. — Dojdeš v stáří štěstí. Dej se z mládí dobře vésti. — Železo jest velmi užitečné. Na pohled jest neuhledné. — Mnozí nejsou spokojeni. Jsou bohatí. — Dobré děti poslouchají. Milují rodiče. — Zloděj se chytře provine. Zkáza ho nemine. — Bůh jest všudy přítomen. Nevidíme ho. — Bohatství život příjemným učiniti může. K pravému štěstí není ho potřebí. — Pán Ježíš přišel na svět. Vykoupil nás. — Slunce výše vystupuje. Stíny jsou kratší. —

Cvičení 3. (opakovací.) Určujte nejprve hlavní větu, potom věty vedlejší podle postavení členského v těchto souvětích: Slunce jarní se své pouti znova k nám se vrátilo, aby vše, co v zimě spalo, teplým dechem vzbudilo. Přejde čas, že se zeptá zima, cos dělal v létě. Cokoli na jiném hyzdíš, i ve své mošně najdeš, budeš-li hledati. Rozmysli sobě vždycky, když se brěváš, co činiti chceš, abys v hněvu něco náhle neučinil, čeho bys potom pykal. Hned za mladých let Komenský přemýšlel o tom, jaký by z toho

byl prospěch nekonečný, kdyby veškerá božská i lidská moudrost svedena býti mohla v jeden spis, v němž by každý mohl hledati poučení.

130. Obvětí (n. perioda).

Příklady. a) Vraťte mi otcovské nivy, vraťte mi rodinnou zem, odkryjte mi její divy s jejím drahým obrazem; a mé srdce hned své tisně jako kouzlem pozbude a já budu zpívat písně, jimžto rovných nebude.

Souvětí dvoučlenné, jehož členové oba jsou více méně *složeni a souměrné*, jmenuje se **obvětí** (*perioda*). Nejčastěji bývá perioda souvětí podřadné, kde člen první — **předvětí** — podřízen jest členu druhému — **závětí**; ale také bývají oba členové složeni souřadně.

„Kdo Bohu slouží, dobrého má hospodáře,“ je souvětí dvoučlenné, podřadné; ale není to *obvětí*, poněvadž předvětí i závětí jsou věty nesložené, jednoduché, v obvětí pak mají v předvětí i závětí býti věty složené (souřadně nebo podřadně, nebo souřadně i podřadně).

Předvětí a závětí má býti složeno poněkud souměrně. Někdy bývá složení stejné, t. j. závětí má členů tolik, jako předvětí; ale mnohdy bývá závětí stručnější a méně složité než předvětí. Předvětí od závětí dělí se *dvojtečkou*. Souřadní členové v předvětí i v závětí dělí se *čárkou*; jsou-li to však členové opět složiti, dělí se *středníkem*.

Cvičení. V následujících souvětích vytykejte nejprve hlavní, potom vedlejší věty, přičiňujte zároveň náležitá znaménka rozdávající:

1. Až zas spatřím ony hory s nichžto vidět světa půl až spatřím ty svaté bory posety ten kvitím důl pak se srdce mé rozšíří jak po rose zvadlý květ duše má se s losem smíří ústa počnou sladce pět.

2. Až mně zas ta města hrady před oči se postaví až ty háje luhy sady spráhlou duši zotaví pak mé srdce žalem spjaté rozkoši se rozplyne z úst mých zazní hymny svaté o Bohu i otčině.

3. Kdo proputoval kraje, kde v temném loubí zlatá oranže prosvítá kde od blankytu váněk jemný věje kde myrta klidná a laur se pne kdo prochodil se rajským jihem kde kyklopové žhavé

kují kamení a chrli lávu ohnivou ten zajisté také zatouží po rozkošné noci teplého léta tam na dalekém severu.

4. Když pán domu záhy z rána sedě v černé síni čili atriu ve svém křesle chráněnce čili klienty přijímal aby jim byl radou když při slavnostech a pohřbech v témž atriu skříně otvíral a voskové podoby proslavených předků ukazoval když mluvilo se o vznesených činech minulosti neb prozpěvována byla při stole sláva reků nebo veřejnou řečí velebeny zásluhy zemřelých státníků byli k tomu chlapi voláni aby v mladou mysl vštěpovali si úkoly budoucího života.

Souvětí

(dle způsobu složení)

souřadné

slučovací, odporovací, příčinné, výsledné

podřadné; vedl. věty

podmětné, předmětné, doplňkové, přívlastkové, příslovečné

místní, časové, způsobové, příčinné, účelné, podmínkové, připouštěcí,

(dle souměru ve složení)

beze zření k souměru

souměrné čili *obvětl.*

Zkracování vět.

131. 1. Zkracování vět přechodníkem.

1. Příklady.

Klečím a modlím se.

Kleče modlím se.

Seděl mezi učiteli a otazoval se jich.

Seděl mezi učiteli *otazuje* se jich.

Když žák přijde do školy, pozdraví učitele.

Žák *přijda* do školy pozdraví učitele.

V souvětí dvoučleném můžeme někdy určité sloveso věty jedné nahraditi *přechodníkem*, aniž by se tím věčný význam celku změnil. Věta jednoduchá, kterou tímto způsobem vyvoditi lze ze souvětí dvoučlenného, nazývá se *zkrácená*.

Přechodníkem krátíme jenom takové věty, které mají *společný podmět*; spojka *a*, *když* a t. d. krácením odpadá.

2. Příklady.

Když lípa kvete, vydává líbeznou vůni. Lípa *kvetouc* vydává líbeznou vůni.

Když Sokrates umíral, přátele těšil. Sokrates *umíraje* přátele těšil.

Až šíp smrti přiletí, učiní všemu namáhání konec. Šíp smrti *přiletě* všemu namáhání konec učiní.

Při zkracování vět musíme hleděti k tomu, jsou-li děje vět *současné* či *nesoučasné*.

Když jsou děje *současné* v přítomnosti, minulosti nebo budoucnosti užíváme **přechodníku přítomného**.

Poznámka. Přiletě jest *co do tvaru* přechodník přítomný, *co do významu* přechodník budoucí slovesa dokonavého.

3. Příklady.

a) Ačkoli jsme přes celou noc pracovali, nic jsme nepopadli. Přes celou noc *pracovavše*, nic jsme nepopadli.

b) Když pastýř sehnal různá stáda, volně k více putuje. Pastýř *sehnav* různá stáda, volně k více putuje.

c) My příčinou svou budeme trpěti, protože jsme proti Bohu svému hřešili. Příčinou svou budeme trpěti, *hřešivše* proti Bohu svému.

a) Když jsou děje *nesoučasné* a oba v minulosti, vyjadřujeme děj věty *vedlejší* při zkrácení **přechodníkem minulým**.

b) Je-li děj věty *vedlejší* minulý, věty hlavní *přítomný*, užijeme ve větě zkrácené **přechodníku minulého**.

c) Děj věty *vedlejší* jest minulý, děj věty hlavní *budoucí*. Ve větě zkrácené užíváme **přechodníku minulého**.

Věty přechodníkové oddělujeme čárkou obyčejně tečuly, když jsou delší. Někdy bývá vložen výraz přechodníkový dosti rozvité bez čárek. Kdy tu čárka býti má a kdy jí netřeba, o tom rozhoduje žádoucí zřetelnost.

Cvičení 1. Pozorujte vazby přechodníkové v těchto větách udávající, kterého čísla a rodu je přechodník:

Sem i tam po břehu běhající, dítě hledala. Posmívali se mu, ota mu podávající. Obilí rozprodav peníze utratil. Rozdělivše roucho jeho metali losy. Otevřev ústa svá řekl. Zvolav hlasem velikým vypustil duši. Nechte, ať obé spolu roste, abyste trbajíce koulkol nevykořenili i pšenice. Na dítě zpomenuvši plakala. **Znám**

každou bíle ušlapanou mez, z níž skřivan k nebi rozpínal se tluka Modlitby stará matka šepce černý klokoč řadíc ku klokoči.

Cvičení 2. Užijte náležitých přechodníků v těchto větách:

Sv. Vojtěch, když se do Prahy vracel, blíže města slezl s koně šel pěšky a modlil se až do chrámu sv. Víta s pokorou velikou. Když sv. Ludmila své vrahy přicházení viděla, počala se k Bohu modlití. Poněvadž se Jakub pomsty bratrovy obával, utekl k strýci svému Labanovi. Když nezdárný syn svůj otcovský podíl utratil, upadl v bídu. Jestli jsi učinil dobré, nelituj; jestli zlé jsi učinil, vždy se strachuj. Když moudrá Libuše za kněžnu od Čechů zvolena byla, velmi moudře a laskavě vlast spravovala. Když Drahomíra Čechy ve válku s císařem Jindřichem zapletla, postoupila trůn synu svému Václavovi.

132. 2. Zkracování vět přívlastkových.

1. Příklady.

Lešno, jež bylo sídlem vyhnanců českých, dostalo se Švédům v moc. Lešno, *sídlo vyhnanců českých*, dostalo se Švédům v moc.

Mladický věk Jungmannův připadá do času, jenž jest pro náš národní život tak důležitý. Mladický věk Jungmannův připadá do času pro náš národní život tak *důležitýho*.

Je-li přísudkem věty přívlastkové sloveso *jsem* s doplňkem jména podstatného nebo přídavného, vynechá se při zkrácení zájmeno vztažné i spona, podstatné pak nebo přídavné jméno srovnává se s určeným podstatným jménem v čísle a pádě, přídavné jméno i v rodě.

2. *Příklady.* Marně dáváš se v počítání prášku, *jenž v slunci lítá* (= v slunci *lítajícího*). — Blaze králi, *kteřý v míru vládne* (= v míru *vládnoucímu*).

Cvičení. Zkraťte podobným způsobem tyto věty:

Strom, který dobrého ovoce nenese, vyfat bude. Bůh i o broučka, jenž v prachu se plazí, pečuje. Slova, která pocházejí z úst muže moudrého, moudrá jsou. Přešfastná pšenice, která koukole nemá. Hospodin nenávidí svědka, který mluví lež. Dobře kováři, jenž na obě ruce kuje. Ovoce, které neposlouchají pastýře, kořist vlku.

3. *Příklady.* Z mezi, které ti Bůh vyměřil, vystupovati nebudeš. = Z mezi, které ti Bohem vyměřeny byly (= Bohem ti vyměřených), vystupovati nebudeš.

Srovnejte přídavné jméno *vyměřený* s podstatným jménem k němu náležejícím co do rodu, čísla a pádu! Co sledáváte?

4. *Příklady.* Země Česká okolní země převyšuje mužnosti lidí, kteří z ní posli = z ní pošlých. — Hledal svých ovec, které zbloudily = Hledal svých ovec zbloudilých.

Cvičení. Vyjádřete zkráceně tato souvětí:

Věk, kterou jsi našel, vrátiti máš. Často malá jiskra, které jsme neopatrně v domě zanechali, veliký požár způsobí. Ovoce, stromů, které jsme zasadili, budou potomci požívati. Poustevník živil se kořínky a jahodami, které si v lese nasbíral. Každý vzdělanec povinen jest spravovati se zákony, které jsou v jazyce spisovném ustáleny. Struna, která jest příliš natažena, praskne. Břehu, který jest podemlet, nevěř. Statků, které jsou zle nabyty, nedočká třetí pokolení.

133. Přehled znamének rozdělovacích.

1. *Příklady.* Dobré vychování nejlepší věno. Kdo se Boha nebojí, ten se lidí nestydí. — František Palacký, otec dějepisu českého, narodil se dne 14. června r. 1798 ve vsi Hodslavicích na Moravě.

Tečka klade se na konci uzavřené věty jednoduché nebo souvětí a znamená klesnutí hlasem. Tečka při číslicích znamená, že znamenají číslovky řadové, ale letopočty píší se z pravidla bez tečky (viz § 51. 3. této knihy).

Tečka klade se při zkráceninách a znamená že to, co napsáno jest necelé, jako: t. j. = to jest, t. = totiž, t. r. = tohoto roku, t. m. = tohoto měsíce, p. = pan, c. k. = císařský královský, v. = viz, čl. = článek, n. = nebo, a t. d. = a tak dále, a j. = a jiné, a p. = a podobné, a j. v. = a jiné více, na př. = na příklad, odd. = oddíl, odděl. = oddělení, m. m. = minulého měsíce, r. č. = rakouského čísla, pí. = paní, dr. = doktor, p. t. = plno titulo = plným titulem a t. d.

Ale metrické míry a váhy nejen v počtech, nýbrž i ve slohu označují se zkráceninou bez tečky, na př. *m*, *m*², *m*³, *dm*, *cm*, *l*, *hl*, *kg*, *dkg*, *q*, *ha* a t. d.

2. *Příklady.* Václav III., poslední král z rodu Přemyslova, zavražděn jest úkladně dne 4. srpna 1306 v Olomouci. — Odpusť, Bože, odpusť lidu svému! Synu, buď podporou rodičů svých, když sestárnou. — Duby, buky, habry a břízy jsou stromy listnaté. Kain vzdělával pole, Abel pásł ovce. Čas, který marně byl ztracen, nelze nahraditi. Přijde čas, že se zeptá zima, cos dělal v létě. Král kázal sobě hrob učiniti, chtě vždy smrt na paměti míti.

Čárkou oddělujeme přístavek, 5. pád a jiné vstavky (viz § 108. 4. a § 124. této knihy).

Čárkami oddělujeme stejnorodé členy věty jednoduché a stažené (v. § 108. 3. a § 122.), dále členy souvětí souřadného, nejsou-li spojeny spojkou a, i (v. § 117.—121.), větu vedlejší od hlavní (v. § 125.—130.), věty vedlejší mezi sebou a delší vazby přechodníkové (v. § 131. této knihy).

3. *Příklady.* Jaro jest krátké; podobně mizí i mládí naše rychle. Zpívejte, kohouti, už je den; zapřáhnem koničky, pojedem. Má dceruško! vždyť jest Pán Bůh všude; jenom se modlívej a pracuj a zpívej, on tě těšit bude. Kde jedná se o chválu a o odměnu, tam vždy jest účastníků dosti; kdekoli však nějaká chyba se vyskytne, nikdo k ní se přihlásiti nechce. Je večer; z pastvin zvolna stáda ženou. A všechno jest jen jako řeka v toku; zdá stejnou se, však jiná vždv je voda, vždy jiný květ po jejím roste boku.

Středník klademe mezi samostatnými větami souvětí souřadného, zvláště když souvětí je složitější a čárky na jiných místech v něm se vyskytují. Středník klademe tam, kde by jednak tečka, jednak čárka býti mohla.

O středníku v obvětí viz § 130. této knihy.

4. *Příklady.* Listnaté stromy jsou: dub, buk, lípa, topol a j. Skutečná krása — po mém zdání — zakládá se na třech vlastnostech: na krásné duši, na dobrém a cituplném srdci a ušlechtilém rozumu. Pozbyl zdraví od častého „na zdravé.“

Dvojtečka a **znaménka uvozovací** kladou se po větě uvozovací, když se uvozuje řeč přímá (v. § 126. této knihy);

dvojtečkou dělí se v obvětí předvětí od závětí (v. § 130.);

dvojtečka bývá po uvozovacích výrazech jiných, když to, co se uvádí, skládá se z několika členů;

znamének uvozovacích užíváme také, když chceme naznačiti, že jisté rčení jest odjinud přejato (citát), anebo chceme-li čtenáře zvláště na něco upozorniti.

5. *Příklady.* Okolo Hovorán chodniček jako dlaň, aj, kdo ho ušlapal? Travičko uvadlá, proč se nezelenáš?

Pane, vyslyš modlitbu mou! Nelžil! Nebuď nevděčný! Běda! Běda! po mně veta! Milovaní rodiče!

Otazníku užíváme na konci otázky nezávislé.

Vykřičník klademe po všech větách, jimiž voláme, prosíme, žádáme, poručíme (viz § 101. 3. 4), po citoslovcích a po oslovení (zvláště v dopisech).

6. *Příklady.* Naše matka churaví již delší dobu; bojím se, aby —. Šest set tisíc vojnů vytáhlo do Ruska a — sotva deset tisíc se jich vrátilo. Ta lidská duše jako pavučina se stejně lehce zachvívá i — trhá. Kletba zlá, již hněv nás tíží nebe: žádost cizoty — nevážnost sebe! Hrob slovo má poslední a — vždy pravé. Zatím sbírá písně jen a — slzy. V městech — zejména ve velikých — málo se lidé znají. Náš tatíček (dej mu Bůh nebe!) už na třetí rok tam leží.

Pomlčkou naznačujeme, že řeč jest neukončena, nebo že následuje něco neočekávaného. Také vstavky oddělujeme od ostatní věty pomlčkami nebo *závorkami*,

Část čtvrtá.

Význam slov a tvarů.

134. Jména podstatná.

1. *Příklady.* Bořivoj a Ludmila měli syny Svytláněva a Vratislava. František Ladislav Čelakovský narodil se v Strakoncích nad Otavou. V říši naši obývají Slované, Němci, Maďaři a Románi. Sněžka jest nejvyšší hora v Krkonoších.

Zvláštní jména osob a věcí (které od všech ostatních rozeznáváme) jsou podstatná jména **vlastní**.

Vlastní jména píší se velkým začátečním písmenem. Znamenají dílem *člověka* (jména osobní, národní a j.), dílem *místo* (= jména místní, j. určitých míst, hor, řek, zemí a t. d.

2. *Příklady.* Člověk jest tvor Boží. Kůň jest jednokopytník. Lípa jest strom. Pila jest nástroj.

V první větě nemyslím si jednoho toliko člověka, nýbrž každého člověka; v druhé větě nemyslím si jednoho toliko koně, nýbrž každého koně.

Podstatná jména, jimiž se nazývá každý jednotlivý předmět, každý jednotlivec svého druhu, jmenují se podstatná jména **obecná**.

3. *Příklady.* Vojsko táhlo městem. Co lid všecken spěchá k Vyšehradu? Na podzim listí na stromech žlutne. Někteří ptáci hnízdí rádi ve křoví. Mladé obilí jmenuje se *osení*.

Jména „vojsko, lid, listí, křoví, obilí, osení“ jsou tvaru jednotného, ale významu množného; vojsko (= neurčité množství vojáků), listí (= mnoho listů) a t. d. Taková jména jmenují se podstatná jména *hromadná*.

4. *Příklady.* Zlato jest ze všech kovů nejdražší, železo nej-
užitečnější. Kráva nám dává mléko, z něhož se připravuje máslo.
Voda mladým, pivo a víno starým.

Podstatná jména znamenají látku, jejíž každý díl týmž
jménem se nazývá, jsou jména *látková*.

Jména látková jsou vždy čísla jednotného; vyskytují-li se přece
v čísle množném, mají význam jiný než látkový, jako: železa =
pouta, česká vína a j.

Podstatná jména *vlastní* a *obecná*, k nimž se druží jména hro-
madná a látková, jsou jména samostatných předmětů, jsou jména
srostitá.

Poznámka. Pýcha Bohu není milá. Krásou věnčí mladost. Poslušnost jest
krásná ctnost. Čistota půl zdraví.

Člověka pyšného vidíme, ale pýchy viděti nemůžeme. Čisté písmo vi-
díme a pozorujeme, ale čistoty jako věci skutečné viděti nemůžeme. Podstatná
jména, která znamenají vlastnosti, stavy a činnosti od osob a věcí, s nimiž
ve skutečnosti sloučeny bývají, odloučené (odtažené), jsou podstatná jména
odtažitá.

Cvičení 1. Následující podstatná jména napište dle předcháze-
jícího rozdělení: Hlad, srdce, sobol, Němec, čistota, olej, pšenice,
peníz, vlk, okno, lékař, Polák, pýcha, víno, lid, lakomec, les, člověk,
mistr, oheň, cesta, slovo, hlas, čest, ruka, Jaromír, služebník, roh,
jelen, sláva, led, železo, hrách, vojsko, síť, smrt, hřích, sova, sokol,
Barbora, Praha, pán, voda, škoda, hostina, rákosí, smích, slepice,
liška, Morava, oblak, vrba, krása, zvěřina, zrní, nemoc, oko, déšť,
Vlach, Francouz, prehlivost, rozum, koukol, závist, strach.

Cvičení 2. Vedte si týmž způsobem v některém článku své
čítanky, který vám pan učitel určí!

135. Jména přídavná.

1. *Příklady.* Mladý může, starý musí (umřítí). Živí se všeho
dočkají, mrtví doleží. Slepi vidí, hluši slyší, kulhaví chodí, mrtví
vstávají z mrtvých. To je *podívaná*! Šel do světa na *zkušenou*.
Dal jim na *srozuměnou*. Měl na *vybranou*. To je na *pováženou*.
Byl na *čekané*. Je na *dovolené*; má *dovolenou*. Dostal za *vyučenou*,
za *vyřizenou*. Odešli s *nepořízenou*. S *mlčenou* nejdál dojdeš. Vede
pořád *stejnou*. Staví na *cizím*. Pan *polesný* přimlouval se u knížete
za *hajného*.

Některá přídavná jména nabývají platnosti jmen podstatných čili *zpodstatňují se*. Jsou to zvláště přídavná jména na označenou úradu, živnosti a povolání, jako: polesný, vrátný, hajný, ponocný, hlásný, mýtný, vrchní, důchodní, radní, komorná, krámská, panská a j.; na označenou poplatku a daru, jako: cestné, měřičné, mostné, vázané, zpropitné, školné a j.

2. *Příklady*. Libuša byla nejmladší dcera *Krokova*. Peršané přišli v moc *Alexandra*, syna *Filípova*. Zikmund, bratr *Václavův* (bratr krále *Václava*, bratr *Václava IV.*), mnohé boje s Čechy vedl *Zahrada sousedova* — zahrada našeho *sousedu*.

Říkáme: bratr *Václavův* a bratr krále *Václava*; zahrada *sousedova* a zahrada našeho *sousedu*, t. j. když jméno vlastníka označující jest bez přívlastku, přívlastňujeme jménem přídavným přívlastňovacím; je-li však vlastník vyjádřen dvěma slovy, přívlastňujeme druhým pádem.

3. *Příklady*. a) Deštivé léto horší než *podziměk*. Deštivé léto horší *podzimku*. Deštivé léto horší *nad podziměk*. Deštivé léto horší *jak podziměk*.

b) Člověk jest ze *všech tvorů* nejvznešenější. Člověk jest *všech tvorů* nejvznešenější. Člověk jest *mezi všemi tvory* nejvznešenější. Člověk jest *nad všechny tvory* nejvznešenější.

Při srovnání vyjadřuje se předmět, který nad jiné vyniká:

a) druhým pádem, b) pádem předložkovým, c) spojkou *než*, d) někdy i spojkou *jak*.

Při třetím stupni vyjadřuje se předmět, který nade všechny vyniká: a) druhým pádem, b) pádem předložkovým.

Cvičení. Kolikerým způsobem dá se vyjádřiti každá z následujících vět?

a) Stařec jest moudřejší než jinoch. Soused jest bohatší nad nás. Lhář jest horší nežli zloděj. Jsem lepší jak ty. Dnes je člověk pevnější kamene a zítra vody slabší. Jeho slova dražší jsou nad zlato, sladší nad med, ostřejší nad meč. Lidé a štěstí nad sklo křehčí. Dobrý pes je lepší než zlý člověk. Není služebník větší pána svého. List smělejší než jazyk. Železo jest člověku užitečnější než zlato a stříbro. Světlo zvuku mnohem jest rychlejší. Řekové byli učenější než Římané. Sokrates byl moudřejší než ostatní Řekové. Slunce větší jest než země; měsíc jest menší než země. Nic

není lepšího nad etnost. Lepší jest moudrost než všecky nejdražší věci, než zlato a kámen drahý.

b) Rodiče jsou ze všech přátel nejvěrnější. Z ročních počasí nejsmutnější jest podzim. Sokrates ze všech Řeků byl nejmoudřejší. Athény mezi všemi městy Řecka byly nejslavnější. Ze všech kovů železo jest nejužitečnější. Voda jest ze všech ostatních nápojů nejpotřebnější a nejzdravější. Nejkrásnější ze všech etností jest skromnost. Slon jest ze všech čtvernožců největší. Diamant jest všech kamenů nejtvrdší.

136. Zájmena.

1. *Příklady.* *Mně* to není známo. Kdo neshromáždí se mnou, proti *mně* jest. To dal *mně*, ne *tobě*. Běda *mně* ubohému! Na *tebe* se nehnevám. *Jeho* se to týče, ne *mne*. Jdi od *něho*! *Jemu* je to dobře známo. *Jemu* se to snadno řekne!

Některé tvary zájmen osobních jsou dvojité. Viz § 40. a 41. 2. této knihy!

2. *Příklady.* Koulelo *se*, koulelo červené jablíčko. Radujte a veselte *se*, neboť odplata vaše hojná jest v nebesích. Odhodlal *se* brániti nepřítelům. Marně snažil *se* vyprostiti z osidel sobě nastrojených. Dne 25. prosince slavíme památku narození Páně (narodil *se*). Zjevení Páně (zjevil *se*). Včely *se* rojí (rojil včel.) S jedním radujícím všichni *se* radují, s rmoutícím rmoutí.

Zvratné zájmeno *se* někdy vypouštíme; děje se to zvláště, když se sloveso zvratné opakuje, když k slovesu zvratnému patří neurčitý způsob zvratného slovesa, při podstatných jménech slovesných a přídavných jménech od sloves zvratných odvozených.

3. *Příklady.* Vezmi mě *s sebou*; vezměte nás *s sebou*. Nemocný je *při sobě* (= při paměti, při smyslech). Nemocný jest *bez sebe* (= bez paměti, beze smyslu). Dlouho trvalo, než přišel *k sobě* (= k paměti, ke smyslům).

Nesprávná jsou rčení: Pojď *s sebou* m. *se mnou*, *s námi*. Chceš jíti *s sebou*? m. *se mnou*, *s námi* Jdi *s sebou* m. *s ním*, *s nimi*. Když se všichni smáli, smál jsem *se s sebou* m. *smál jsem se také*. Všecko dělá *s sebou* m. *všeho se účastní*.

4. *Příklady.* Mám rád *svého* bratra. Milujeme *své* rodiče. Každý má *svůj* rozum. Obětujeme *svůj* život vlasti a králi. — Mezi *své*

přišel a *svoji* ho nepoznali. *Svá* vlast každému nejmilejší a mně má. Čas práci i zábavám *svá* doba.

Svůj jest zájmeno přisvojovací a užívá se ho, kdykoli se při vlastňuje téže osobě, která jest podmětem věty. Avšak užívá se ho i tenkrát, když má do sebe význam *jeho* (*jejich, vlastní*).

Vysvětlete rčení: za své vzítí, svou věstí. státi na svém!

5. *Příklady.* a) *Který* den je dnes? Dnes je pondělí. — *Jaký* den je dnes? Jasný a teplý.

b) *Kterí* národové obývají v naší říši? Slované, Němci, Maďaři a Románi. — *Jací* národové obývají v naší říši? Vzdělání.

Zájmena *který* a *jaký* bývají chybně zaměňována. Zájmenem *který* ptáme se po osobách a věcech, zájmenem *jaký* po vlastnostech osob a věcí.

Cvičení. Pozorujte, kterak správně užívá se zájmen *který* a *jaký*!

Které stromy rostou v lesích? Jaké stromy rostou v lesích? — S kterými spolužáky nejraději obcuješ? S jakými spolužáky nejraději obcuješ? — Kterého náboženství byli národové v říši Římské? Které oběti přinášeli bohům? — Který roční čas jest nyní? Který roční čas bude po podzimku? — Jaké je dřevo, protože skrze ně nevidíme? — Která čísla nazýváme lichými? Jaké číslo je 17, protože se dvěma beze zbytku dělití nedá? — Které květinčky rostou na lukách? Jaké květinčky rostou na lukách?

137. Číslovky.

1. Čísla složená z jednotek a desítek od 21 do 99 vyjadřují se:

a) dvacet jeden, třicet dva, čtyřicet tři . . . , nebo dvacet a jeden, třicet a dva a t. d., t. j. desítky kladou se před jednotkami a tyto připojují se k nim prostě nebo spojkou *a*;

b) jedenadvacet, dvaatřicet, třičtyřicet . . . , t. j. jednotky kladou se před desítkami a oboje spojují se spojkou *a* (celek pak píše se dohromady).

2. Podle rozdílného vyslovení těchto čísel je také rozdílná vazba předmětu počítaného; říkáme totiž: dvacet jeden strom, třicet dva stromy, nebo jedenadvacet stromův, dvaatřicet stromův, t. j. předmět počítaný váže se k té části výrazu číselného, která jest na místě posledním.

3. Při výčtech užíváme číslovek řadových: (předně), za druhé, za třetí, nebo po druhé, po třetí a t. d.

4. Letopočet, na př. 1898, vyjadřuje se slovy takto: rok tisíci osmistý devadesátý osmý, roku tisícího osmistého devadesátého osmého, nebo rok tisíc osm set devadesátý osmý, nebo rok tisíc osm set osmadesátý.

Poznámka. Příklady. Pozdravte *tisíckrát* mé vlasti oslavu. Klasů *tisíc* ohýbá se proti kose na žitništi. Na větvi žvátlá mladé ptáče, kol něho *tisíc* druhů skáče.

Často v řeči klademe určité číslo velké místo čísla malého, nebo místo množství neurčitého — *nadsazujeme*; takový způsob mluvení sluje **nadsázka** (hyperbola).

Pády prosté.

138. První a pátý pád.

1. *Příklady.* Host vzácný přijde do kraje, vše zbudí se, *sníh* roztaje; *sad, háj, luk* šperky odmyká, *ples* přijde, *smutek* uniká a *srdce* bije prudčeji,

Prvním pádem je vyjádřen ve větě *podmět*.

2. *Příklady.* a) Můj bratr jmenuje se *Josef*. Zdám se *zdráv*. Učiněn jsem *bohat*. Staví se *nemocen*.

Prvním pádem bývá vyjádřen *doplňek*, který se táhne ku podmětu, zvláště při slovesích: činiti se, dělati se, zdáti se, cítiti se, ležeti, viseti, naroditi se, slouti, nazývati se, jmenovati se a j. (§ 107. této knihy.)

b) Pýcha jest *kořen i počátek* všech hříchů. Myš jest *malé zvíře*. Jordán jest *řeka neveliká*. Můj bratr jest *dobrý hospodář*.

Se sponovým slovesem *býti* *doplňek* poji se v 1. pádě, když vypovídáme, *kdo* nebo *jaký* jest podmět svou podstatou, svými neměnnými vlastnostmi.

3. *Příklady.* Pověz ty mi, *hvězdičko má*, jsi-li jasná nebo tmavá? Uslyš, *Bože*, hlasy lidu zkroušeného! Řekněte mi, *babičko má*, po čem člověk těžce raněn přece neumrá? *Měsíčku náš*, ty všecko víš!

Pátým pádem voláme neb oslovujeme; jest ve větě bez spojení.

139. Druhý pád.

Příklady. a) Aby pak nikdo *pokladů těch* nenašel, pochován jest Attila za tmavé noci. *Cest Páně* nevyzkoumáš. Ošklivá tvář *zrcadla* nemiluje.

b) Rod Pernštejnů *domohl se* netušené slávy a báječného jmění. Opuštěné svatyně na hradě Pražském *ujala se* Jednota Svatovítská. Škreta *zasloužil si* velikého uznání i slavného jména. *Nabyli jsme* nové chuti a času k práci. Císařovna Marie Teresie ráda *se účastnila* poutí. Kovářovy děti *nebojí se* jisker. Neostřílený voják *strachuje se* bitvy. Boj se Boha, *styď se* lidí.

c) Buď *bedliv* svých povinností! Sady *zbaveny jsou* v zimě všeho šperku. Jsem již *syt* všech starostí. Učiň, ať *jsem všech* hříchů *prost*. *Hoden* jest dělník mzdy své. Bůh jest *mocen* všech věcí. Každý má býti *milovný* svého jazyka mateřského. Jsem dobře této cesty *povědom*.

Druhým pádem jest vyjádřen *předmět*: a) při slovesích přechodných záporných;

b) při mnohých slovesích složených s *do-, po-, u-, za-, na-* a mnohých jiných znamenajících bázeň a stud, litování, želení a j.;

c) při mnohých jménech přídavných.

Cvičení. Přidávajice k následujícím slovesům a přídavným jménům vhodné předměty tvořte věty: okusiti, dbáti, litovati, lekati se, štítiti se, naděláti, chytati se, ujímáti se, potřebovati, odepřiti, držeti se, uděliti, zapomenouti, hleděti si, šetřiti, vážiti si, poskytnouti, chopiti se, zbaviti se, nabyti, dojiti, želeť, dovolati se, dotknouti se; pln, syt, schopen, poslušen, účasten, jist, hoden, vědom, pamětliv, žádostiv, pilen.

2. *Příklady.* Bratr nechal *dveři nedovřených*. Neviděli jsme vás ku práci *ochotných*. Málo jsme jich tam našli úplně *zdravých*. Úřady nečiní lidi *svatých*.

Druhým pádem může býti vyjádřen *doplněk*.

3. *Příklady.* Pána Boha vroucně vzývám, píseň *chvály* jemu zpívám. Svět je *moci* jeho stín. On na křídlech *větrů* chodí, řídí *hvězd* a *světů* kruh. *Přáctva* plesy naplňují hory, lesy.

Druhým pádem může býti vyjádřen *přívlastek*; jest to každý druhý pád, který patří ku jménu podstatnému.

4. *Příklady.* *Letošního roku* krutá zima byla. Komenský narodil se *roku 1592*. Měla jsem *té noci* smutný sen.

Druhým pádem může být vyjádřeno *příslowečné určení*.

Hledíce k větnému členství shledáváme, že druhým pádem bývají vyjádřeny a) *předmět*, b) *doplňk*, c) *přívlastek*, d) *příslowečné určení*.

140. Třetí pád.

Příklady. Jak ti říkají? Perla mi říkají. Všichni jsme se tomu podivili (chybně — obdivovali jsme něco). Všechnen národ radoval se volbě *Vojtěchově*. Muži vůle, čin a smělost sluší, ženě prosba, cit a mlčení. Naučí nouze *práci*. Učím se *báśni* nazpamět.

Čemu jste se dnes ve škole učili? *Kterým předmětům* vyučujete ve vaší třídě váš pan třídní učitel? Učím se na housle (= hře na housle), bratr se učí na flétnu (= hře na flétnu), sestra na citeru a na klavír (= hře na citeru).

V porobě *nám* bude vody dosti. *Mně* je 21 let. Řeknu *vám* něco dobrého, z čehož *vám všem* radost bude. Je *mi* něco, nevím co

Život náš je rovný *řece dravé*. Jiskra věren byl *králi*, nedostupen *zradě*. Doba po smrti Karla IV. nebyla přízniva *dostavění chrámu sv. Víta*.

Třetím pádem je vyjádřen *předmět* při mnohých slovesích a *přídavných jménech*. Zvláště sluší pamatovati slovesa: *učiti, učiti se, vyučovati*, která v mluvě obecné bývají spojována chybně se čtvrtým pádem.

Cvičení. Přidejte k následujícím slovesům a přídavným jménům vhodné předměty a utvořte věty: brániti se, diviti se, hověti, kořiti se, klaněti se, radovati se, těšiti se, smáti se, vysmívati se, posmívati se, zvykati, náležeti, vyhýbati se, prospívati, dvořiti se, odolati; milý, libezný, škodlivý, podobný, odporný, protivný, věrný, vděčný, milostivý.

2. *Příklady.* Nelze mi býti *veselu*. Rybě nelze bez vody býti *živu*. Každému třeba *opatrně* býti. Není dobře člověku býti *samotnému*.

Třetím pádem bývá vyjádřen *doplňk*, který se táhne k předmětu.

Hledíce ku větnému členství nalézáme, že třetím pádem bývá vyjádřen a) *předmět*, b) *doplňk*; zřídka jen *přívlastek* a *příslowečné určení*.

141. Čtvrtý pád.

1. *Příklady.* Práce zdobí člověka. Bůh stvořil svět. Vůdce pochválil vojáky. Srbsi mě levé oko. Proč tě mrzí svět? Má svět nic nemrzi, mě jen hlava bolí. Zebe mě v ruce. Jsem mu dlužen ještě dva zlaté.

Odbývati znamená někoho od sebe vzdalovati; *odbýváme* člověka nemilého, dotěrného. Práci nemilou *odbýváme* leda bylo, jinak práci *konáme*. Žák školu *vychodil*, zkoušku *vykonal* (šp. odbyl). Sjezd *byl* v Praze (šp. odbyval se). Zkouška *byla*, *konala se* (šp. odbývala se). *Slavili* svatbu (šp. odbývali). Služby Boží *se konaly*, *sloužily*, *slavily* (šp. odbývaly se). Bez *babičky* *neobchodila se* (šp. neodbývala se) žádná svatba.

Místo chybného „prosaditi něco“ říkejte *proraziti čim*, *provésti něco*: Kdo sází, může *prosázeti*. Práva své *prosaditi* = práva svého *dobýti*, *domoci se*. Občané *volbu* svého poslance *prosadili* = občané toho *dovedli*, že byl jejich poslanec *zvolen*, poslancem svým *prorazili*, při *volbě* poslance *zvítězili*.

Čtvrtý pád je *předmětem* u sloves *přechodných kladných*, pak při slovesích *boleti*, *svrběti*, *zábsti*, *mrzeti*; též při *přídavném jméně dlužen*.

2. *Příklady.* Škoda činí člověka *rozumna*. Vždycky jsem Boha *pomocníka* měl. Syn Boží učinil nás *účastny* života věčného.

Čtvrtým pádem je *vyjádřen doplněk*, který se táhne k *předmětu*.

3. *Příklady.* Taková byla *bouřka*, že lidé *celou noc* bděli. Pán Ježíš *třetí den* *stal* z mrtvých. Tvá *matička* *ležl druhý hrob* od dveří. *Dům od domu* běhají a *stravu* si *vyžebraávají*. *Běhali místo od místa*. *Krám od krámu* *chodí* a *klevety* dělá. *Den ode dne* (den po dni) *přibývalo nepřátel*. *Naučil se* celé básni *slovo od slova*.

Čtvrtým pádem *bývá vyjádřeno příslovečné určení času a místa*.

V některých *rčenicích* se *čtvrtým pádem* *příslovečným jest oblibeno opakování slova*, jako: *dům od domu*, *den ode dne*, *slovo od slova* a j.

Čtvrtý pád *bývá ve větě a) předmětem, b) doplňkem, c) příslovečným určením*.

142. Sedmý pád.

1. *Příklady.* Vlny *zmítaly korábem* Modlitba *rtem* *bledým* *pohybuje*. Česká *vína* *vynikají lahodností, jemností a kořeností*. Jaroslav z Boskovic *opovrhl návrhem královým*. Ne vše *pižmem a kadidlem* *voní*. Bůh *vším světem* *vládne*.

Sedmým pádem *bývá vyjádřen předmět* při *mnohých slovesích*.

2. *Příklady.* a) Mrtvé tělo slove *mrtvolou*. Stavi se *nemocným*. Sově soumrak *svítáním* a tma noční *polednem* se zdá. Bratr učí se *kovářem*. Pozval mne *hostem*. Neštěstí činivá člověka *zlým*. Učinila jej *pánem*. Nazýváte mne *mistrem* a *pánem*.

Sedmým pádem bývá vyjádřen *doplňk*, který se táhne buď k podmětu nebo k předmětu vyjádřenému čtvrtým pádem.

Nečeské jest rčení: narodil se *co* boháč, umřel *co* žebrák (m. boháčem, žebrákem) a j.

b) Kůň jest jednou *hříbětem*, člověk dvakrát *dítětem*. Kdo nikdy nebyl *poddaným*, zřídka bývá *dobrým pánem*. Kdo přišel, byl *bratrem* a *sestrou*. Běda ovcím, kde vlk *soudcem*. Můj bratr je *hospodářem* v panském dvoře.

Se sponovým slovesem *býti* poji se *doplňk* v 7. pádě, když vypoovídáme, *čím* nebo *jakým* podmět dle svých měnivých vlastností *býti* se jeví, nebo když vypoovídáme, *čím* podmět jest vzhledem k jiným osobám neb věcem.

3: *Příklady.* Dunaj vine se *rozkošnou zelení* z Vídně až do Přespurku. — Vojsko táhlo *dnem i nocí*. — *Potůčkem* s nebe již šestý den teče. — Chudšas *strachy* a *zimou* se třásl.

Sedmým pádem vyjadřuje se příslovečné určení místa, času, způsobu i příčinnosti.

Poznámka. Nečeská jsou rčení: na každý pád (spr. *každým způsobem*); na žádný pád (spr. *žádným způsobem, nikterak*); jak to přijde (spr. *čtm to jest?*).

Sedmým pádem bývá vyjádřen *předmět*, *doplňk*, *příslovečné určení*; zřídka přívlastek, jako: cesta životem, procházka polem, procházka lesem a j.

Cvičení 1. Vytýkejte platnost sedmého pádu v následujících větách: Někdo dělá se chudým [a má statku mnoho. Sv. Vojtěch zvolen jest biskupem. Nikdo se nenarodil mudrcem. Kristus učeníky své nazval světlem světa. Ptáci poletují vzduchem. Bělavé páry hvozdem se nesou a bloudí bahny. Košatými stromy s tíží proniká sluneční jas. Včera tou dobou byl jsem ještě doma. Srdce žalem puká. Radostí dal se do zpěvu. Působením Arnoštovým zrušeny jsou v Čechách Boží soudy.

Cvičení 2. Tvořte věty přidávající předmět v 7. pádě k těmto slovesům: hoditi, hnouti, hýbati, točiti, klátiti, třásti, vládnouti, pohrdati, proraziti *čím!*

143 Pády předložkové.

1 *Příklady.* Bůh vzpomene na své. Z dobrých skutků netřeba se káti. Zlý na nic dobrého nemyslí. Nic sobě nezakládej na velikém bohatství. Byli jsme bezpečni od nepřátelského přepadnutí. Hospodář má býti vlídný k hostem.

Pádem předložkovým jest vyjádřen předmět při mnohých slovesích a jménech přídavných.

2. *Příklady.* Turci pátek za neděli světi. Nechej míti poehlebníků za soudce. Beru vás za svědky. Budeš mi za syna, já tobě za otce. Chceme muže za pána míti. Bůh mi tě dal za průvodce.

Pádem předložkovým bývá vyjádřen doplněk, který se táhne buď ku podmětu, buď ku předmětu.

3. *Příklady.* Čtení je cesta k umění. Chvála jest k dobrému podnět. Hněv bez vlády nevádí. Důvěra v Boha sílí.

Pádem předložkovým bývá vyjádřen přívlak.

4. *Příklady.* Zle nohám pod nemoudrou hlavou. Člověk v nesnázích důvtipen. Dobrá almužna v čas nouze. Lež chodí o jedné noze. Za špatný plat nespórá práce. Nespouštěj se silnice pro nejistou pěšinku.

Pádem předložkovým bývá vyjádřeno příslovečné určení místa, času, způsobu a přičinnosti.

Hledíce k větnému členství nalézáme, že pádem předložkovým vyjádřen bývá předmět, doplněk, přívlak a příslovečné určení.

Cvičení 1. Vytýkejte, kterým členem věty je každý předložkový pád v § 79.—82. této knihy!

Cvičení 2. Připište k následujícím slovesům vhodné předměty a tvořte věty: čekati na něco; dáti za něco, od něčeho, z něčeho; dáti se do něčeho; dopomoci někomu k něčemu; mysliti na něco; doufati v něco; hněvati se na někoho; nadíti se něčeho do někoho; ukažnouti někoho z něčeho; odměniti se, odsloužiti se někomu za něco; pokládánu býti zač (šp. *platiti za . . .*); ptáti se někoho na něco, po něčem; přimlouvati se za koho (šp. *ztratiti slovo za . . .*); přirovnávati něco k něčemu (šp. *porovnávatí s čím*); připraviti koho oč, koho nač, komu co; snášeti se, shodovati se, srovnávati se s kým (šp. *vyjítí s někým*); stěžovati si na někoho, do někoho; styděti se za něco; trestati někoho za něco, z něčeho, pro něco; věděti něco

do někoho; vinití někoho z něčeho; vysvoboditi někoho od něčeho; vmlouvati se z něčeho na někoho; zapomenouti se nad něčím; zpravití někoho o něčem; žádati něčeho od někoho, na někom, u někoho, někoho za něco, o něco.

Slovesa.

144. Význam sloves.

1. Příklady.

Otec miluje syna. Syn od otce jest milován.
 Učitel chválil sestru. Sestra od učitele byla chválena.
 Včelař bude přehlížeti včely. Včely od včelaře budou přehlíženy.

Ve větě „otec miluje syna“ vychází děj slovesa *miluje* od podmětu *otec* a nese se na předmět *syna*, (t. j. podmět něco činí). Slovesa, při nichž podmět je ději východištěm, jsou slovesa *činná*.

Ve větě „syn jest od otce milován“ naznačuje tvar slovesa *jest milován*, že podmět *syn* je cílem příslušného děje činného (miluje); taková slovesa jsou *trpná*. Rod trpný má vždy tvary opsané.

Cvičení. Napište následující věty v rodě trpném: Blázna i naděje obohatí. Ctnost umění převyšuje. Dary oslepují oči. Nedůvěra i věrného kazí. Strach zapuzuje lásku. Hloupý hloupého hání. Pokora mocnějšího přemáhá. Rakev každého změní. Účinek chválí mistra. Opatrného Bůh opatruje. Hněv přátelství ruší. Potřeba věci draží. V zimě pokrývá sněh zemi. Konstantin vyhlásil náboženství křesťanské za náboženství státní. Kolumbus objevil Ameriku. Zahálka již mnohého do záhuby uvrhla.

2. *Příklady.* a) Semeno klíčí. Bylinka vzrůstá a kvete. Ovoce zraje.

b) Učitel chválí žáka. Mistr rozumí svému řemeslu. Velký pták velkého hnízda potřebuje. Nemocný touží po lékaři.

c) Žák se učí pilně. Děti se radovaly. Nábožný člověk rád se modlí. Každý přeje sobě nejvíce.

a) Děj sloves *klíčí, vzrůstá, kvete, zraje* nenese se dále, netýká se žádného předmětu, nýbrž zůstává při podmětu; slovesa toho druhu jmenují se **podmětná**.

b) Ve větě „učitel chválí žáka“ vychází děj slovesa *chválí* z podmětu *učitel*, nese se dále a zastihuje předmět *žáka*. Podobně v ostatních větách děj sloves *rozumí*, *potřebuje*, *touží* zasahuje předmět; slovesa taková slovou **předmětná** a rozeznávají se *přechodná* (která mají předmět ve 4. pádě, jenž v rodě trpném objevuje se *podmětem*) a *nepřechodná* — všechna ostatní.

c) Slovesa *učí se*, *radovaly se*, *modlí se*, *přeje sobě* znamenají děj, který z podmětu vychází a k němu se vrací; slovesa taková nazývají se **zvratná**.

145. Slovesa podle trvání děje (č. podle kolikosti děje).

1. *Příklady*. *Umřela* matka a do hrobu dána. Všecky děti jim *pomřely*. Všecek ten rod již dávno *vymřel*. Toho roku lidé *ve*lice *mřeli*. Otec *umíral*, když syn domů přišel.

Slovesa *umřela*, *pomřely*, *vymřel* vyslovují děj a spolu jeho dokonání, jsou to slovesa **dokonavá**.

Slovesa *mřeli*, *umíral* vyslovují jen děj a ne spolu jeho dokonání, ta slovou **nedokonavá**.

2. *Příklady*. *Tlesknu* rukama. *Hvízdnu* a *střelím*. *Nesu* knihu. *Vozka veze* obilí.

Slovesa *tlesknu*, *hvízdnu*, *střelím* znamenají děj jedním rázem (v jediném okamžiku) skončený; dají se znázorniti jedinou tečkou (.) ; jmenují se **jednodobá**.

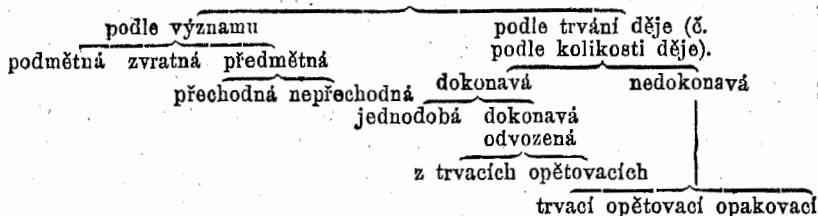
Slovesa *nesu* a *veze* znamenají děj, který delší chvíli trvá; dají se znázorniti čarou (—); jsou to slovesa **trvací**.

3. *Příklady*. *Tleskám* rukama. *Myslivec hvízdá* a *střílí*. Při tělocviku *tleskáváme* rukama. *Nosím* knihu často. *Nosívám* ji do školy.

V slovese *tlesknu* rozumí se jen jedno tlesknutí, v *tleskám* pak několik a řada tlesknutí (...); v slovese *nesu* rozumí se „nesení“ ve chvíli jen jedné (—), v *nosím* pak týchž dějů několik (— — —).

Podle toho rozeznáváme slovesa s dějem *nenasobeným* (*tlesknu*, *nesu*) a slovesa s dějem *nasobeným* (*tleskám*, *nosím*). Slovesa s dějem nasobeným jmenují se **opětovací**, a to: opětovací z jednodobých a opětovací z trvacích. Z obojích vznikají dále slovesa **opakovací**, tvořená slabikou *-va-*, někdy opakovanou.

Slovesa

Cvičení 1. V následujících větách proměňte slovesa nedokonavá v dokonavá: Chlapec šel do školy. Růže kvete. Voda teče. Otec psal list. Matka vaří oběd. Pták letí. Ovce se pasou. Brouci lezou ze země. Květ vadne. Zedníci stavěli dům. Sestra pletla punčochu. Trpěl jsem mnoho bolesti. Co my děláme, vy nám ka- zíte. Práce se nám daří. Rolník vezl na trh obilí. Bratr četl knihu.

Cvičení 2. Z následujících sloves jednoduchých a trvacích utvořte slovesa opětovací a užíjte jich ve větách kleknu, sednu, hodím, hrábnu, padnu, skočím, pletu, ztratím, zavedu, vymohu, pokryji, pošlu, klečím, slyším, vidím, sedím, jedu, jdu, pasu, chráním.

Časy slovesné.

146. Čas přítomný.

1. *Příklady.* Spojené jen síly k žádoucímú vedou cíli. Ne- pokojné svědomí hryze až do hrobu. Listonoš roznáší dopisy.

Přítomný čas slovesa nedokonavého znamená děj v čase přítomném trvajícím.

2. *Příklady.* Kdo ve dluhy zabřede, nesnadno vyběde. Co se vleče, neuteče. Vše pomine, jediná pravda nezhyne. Všecko přejde, přeletí — mladost, radost, všecko všudy.

Přítomný čas slovesa dokonavého znamená děj budoucí, a to děj v budoucnosti se končící.

3. *Příklady.* A Milota se chvěje, v list zírá s hrůzou v tváři, na niž se střídá bledost s krvavou prudkou září. Na prahu tu žena stojí, celá stojí oslepena. A již běží, siní běží, již i sně za ní

leží; přes potok, po stráni k lesu *spěchá* žena ve svém plesu. Kol Žampachu kupci *jedou* tvrdě, těžce.

V živém vypravování klade se přítomný čas někdy za čas minulý (přítomný čas historický).

4. *Příklady.* Zitra *máme* zeměpis, přírodopis a náboženství. Od dneška za týden *jest* po svátcích.

Někdy bývá přítomný čas místo budoucího.

147. Čas minulý.

1. *Příklady.* Tu jeden ubrus *prostíral*, druhý talíře *rozkládal*, jiný vodu k umývání rukou *připravoval*, jiný krmě *rozděloval*. *Přišel* jsem k vám. Ty *jsi psal*; sestra tvoje také *psala*. *Brzy jste úlohu dopsali*. Potom *jsme si hráli*, ale při hře *jsme nelibčili*.

Minulý čas sloves nedokonavých znamená děj v čase minulém trvajícím; minulé sloves dokonavých znamená děj v minulosti ukončený.

Poznámka. A aj, hvězda, kterou *byli viděli* na východě, *předcházela* je. Minulý čas přibírá k sobě někdy přičestí *byl* na označenou *děje předminulého*, který se udál dříve než spolu uvedený děj minulý jiný.

148. Čas budoucí.

Příklady. A hned po soužení těch *daň* slunce se zatmí, měsíce nedá světla svého, hvězdy *budou padati* s nebe a moci nebeské *budou se pohybovati*.

Budoucí čas znamená děj v čase budoucím trvajícím.

Způsoby slovesné.

149. Způsob oznamovací.

1. *Příklady.* Duch šlechtyný *přebývá* v prostém často šatě když se zlosyn *pyšnívá* v hedvábí a zlatě.

Oznamovacím způsobem vyslovuje se děj jako *jistý*.

2. *Příklady.* a) *Nevezmeš* jména Božího nadarmo. *Nepokradeš*. *Nepromluvíš* krivého svědectví proti bližnímu svému. *Milovati budeš* Boha svého nade všechno a bližního svého jako sebe samého.

b) Mlčel! — mlčela! (= mlč!) — šel sem! šla sem (= pojď sem!) — sedla si u nás! (= sedni si!) — tu mal! tu lala! — zdrávi vzkazovali! — zdrávi užili! — zdrávi roztrhali! Vzal to čas!

Oznamovací způsob mívá význam způsobu rozkazovacího, a to:

- a) oznamovací způsob času budoucího;
- b) oznamovací způsob času minulého v řeči obecné, důvěrné a laskavé.

3. *Příklady.* Často onen sebe šidí, kdo se z venku na dům dívá; *ať* i uvnitř pilně *slídí*, kde se mnohá vada skrývá. Zdráv buď doktor Vodička! Jemu ke cti *ať se zpívá* tato písnička! *Nechť se blýská, nechť hrom bije*, spravedlivý tiše žije. *Nechť přijdou!*

V těch osobách, které rozkazovacího způsobu nemají, nebo kde rozkazovací způsob v obyčeji není, klade se způsob oznamovací s *nech*, *ať*, *nechal*.

150. Způsob podmiňovací (n. spojovací).

1. *Příklady.* *Pila bych, jedla bych, chleba se mi nechce. Byl bych se jak dítě rozplakal. Pracovali bychom, kdybychom dostali práci. Kdyby nebylo oráče, nebylo by boháče. Kdybych měl, co nemám, mohl bych, co nemohu.*

Já *bych* vám *poradil* (já *bych* věděl), co by bylo učiniti. *Řekla bych* vám něco, že *byste se podivily*.

Podmiňovací způsob vyslovuje děj jakožto přáním žádaný, nebo podmíněný, nebo jako nejistý. — Podmiňovací způsob klade se někdy místo oznamovacího způsobu, když chceme větu skromněji pronést.

151. Způsob rozkazovací.

1. *Příklady.* *Jdi mi s očí! Synu, číš, co slunce činí! Varujte se lidí nepravdomluvných! A je-li ti teskno, dítě mé, jen modl se, vroucně se modlí! Odpuť nám, Pane!*

Rozkazovací způsob vyslovuje rozkaz tu přísný, tu mírný; rozkazem mírným je také prosba.

2. *Příklady.* *Měj* kdo umění, *měj* krásu, *měj* moudrost (= *nechť* kdo má), vše to **zkazí** když pýcha s ním bude. *Povol* bolesti poleží a umře.

Abychom šli (= pojďme)! Ne *abys myslil* (= nemysli), že můžeš dělati, co chceš! — Sami sebou zudatněti, *čiň co čiň* nemůžeme, ani naše děti. Každý *chtěj nechtěj* umřítí musí.

Rozkazovací způsob klade se někdy ve významu podmínečném a připouštěcím. Jindy způsob podmiňovací ve významu rozkazovacím. Sem také patří rčení: *čiň co čiň, stůj co stůj, chtěj nechtěj, chtěj neb nechtěj, buď jak buď* a j.

Poznámka. Na! (= tu máš a vezmi). — Nate! — Bodej! (= Bůh dej) I některá citoslovce mají význam rozkazovacího způsobu.

152. Způsob neurčitý.

1. *Příklady.* a) Chudé *krmiti* a *odívati*, nemocné *navštěvovati*, duchovní mladšího věku *poučovati*, všechny *těšiti*, všem laskavost *prokazovati*, to jemu bylo nejmilejší potravou duševní. Pěkná věc jest pěknou *míti* knihovnu. Kázal nám otec a máti trávy zelené *nažíti*. Nevíš-li, že mám moc *ukřičovati* tebe? Všichni lidé mají touhu *spasenu býti*.

Podle toho, jakou platnost má neurčitý způsob u větě, rozeznáváme neurčitý způsob podmětný, předmětný, přívlastkový.

b) Já *míti* tvou velikost a sílu, všechna zvířata bych pošlapal a potřel (= kdybych měl). *Být* jen chvíli blesků pánem! (= kdybych byl). *Sedět* a *mlčet!* *Smeknout!*

Neurčitého způsobu užívá se někdy místo podmiňovacího, někdy místo rozkazovacího způsobu.

Poznámka 1. Správně se říká: Od Kolína jest viděti *Sněžku*. *Hudbu* bylo daleko slyšeti. Nesprávně: Sněžka je viděti, hudba byla slyšeti.

Poznámka 2. *Nechati* s neurčitým způsobem znamená *nepřekážeti*, *připustiti*, *dovoliti*; *dáti* s neurčitým způsobem znamená *způsobiti*, aby se něco stalo, *rozkázati*; *nedati* s neurčitým způsobem znamená *překážeti*, *zabraňovati*. Špatny jsou tedy vazby: *Nechal* si ušiti kabát (spr. dal). *Nenechal* ho k sobě přistoupiti (spr. nedal mu). Veliký strom *nenechá* se ohnouti (spr. nedá se). *Nenechal* je do kostela vstoupiti (spr. nedal jim). Na něho já nic *nenechám* přijíti (spr. na něho nic nedopustím). *Nechal* džbánek padnout (spr. upustil). *Nechal* syna *navštěvovati* měšťanskou školu (spr. posílal do . . .). *Nechal* mu věděti (spr. vzkázal mu). *Necháme* vám věděti (spr. vzkážeme vám). *Nech* ho ode mne pozdraviti (spr. pozdravuj ho ode mne). Řekneš mu, že se *nechám* pěkně poroučet (spr. že se pěkně poroučím). Vyříd' milostpaní, že jí *nechám* ruku líbat (spr. že jí ruku líbám). *Nech* (dej) si říci (spr. poslechni). *Nechal* jsem si říci, že . . . (spr. slyšel jsem, že . . .). *Nechte* mne domluviti (spr. dovoďte, ať dopovím a j.

Poznámka 3: K neurčitému způsobu na slovese *míti* závislému často zbytečně a chybně přidává se *co*: *Co* zde má mezi námi *co* dělat? S tím nemáme nic *co* činit.

153. Přičestí minulé činné a trpné.

1. *Příklady.* Zajásali horníci, zaplakali rolníci, ženy a děti. — Kdyby všacky slzičky, *co* mé oči vyplakaly; pohromadě byly, jistě by se potokové jimi rozvodnili. — Truchlivé byly by sady, kde by jedna píseň zněla. — Vody stekly rychle s pahorků, bláta utekla, pole oschla, louky se zazelenaly, stromy počaly pučeti, větve pokrily se listy a pluh i radlice daly se do polní práce.

Přičestí minulé činné užívá se na opisování času minulého a způsobu spojovacího.

Činné přičestí má v množném čísle tytéž koncovky, jako vzory podstatných jmen holub, dub, ryba, město.

Cvičení. Doplňujte nedopsaná přičestí v následujících větách: Blesk šlehal, hrom hučel, vítr skučel a vyl, déšť se lil a lidé, nemohouce strachem spáti, rozžihal- svícené svíce a modlil- se; dlouho neusnul- a ráno zaspal-. Nebe nad východem hořelo červánkem, ze všech lučin a hájův až k dalekému obzoru vystupoval- páry jak Abelův obětý dým. Skřivánci jásal- a zpíval-, kohouti kokrhal-, topole na hřbitově počal- šepotati, paprsky sluneční zlatil- celé okolí. Ve vsi dole otvíral- se dvěře a okna, hospodáři a hospodyně vycházal- na dvory vesele se ohlížejíce.

2. *Příklady.* Lidé spravedliví ctění a vážení jsou.

Hříchové vaši budou vám odpuštění.

Špatné stromy budou vyřaty a na oheň uvrženy.

Zahrady byly již vyčištěny a semena byla zasetá.

Přičestí minulé trpné užívá se na opisování rodu trpného.

Trpné přičestí má v množném čísle tytéž koncovky, jako vzory podstatných jmen holub, dub, ryba, město.

Cást pátá.

A. Sloh.

Myšlenky a city své můžeme dvojím způsobem vyjádřiti, ústně i písemně. Způsob, kterým myšlenky své souvisle vyjadřujeme, jmenujeme *slohem*. Napíšeme-li řadu souvislých vět, vznikne *slohová práce*.

Jako ve všem konání svém máme se řídití jistým pořádkem, chceme-li se zdarem pracovati, tak vykázáti jest též jednotlivým nejdůležitějším myšlenkám, jež jsou látkou práce slohové, určité místo. Toto seřaďování hlavních myšlenek jmenujeme *osnovou, plánem* nebo *disposicí* práce slohové. Vímě-li, co chceme psáti a v kterém pořádku, počneme práci slohovou slovy projadřovati. Při tom se snažme vyjadřovati se správně, plynně, přirozeně, jasně a určitě; píšme **čitelně, úhledně, mluvnicky správně a dbejme znamení rozdělovacích.**

1. Vypravování.

V čl. 84. vaší čítanky (I.) vypravuje se, že Ladislav z Lobkovic pronajal mnoho poli bývalému vojínu. Dále se udává, že nájemník přišel si stěžovat na škody houbami způsobené. Potom se uvádí, jak se zachoval majitel pozemků i rolník, když později shledal, že na poli docela žádné škody není.

Všechny ty jednotlivé děje vztahují se k jediné události, kteráž nadepsána jest „Poctivost a šlechetnost.“

Souvislé vyjádření jednotlivých dějů k nějaké události se vztahujících jmenuje se **vypravování**. Co se dříve stalo, dříve se vypravuje, co později, to následuje.

Hojnost látky k vypravováním podává vaše čítanka. Jsou to zvláště: 4. Nevyhazuj peněz za pišťalku. — 5. Dobře časem se nkloniti. — 6. Hrdinský jinoch. — 15. Mladý pozorovatel — 27. Pyšný učenec. — 28. Trpaslík a jeho stín. — 29. Věrnost kočky — 43. Paleček. — 67. Dvě sovy. — 68. Spolek zajců. — 128. Pes a vlk. — 129. Dvě jabloně.

Napište stručně slyšená vypravování: Cýrovo mládí. — Leonidas v Thermopylách. — Řečník Demosthenes. — Založení města Říma. Rozšafnost Regulova.

Převádějice povídky básnické v prostomluvu. hledme užívati rozmanitých výrazů a zaměňovati slova a rčení básnická slovy a rčeními téhož nebo aspoň podobného významu čili slovy *souznačnými*.

2. Popisy.

V čl. 65. vaši čítanky (I.) „Sýc“ uvádějí se všechny důležité znaky, které se na sýci shledávají, v takovém pořádku, že sobě pozorný čtenář o tom ptáku jasný obraz v mysli utvořiti může. V článku tom se udává: Co jest sýc. Délka těla, křídel, ocasu. Barva peří. Oči, zobák, nohy. Kde se zdržuje. Způsob života. Čím se živi. Duševní schopnosti.

Udání všech jednotlivých znaků nějakého předmětu jmenuje se **popis**. Aby popis byl věrný, správný a úplný, musíme všechny znaky i jich mezi sebou spojení tak udati, jak se na předmětu skutečně nacházejí. Jako při každé slohové práci, tak zvláště při popisu seřadíme a spořádáme si myšlenky, čili učiníme si plán nebo osnovu.

A. Osnova popisu zvířete.

I. *Úvod*: co jest? kam patří? (hmyzožravec, hlodavec, jednokopytník; pěvec, šplhavec; plaz, obojživelník atd.).

II. *Popis těla a jeho částí*: velikost (váha), čím tělo kryto, barva; části: hlava — vnějšek (rohly, uši, oči, nos (zobák); vnitřek (chlup, jazyk); nohy (křídla, ploutve) — prsty, drápy; ocas.

III. *Život*: vlast a obydlí; způsob života (ojediněle, v houfech), potrava (rostlinná, živočišná, smíšená).

IV. *Zvláštní pamětihodné vlastnosti*.

V. *Užitek* (za živa a po smrti) nebo *škoda*.

Sestavte dle této osnovy stručné popisy z článků své čítanky. Jsou to: Havran polní (I. 23.). Chrt (1. 72.). Pstruh obecný (I. 90.).

Kuna domácí (II. 43.). Volavka popelavá (II. 75.). Pilous černý (II. 87.). Papouškové (II. 118.).

B. Osnova popisu rostliny.

I. Úvod: co jest? kam patří? (strom, keř, tráva; růžokvětá, motýlokvětá, složnokvětá a t. d.).

II. Velikost, podoba, vzrůst.

III. Části: kořen (oddenek, cibule); lodyha (stvol, kmen); listy (větve, úponky, palisty); květ (kalich, koruna, tyčinky, pestík); plod.

IV. Kde roste (pěstuje se), kdy kvete, kdy ovoce zraje?

V. Užitek nebo škoda.

Sestavte dle této osnovy stručný popis: Rýže (I. 74.). — Šafrán (II. 85.). — Strom kakaový (II. 119.).

C. Osnova popisu nerostu.

I. Úvod: co jest? (sůl, kov, hořlavina, hornina, zemina).

II. Vnější podoba a skupenství (vyskytuje se v krystalech, kusech).

III. Znaky: barva, lesk, tvrdost (křehkost), vryp, lom, hustota, sloučenství.

Zvláštní vlastnosti: kterak se chová na vzduchu, ve vodě, v ohni (větrá, okysličuje se, rozpadá se; rozpouští se; tažnost, kujnost, svařitelnost; magnetičnost, električnost).

V. Kde se nachází, v jakém množství a kterak se dobývá?

VI. Důležitost v přírodě a praktické upotřebení.

Sestavte dle této osnovy popis tuhy (dle čl. 35 I.), popis sody (dle čl. 123. II.).

D. Osnova popisu předmětů rukou lidskou zhotovených.

I. Úvod: co jest? II. Z čeho a od koho se zhotovuje? III. Části a jich mezi sebou spojení a upravení. IV. K čemu jest? V. Které druhy rozeznáváme a čím se od sebe liší?

1. Popište dle této osnovy: stůl, židli, vůz, kompas, teploměr!

2. Naše školní budova. Poloha (ve které části města, ulice). Ku které straně světové hledí průčelí? Má jedno nebo více křidel, jeden nebo více vchodů? Kolik má pater, kolik světnic v jednotlivých patrech? Kolikery má schody? Kdy byla vystavěna? V jakém jest okolí?

3. Naš kostel. Kde jest? Jaká jest jeho podoba? a) vnější: výška, délka, dvěře věže, okrasy, sloh; b) vnitřní: výška, šířka,

okna, zdi. — Jeho zařízení: oltáře, křtitelnice, kazatelna, varhany, kůr, památníky. Co jest ještě pamětihodného?

4. *Náš hřbitov.* Kde leží? Jakou má podobu? Čím jest ohrazen? Jest rozdělen ve více oddělení, posázen stromovím? Co jest o něm ještě památného? (mnoho pomníků, kaple, křížová cesta atd.).

5. *Naše město.* 1. Jméno (jak jméno povstalo; zakládá se buď na pověsti, neb na důvodu historickém, neb na pouhém domyslu).

2. Poloha dle řeky, hory, dle vzdálenosti od hlavního aneb vůbec většího města, dle politického rozdělení v okresy a p.

3. Rozsáhlost a velikost města dle počtu domů a obyvatelstva.

4. Rozdělení dle částí vnitřního města a předměstí.

5. Náměstí, ulice, mosty, brány a p.

6. Výstavnost, vzdělávací ústavy, znamenité veřejné a rozsáhlostí neb krásou vynikající soukromé budovy.

7. Zaměstnání obyvatelstva, dějepisné znamenitosti a p.

3. Dopisy.

Drahý příteli!

Když jsem Tě o svátcích navštívil, byl jsem velice potěšen Tvou malou knihovnou. Víš, jak radostně prohlížel jsem Tvůj výbor děl našich spisovatelů. Celou zpáteční cestu myslil jsem na to, že si také malou knihovnu pořídím. Pevný úmysl můj musí se státi, skutkem.

Dnes přicházím již k Tobě na radu. Nastřádal jsem si dvě koruny; porad' mi laskavě, kterou knihou bych knihovnu svou nejkrásněji zahájil. Jsem přesvědčen, že mi poradíš spis, který mne potěší, poučí a povznese.

Toužebně očekávaje Tvou milou odpověď, jsem vždy

Tvůj

upřímný přítel

Karel.

V Kouřimi, dne 1. června 1897.

List (dopis, psaní) jest písemní rozmluva s osobou nepřítomnou. Při psaní máme více času a poklidu k přemýšlení než při ústní rozmluvě; proto máme slova pečlivěji vybíratí a myšlenky lépe spojovati.

Co v dopisu píšeme, nazýváme *látkou* neb *obsahem* listu. Dříve než dopis psáti počneme, uvažme, komu a co psáti chceme, abychom již napřed celý list jako hotový před sebou viděli.

Písmo budiž *úhledné, zřetelné*; nebudiž nic opravováno, vymazáváno, neb snad do konce škrtáno; papír budiž čistý.

Části listu jsou:

a) *oslovení* či *nadpis* (za oslovením děláme vykřičník). V oslovení pojmenujeme osobu, kteréž list ustanoven jest, slovy významně volenými, čili *títuluje* ji. V listech k známým a přátelům užíváme slov: Milý, dobrý, drahý, rozní, nejdraší, nejmilejší a t. d. Osoby cizí a vznešenější oslovujeme: Ctěný pane! Vážený pane! Velevážený pane! Důstojný pane faráři! Vele důstojný pane děkane! a t. d.

b) *úvod* čili *počátek listu*, jímž připravujeme na vlastní obsah listu, jako:

Vím, že proseb mých nikdy neoslyšíš, tudíž . . .

Když jsem posledně u Tebe byl, viděl jsem . . .

Včera jsem obdržel Tvůj milý list . . .

Tvůj dopis učinil mi velikou radost.

Jsem přesvědčen, že . . . — Nebylo mi dosud dopřáno, abych . . .

Spoléhaje se na laskavou Vaši shovívavost, . . .

Velice jsi mne potěšila Svým dopisem a pozváním.

Velice jest mi líto, že . . . — Velmi mne těší, že Ti mohu něčím posloužiti.

K dotazu Tvému sděluji, že . . .

Dávěřuje se ve spravedlivost Vaši, osměluji se . . .

Neračte se hněvati, osměluji-li se přednésti Vašnosti . . .

Svátek Váš připomíná mi mnohá a veliká dobrodini, za něž lásce vděčen býti mám . . .

Pohnutým srdcem vzpomínám si dnes na četná a veliká dobrodini . . .

Z předešlého dopisu jest Ti známo, že . . .

Ačkoli je mi dobře povědomo, že s nemalou starostí na mne vzpomínati budete, přece . . .

Vy jste mi již tolik dobrodini prokázal, že . . .

Neopovázil bych se Vašnost tímto listem obtěžovati, kdyby . . . a t. d.

c) *obsah* jest jádrem listu; obsahuje vše, co listem říci chceme; jest tudíž třeba, abychom se určitě a zřetelně vyjadřovali.

d) *závěr* dopisu obsahuje stručné opakování naší prosby, nebo díky, pozdrav, úctu, jako:

Že pozvání mé laskavě přijmeš, . . .

Že prosby mé neoslyšíš, doufám a zůstávám . . .

Měj se dobře a nepřestaň milovat Svěho . . .

Buď zdrav a potěš brzy listem . . .

Račte přijmouti osvědčení hluboké úcty, s kterouž se podpisuji . . .

Pln jsa důvěry, že mne oslyšeti neráčíte, zůstávám . . .

Zatím jsem a vždy trvám se vší úctou a šetrností . . .

Přeje Vašnosti stálého zdraví, jsem . . .

Račte se na všem dobře míti. Se vší srdečnou láskou zůstávám . . .

e) *podpis* zabírá na konci listu v pravo dole zvláštní řádek a obsahuje kromě jména (a příjmení) též poměr pišícího *k osobě*, již psaní svědčí (č. *adressátovi*).

Tvůj upřímný bratr . . . Váš poslušný syn . . . Vaše vděčná dcera . . .
Tvá upřímná přítelkyně . . .

Tvá Tě vroucně milující sestra . . .

Vašnosti oddaný a k službám ochotný . . .

Důstojnosti Vaší pravý ctitel . . .

Vašnosti upřímný ctitel a přítel . . . a t. d.

Poznámka. Zájmena Vy, Váš, Vám, Tobě, Tebou a t. d. píšeme velkým začátečním písmenem.

f) *datum* jest udání místa, kde, potom dne, měsíce a roku kdy jest list psán; psává se v levo dole proti podpisu, v listech důvěrnějších na počátku listu v pravo nahoře před oslovením.

Vytkněte v dopise za vzor uvedeném tyto hlavní části!

Vytkněte hlavní části dopisů obsažených v čl. 133., 134. a 135.

II. čítanky !

Vytkněte hlavní části dopisů v čl. 128., 129., 130. a 131.

III. čítanky.

Ctěnému pánu,

panu Josefu Říhovi,
hospodářskému správci

v

Malotičích,
u Kouřimě.

g) *adresa* listu obsahuje jméno a příjmení, stav (povolání) a bydliště *adressátovo*. Jméno *adressátovo* klade se obyčejně v třetím pádě, někdy také v prvním. Do prvního řádku píšeme titul *adressátův* s připojením slova *pánu, pán, paní, slečně*; do druhého

řádku jméno a příjmení s připojením slova panu, pan, pani, slečně; do třetího řádku důstojenství, úřad, povolání; do čtvrtého v prostředku slovíčko v (ve), načež dole na pravo udá se vynikajícím způsobem bydlíště.

Je-li více osad toho jména jako místo kam psaní posíláme, budiž bydlíště místněji označeno, na př. Kostelec Černý, Kostelec nad Labem, Kostelec nad Orlicí; Labský Týnec, Týnec Horšův, Týnec Panenský; Brandýs nad Labem, Brandýs nad Orlicí a j.

Je-li město, kam psaní jde, větší, buďtež udány taktéž ulice a číslo domu. Je-li dopis poslán do místa, kde není pošty, musí se také udati poslední pošta před tím místem, ku př. v Konárovicích u Kolína, v Domašíně u Vlašimě atd.

Cvičení 1. Napište adressy listů, jež obdržeti mají:

Josef Zejda, statkář ve Veltrubech u Kolína.

Antonín Vaněk, doktor lékařství v Praze, Ferdinandova třída,

č. 17.

František Sojka, mydlář v Kutné Hoře.

Karel Vránek, ředitel továrny v Katovicích u Strakoníc.

Václav Pele, hotovitel hudebních nástrojů v Ústí nad Labem.

Jindřich Nemastil, lékárník v Čáslavi.

Anna Hrušková, učitelka v Poděbradech.

Marie Petržilková, choť advokáta v Uhlířských Janovicích.

2. Převeďte čl. 29. (I.) ve formu dopisu, který posílá syn z nemocnice v Cañihradě svým rodičům do Francie. Z předešlého dopisu jest jim známo, že byl na Krimu. Dnes jim chce sdělit, v jakém se octl nebezpečí. Pamatují se zajisté a t. d.

3. Jan těšil se již dlouho na strýcovy jmeniny. Přiblížily se. Jan přeje strýci, by jej Bůh i dále při zdraví zachoval. Bude se dobře učit a mravně chovati, aby mu radost působil. Opakuje přání.

4. Marie sděluje své přítelkyni, jak strávila letošní prázdniny.

5. Dcera sděluje otcovi, který je v lázních, co za jeho nepřítomnosti doma se událo. Poslední dopis otcův všechny potěšil; radují se, že se mu lépe vede, a přeji mu, aby se brzy zdráv domů navrátil.

6. Žák prosí svého strýce, aby směl u něho býti přes prázdniny. Strýc mu již mnoho dobrodiní prokázal. Nyní byl po šest neděl nemocen; lékař mu radí, aby se na nějaký čas na venek

odebral a čerstvým vzduchem se zotavil. Prosí, aby směl u strýce prázdniny trávit. Slibuje, že nebude dělati žádného nepohodlí.

7. Anežka prosí svou přítelkyni, aby jí u zahradníka obstarala dva krásné růžové keře, které chce dáti matce k narozeninám. (Na lístku korespondenčním.)

8. Žákyně prosí svou bývalou učitelku, aby jí doporučila některé knihy ku čtení.

9. Dcera připomíná si všech dobrodiní. Rodiče se starali o tělesné i duševní potřeby její. Prosí, by jí i v novém roce tak milovali. Přání, by je Bůh ode všeho zlého chránil. Chtee poslušností a dobrým chováním rodičům vždy radost působiti.

10. Chudý sirotek prosí obchodníka, aby jej přijal z a učenníka. Četl v novinách, že kupec přijme mravného hochu do učení. Nabízi se. Rodiče jsou mrtvi, nikdo se o něho nestará. Jest mu 14 let, vychodil třetí třídu měšťanské školy s dobrým prospěchem. Obchod se mu vždycky líbil.

11. Syn sděluje rodičům, že se šťastně do města dostal, od svého nového mistra i od tovaryšů vřídne a přátelsky byl přijat; řemeslo se mu líbí. Prosí, aby jej rodiče brzy navštívili.

12. Marie děkuje tetě za darovanou knihu, kterou jí způsobila velikou radost, neboť jest velmi poučná a zároveň zábavná. Čítá v ní ráda. Děkuje za ten krásný dar a posílá na znamení své vděčnosti ruční práci.

13. Kdosi objednává u zahradníka v Klatovech semena karafiátová. Na zemské výstavě byl překvapen krásou karafiátů. Žádá o 5 druhů semen karafiátových. (Na lístku korespondenčním.)

14. Dcera objednává u knihkupce jménem svých rodičů časopis „Zlatá Praha“ a „Modní svět.“ (Na poukázce.)

15. Napište odpověď k dopisu, který jest uveden za vzor. Listem přítelovým byl žák velmi potěšen. Krásná přítelova snaha se mu líbí a jest rád, že sám ji probudil. Nedávno poznal ve škole životopis i hlavní práci Boleslava Jablonského, zakoupil si sbírku básní jeho „Moudrost otcovskou“ a byl jí velmi nadšen. Doporučí sbírku tu svému příteli a připojuje stručný obsah té knihy i životopis básníkův.

16. Žákyně upomíná svou přítelkyni o vrácení knihy „Babičky“ od Boženy Němcové. Ostatní knihy si může ještě nechat, ale „Babičky“ nyní nutně potřebuje.

17. Kovář nabízí se statkáři ku pracím kovářským. Dovolává se svědectví osob hodnověrných, pochvaly a vyznamenání na zemské jubilejní výstavě.

18. Truhlář oznamuje svému zákazníkovi, že objednaný nábytek jest již hotov; prosí, aby si proň poslal. Podotýká, že se vynasnažil dostáti slibu svému nejen co do času, ale i co do vkusu a trvanlivosti.

4. Přirovnání.

V čl. 84. druhé čítanky vytyká se podobnost mezi stromem a člověkem. Kmen přirovnává se tam k tělu, větve k ramenům, listy k vlasům; pupenec listů sluje oko, dřev jmenujeme duší, zvláště u bezu. Ve stromech proudí miza jako v žilách krev; poraníme-li je, krvácí jako poraněný člověk. Kůra jest jim ochranou proti vlivům vnějším, jako kůže tělu lidskému. Strom vychází ze semene, roste zvolna a dospívá, dokud jest živ, kvete, mívá plody, pak vadne, schne a zaniká. A totéž platí o člověku: i on se rodí, roste poněnáhlu, dozrává, mívá kvetoucí zdraví, vadne, schne a umírá. Na téže podobnosti se zakládá rodokmen, v němž praotec se naznačuje kořenem nebo kmenem, potomci jeho pak větvemi nebo ratolestmi. Les jako soubor jedinců pokládán bývá za obec, jež má svoje práva.

Slohová práce, v níž vytykáme buď jen znaky podobnosti, nebo znaky podobnosti a nepodobnosti dvou (nebo více) předmětů, jmenuje se **přirovnání** n. **srovnání**.

1. *Kůň a osel. Podobnosti.* Ssavci, jednokopytníci; štíhlé nohy, vztyčený krk, bystré oči, hřívá a ohon žíněmi porostlý; oba jsou k tahu, k jzdě, k nošení břemen, jsou tudíž užiteční; téměř stejný věk, touž zbraň; i po smrti užiteční.

Nepodobnosti. Kůň srdnatý, účelivý, rychlý, věrný; osel lstivý, svévolný, loudavý; kůň nšlechtilejší, větší a silnější, vyžaduje lepšího obroku, pečlivějšího ošetřování. Koně jsou rozličné barvy, velikosti a plemene; osli téměř vždy stejní; mají delší uši, ale nejsou tak poslušni. Žíně koňské jsou více ku potřebě než oslí. Maso koňské se u nás též jídá.

2. *Dub a lípa.* Co jest dub a lípa? Jaký mají kmen, korunu, dřevo, kůru, listí a větve? — Kde roste dub a lípa. Jejich vzrůst, větve, ovoce, užitek kůry, dříví.

3. *Teploměr a tlakoměr.* Co jsou teploměr a tlakoměr? Skleněná rourka, rtuť, prostor nad rtutí. Deska, stupnice. Rtuť vystupuje, klesá. — Rourka, rtuť, zakončení, stupnice, úhel.

4. *Kostel a škola.* Budovy zřízené ku cti Boží a ku blahu člověčenstva; již zevně se vyznamenávají před ostatními budovami. V obou se vyučuje, vychovává a vzdělává, jsou tudíž pro každého velmi důležité, v obou máme býti horliví, obě místa máme milovati. — Kostel jest zbudován obzvláště ke cti Nejvyššího, je to dům Páně; škola více pro blaho lidí zřízena. V kostele hlásají se věčné pravdy, ve škole učíme se vědám a dovednostem. V kostele shromažďují se děti i dospělí, do školy chodí jen mládež. Do kostela chodíváme obyčejně v neděli a ve svátek, do školy ve všední dny.

5. *Čechy a Halič.* Co jsou? Poloha. Nejznamenitější pohoří. Obyvatelstvo. — Velikost. Obyvatelstvo. Řeky. Pohoří. Přírodniny.

6. *Jiří Poděbradský a Matiaš Korvin.* Zvolení obou za krále. Původ jejich. Snahy. Poměr k císaři Bedřichovi. Vzdělání Matiašovo — povaha Jiřího.

7. *Kočky a sovy.* Hlava (oči). Srst, nohy — peří, křídla. Drápy. Hlas. Potrava. Povaha.

Vyšehrad a Hradčany. Co jsou? Kde se vypínají? Dějiny. Chrámy. Hroby. Přítomnost.

5. Líčení.

V čl. 137. (I. čítanky) jest popis letního jitra po strašné bouřce, která zuřila v noci. Popis ten nejen poučuje, ale i baví a obveseluje. Slova v něm jsou více hledaná, místo vlastních a obyčejných výrazů jsou ozdobné vazby a ozdobná rčení, vůbec celý způsob popisu jest živější. — V čl. 16. (I. čítanky) popisují se krásnými slovy a pěkným projevem myšlenek jaro, léto, podzim a zima. — V čl. 19. (I. čítanky) popisují se výjevy před bouřkou, za bouřky a po bouřce.

Rozsáhlejší popisy, které mají čtenáře nejen poučiti, ale i pobaviti, jmenují se **líčení**. Vyžadují jisté obratnosti v užívání výrazů obrazných a ozdobných. — Předmět líčení bývá vzat obyčejně z přírody.

Jiná pěkná líčení podávají čl. 44. (II.) „Ve sněhu“, čl. 69. (II.) „Vydra“, čl. 32. (III.) „Život ptactva“, čl. 33. (III.) „Z podzimní přírody“, čl. 73. (III.) „Noc a jitro na moři“.

1. *Počátek jara.* Oblouha a slunce. Luhy. Stromy a keře. Pole. Les. Ptactvo a zvěř. Člověk.

Letní večer. Poslední paprsky slunce. Vedra ubývá. Tráva, listy, louky, ptáci, vzduch. Večerní klekání svolává dělníky s pole; rolník se vrací. Tma se množí, měsíce, ticho, lidé ubírají se na lůžko, ale Bůh bdí nad nimi. „V květnu“ čl. 83. II., „Večer ve žních“ čl. 139. II. „Obraz večerní“ čl. 12. II.

3. *Podzim.* Příznak podzimu. Ovocné stromy. Život na zahradách a na vinicích. Ptactvo. V domácnosti rolníkově. Čl. 13. (II.) „Podzimní den“, čl. 33. (III.) „Z podzimní přírody.“

Život na venkově dle čl. 97. II. „Píseň vesničanů“.

Štědrý večer (dle čl. 46. II.). Hlaholy zvonů. Zasněžené střechy, rampouchy. Okna září, stromek vánoční. Hospodáři nezapomínají ani na pomocníky své při práci. Koledníci. Půlnoční. Na chvíli štědrovečerní, s otcem a matkou v rodné světnici prožité, nezapomínáme.

6. Životopis.

V čl. 40. čítanky I. vypisuje se život řeckého mudrce Sokrata. Jeho původ. Vzdává se svého zaměstnání a věnuje se tichému pozorování. Jeho zásada a mravouka. Kterak vyučoval. Jeho zdržlivost a jednoduhost v pokrmu. Láska jeho žáků k němu: Euklides, Alcibiades, Xenofon. Příčiny nenávisti a zášti jeho spoluobčanů. Obžalování. Hájení. Odsouzení. Poslední rozmluva. Smrt.

Vypsání života některé osoby jmenuje se její **životopis**. Abychom měli lepší přehled, rozeznáváme v něm *část výpravnou* a *část popisující*.

Část výpravná jedná o narození, vychování, samostatném životě a o smrti; část popisující jedná o povaze, t. j. o vlastnostech tělesných i duševních, potom o působení soukromém i veřejném.

I. Které životopisné články jsou v čítance I., které v II. a v III.?

2. Napište dle osnovy předcházející stručný životopis Tomáše Štítného dle čl. 54. II.!

3. Napište osnovu i stručný životopis Františka Palackého dle čl. 95. III.!

Poznámka. V čl. 96. čít. II vypisuje Karolina Světlá upomínky ze svého života. — Vypravuje-li kdo sám běh vlastního života svého, je to *svěží životopis (autobiografie)*.

7. Povahopis.

V čl. 95. čítanky II. vypisují se vlastnosti císaře Ferdinanda I.; dovídáme se, že byl pobožný, církve katolické opravdový ochránce a víry katolické upřímný následovník. Zvláště chváli se na císaři Ferdinandovi pobožnost, spravedlnost, milostnost, vlídnost, bedlivost střídmost a zdržlivost. Byl bedlivý strážce práva a řádu obecného, každému za spravedlivé činil, neohlédaje se na osoby. Práce své každodenní rozdělával na jisté hodiny, kteréž také bedlivě zachovával. Heslem jeho bylo: „Nechť spravedlnost má svůj průchod, by pak všecken svět zahynouti měl.“

Písemnost, z které poznáváme povahu člověka, jak se jeví v jeho zevnějším chování, v jeho obyčejích, v denním životě, v jeho výrociích, jednání a zaměstnání, v jeho poměrech k jiným lidem a Bohu, jmenuje se **povahopis**.

1. Přečtete pozorně čl. 56. III. a napište stručně povahopis Petra Voka z Rožmberka, jak se jeví v jeho skutecích, výrociích, zvyceích a obyčejích.

2. Napište stručně povahopis Viléma z Pernštejna dle čl. 43. III.

3. Kterak se jeví povaha císaře Karla IV. dle čl. 24. III.?

4. Které vlastnosti Arnošta z Pardubic vypisuje čl. 28. III.?

5. Napište povahopis *císařovny Marie Terezie* dle čl. 107. III.

6. *Josef Jungmann, buditel národa* (dle čl. 93. III.). 1. Vlastenecké nadšení v tehdejší době. 2. Jungmann stará se o povznesení jazyka. 3. V prázdných chvílích překládá a spisuje. 4. Výsledky jeho píle. 5. Zásluhy jeho.

7. *Josef Ressel* (dle čl. 120. III.). Které školy vystudoval? Které obtíže se mu tu vyskytly? V čem se zvláště vzdělal? Jeho pilnost a vytrvalost, ostrovtip a vynalezavost. Vytrvalé pokusy než vynalezl lodní šroub. Vytrvalost v boji s překážkami osudu.

8. *Dívka v domácnosti*. 1. Pořádná dívka rozděljuje si řádně své práce, koná vše v pravý čas; pořádnost její viděti jest také na obleku, uklidu atd. 2. Stará se o čistotu těla a šatu, vzdálena

marnivosti a ješitnosti; čistotu také viděti ve světnici, v kuchyni, v nádobí a t. d. 3. Všeho v hospodářství domácím si všímá, vyhýbá se zbytečnému vydání, než něco koupí, rozvažuje, je-li toho třeba; jest dobročinná s moudrou rozvahou. 4. Nedbá o radovánky a zábavy mimo dům, líbí se jí v kruhu domácím; nicméně vřelá má účastenství ve blahu a bolu bližních.

8. Výklad přísloví.

Máme-li nějakou důležitou práci před sebou a přejeme-li sobě, aby se nám zdařila, nesmíme váhavě do ní se dávat, napřed se jí hroziti. Takovým zbytečným rozvažováním čas ubíhá, práce ale zůstává. Kdo s dobrým rozmyslem a bez odkladu do práce se pouští a příhodného času užije, zajisté rychle i dobře ji ukončí. Tuto uznanou pravdu samo přísloví nám pravi: „*Přemysli dobře, začni rychle, konej pilně.*“

Přísloví jsou věty, které buď nějakou všeobecnou pravdu zkušeností nabytou, buď nějaké mravní naučení obsahují a je krátce i rázně vyjadřují. Význam přísloví vysvětlujeme obyčejně stručnou povídkou nebo známou událostí dějepisnou.

1. *Nechval dne před večerem!* Vlastní a obrazný smysl toho přísloví. Důvody pravdivosti. Krésus.

2. *Učení kořen hořký, ale plod sladký.* Vlastní a obrazný smysl toho přísloví. Demosthenes. První jeho vystoupení. Zbavuje se svých vad. Stane se nejslavnějším řečníkem.

3. *Není všechno zlato, co se třpytí.* Zlato je vzácný kov a významává se svým leskem; jiné kovy mají podobný lesk, ale cenu nepatrnou. Zdání klame. Jablko červené — uvnitř červ; dům z venku nádherný — a uvnitř? Duch šlechetný často v prostém šatě, zlosyn v hedvábí a zlatě. Podobná přísloví. Napomenutí.

4. *Jednou ranou dub nepadne.* Mnoho práce, než dub padne; jedna rána nestačí. Opakuji-li se rány, padne i nejsilnější dub. Dub — těžká práce. Každá překážka bývá překonána pilností a vytrvalostí. Namáháním a cvičením roste síla, pamět. Podobná přísloví. Napomenutí.

9. Pojednání.

V čl. 9. vaší čítanky (III.) vykládá Jan Ev. Purkyně, kterých prostředků použil člověk, nežli sobě podřídil přírodu oživenou, jakých

bojů bylo mu podstoupiti, nežli sobě podřídil přírodu neústrojnou, neživotnou, na konec pak dospívá k úsudku, že člověk jest opravdu přírody vládce a pán.

Písemnost toho druhu jmenuje se **rozprava** nebo **pojednání**. Účelem jeho jest buď poučení o něčem, buď povzbuzování činnosti k dosažení cíle nějakého.

1. Přečtete pozorně čl. 5. „Práce“, čl. 6. „Vytrvalost“ a čl. 42. II. — všechny tři v čítance III. a pokuste se sestaviti krátké pojednání „O práci“ dle těchto myšlenek: Každý člověk je stvořen ku práci — nikdo se nemá práci vyhýbati — účel práce a užitek — Bůh cení život dle práce vykonané — Bůh budiž rádcem a pomocníkem naším při každé práci.

2. Přečtete pozorně čl. 8. (III.) „Cos vykonal?“ a sepište stručné pojednání dle těchto myšlenek: Cos vykonal sám pro sebe, ku svému vlastnímu vzdělání, ku svému mravnímu zdokonalení? Neboť jenom z rozumu osvíceného a z vůle v dobrém vycvičené plyne každému člověku opravdová vnitřní i vnější blaženost. — Cos vykonal pro své rodiče, pro své dobrodince, pro své bratry a sestry? Cos vykonal na ozdobu své obce, na zvelebení své vlasti, na obhájení svého národa? Cos vykonal pro Boha? Bůh pomoci lidské nepotřebuje, ale mívá pomoci naši na světě potřebi to, co Bůh miluje, zvláště utlačovaná pravda, utlačovaná ctnost.

3. *Užitek ovocných stromů.* Kde ovocné stromy rostou a kdy uzrává jejich ovoce? Poskytnují ovoce. Dávají dříví. Krajiny stávají se vlhčí a zdravější. Stromořadí. Sázejme stromy ovocné.

Písemnosti jednací.

1. Živnostenské písemnosti.

a) V Kolíně, { dne 28. března 1898.
datum poštovního razítka.

Vaše Blahorodí!

Dovoluji si Vašnostem oznámiti, že jsem zařídil a otevřel v Kolíně na náměstí v čís. 28. nový

závod knihařský.

Nabyv hojných zkušeností v četných závodech knihařských doma i v cizině, opatřil jsem dílnu svou hojně vším, čeho v oboru

živnosti té jest potřebí, abych mohl všelikým požadavkům p. t. pánů zákazníků rychle, správně a vůbec k úplné jejich spokojenosti vyhověti.

Budu také prodávati školní knihy pro žáky škol obecných i měšťanských, jakož i všechny potřeby ku psaní a kreslení.

Za přízeň a hojně zakázky slušně žádaje jsem vždy k službám nejochotnější

Alois Merz,
knihař.

b)

Truhlářský závod

Josefa Pospišila v Kolíně

doporučí svou velkou zásobu nábytku ořechového, dubového a měkkého.

Správky a opravy nábytku všelikého druhu obstarávají se co nejrychleji.

c)

Na učení

přijme mravného hochu, kterýž dobrým vysvědčením propouštěcím z třetí třídy měšťanské školy vykázati se může,

Josef Korejzlík,
zámečník v Kouřimi.

d)

Změna místnosti.

Dovolují si svým p. t. pánům zákazníkům uctivě oznámiti, že jsem svou dílnu klempířskou, spojenou se závodem na zboží kuchyňské, přeložil z Havlíčkovy třídy na Karlovo náměstí č. 13. a prosím, by mi přízeň dosud věnovanou i na dále zachovali.

V Kolíně, 1. máje 1898.

Jan Krása,
mistr klempířský.

Často živnostníci doporučují zboží a výrobky své, nabízejí své služby nebo oznamují, že závod zařídili, rozšířili, jinému postoupili nebo od jiného převzali, že hledají učně, pomocníka, společníka, byt, dílnu, krám a t. d. K tomu jsou:

a) *Oběžníky čili cirkuláře*; skládají se v podobě obyčejných listů. Mohou býti psané, litografované nebo tištěné. Živnostníci roze-

slajd je obyčejně, když živnost počínají, aby na svůj závod upozornili.

Datum na nich stává nad oslovením v pravo. Oslovení bývá vytčeno slovy „Vaše Blahorodí“ nebo P. T., což znamená plno titulo = plným názvem neboli titulem, čímž se mají naznačiti veškeré tituly, jež přísluší příjemci (adressátovi) oběžníku.

- b) *Adressní listky*, jež bývají obyčejně na tuhém kartovém papíře vytištěny a obsahují jméno živnostníkovu, označení výrobků a místo, kde živnost provozuje.
- c) *Návěští v novinách* (inzeráty, annonce), jimiž živnostníci podávají obecnstvu všeliká návěští o svých výrobcích, o jejich ceně i o jiných věcech. Inzeráty musí býti velmi stručné.
- d) *Plakáty* na nárožích domů nebo na jiných příhodných místech, kde pozornost mimojdoucích snadno na se poutají.

1. Klempíř doporučuje se obecnstvu ku zhotovování všech stavebních prací klempířských, jako: pokrývání střech plechem, žlabů římsových, sklopků na střechy. Dále nabízí nádoby na vaření, rychlovary, cedníky, lampy i lustry. Správky vykoná za nejlevnější poplatek. (Napište oběžník! Napište plakát!)

2. Hotovitelka obleků pro dámy má na skladě velký výběr dámských obleků, dolmanů, pláštěnek a jupek; též rychle, vkusně a levně vyřizuje zakázky z látek přinesených.

(Napište inserát! Napište plakát!)

3. Kamnář oznamuje, že svůj závod předal svému zeti. Děkuje za přízeň dosud věnovanou a žádá, by i jeho nástupci zachována byla. (Oběžník. Plakát.)

4. Švadlena oznamuje inserátem, že vyučuje kresliti stříhy a šití šaty.

5. Napište plakát, jímž oznamuje sklenář, že otevřel sklad porcelánového a skleněného zboží, tabulového skla, zrcadel, obrazů a všech druhů rámců i lamp.

6. Truhlář oznamuje inserátem, že přijme dovedného dílovedoucího a několik dělníků na stálé zaměstnání.

7. Hodinář doporučuje svůj dobře zásobený sklad všeho druhu zboží ze zlata a stříbra, hodinek zlatých a stříbrných, hodinek pro dámy, jakož i hodin kývadlových a budiček. Správky přijímá s jednoroční zárukou. (Plakát. Adressní listek.)

2. Účet.

pro pana Karla Kvičalu v Kolíně.

1897		K	h
5. června	prádelník z tvrdého dřeva . . .	37	40
11. července	věšák na šaty	10	80
13. srpna	psací stůl	70	—
31. srpna	oprava 3 židli	2	50
20. září	sedadlo k harmoniu	10	—
13. října	oprava stolu	3	60
17. prosince	oprava dvou postelí	5	70
	dohromady	140	—

Antonín Marek,
mistr truhlářský.

Poznámka. K = koruna, h = haléř.

Účet (také konto) jest seznam odvedeného zboží, neb zhotovené a odvedené práce s udáním ceny.

Účet obsahuje:

1. Místo a datum; 2. jméno toho, komu účet se zasílá; 3. čas, kdy zboží bylo odvedeno, aneb kdy práce zhotovena byla; 4. cenu jednotlivě a sumu peněz v celku; 5. podpis toho, kdo účet vydává.

Účty do 10 zl. (= 20 K) jsou kolku prosty; na účet od 20 do 100 K náleží kolek 1 kr. (= 2 h); přesahuje-li účet 100 K, náleží naň kolek 10 h.

Účty psávají se obyčejně na tištěných blanketech.

1. Napište účet švadleny! (podšívka 3 K 80 h, ozdoba 9 K, knoflíky a hedvábí 90 h, od práce 10 K).

2. Účet sklenáře: 4 tabule à 70 h, dvě tabule à 1 K 10 h, 6 pivních sklenic à 48 h, džbán 1 K 70 h.

3. Účet obuvníka: pár telecích bot s vysokými holinkami 13 K 60 h, pár bot juchtových podšito 8 K 80 h, dva páry botek pro paní

17 K 60 h, pár bot podraženo a spraveno 2 K 60 h, pár dětských botek 6 K 80 h, podrážka dětských botiček 1 K 80 h.

4. Účet obchodnice: 40 m plátna à 1 K 20 h, 2 tucty plátných šátků à 10 K 80 h, 20 m kanafasu à 1 K. 10 h.

3. Kvitance

Kolek.

ze 490 korun, t. j. čtyř set devadesáti korun, kterýžto obnos jsem já nížepsaný od slavné místní školní rady v Kouřimi za la-vice, stoly a tabule do nové školní budovy pro měšťanskou školu dívčí dnešního dne v hotovosti obdržel, což tímto náležitě stvrzuji.

V Kouřimi dne 3. srpna 1897

Josef Novotný,
mistr truhlářský.

Kvitance jest písemní potvrzení, že nám nějaká suma peněz vyplacena byla.

Má-li kvitance býti platná, musí mimo náležitý kolek obsahovati: 1. Kolik se splácí. (Aby se všelikému falšování předešlo, vypisuje se suma peněz, jež splaceny byly, číslicemi i slovy.) — 2. Jméno toho, kdo splácí. — 3. Zač se splácí. — 4. Místo a den, kde a kdy kvitance vydána byla. — 5. Vlastnoruční podpis vydavatele kvitance.

Poznámka. Kvitance mají se dobře ukládati, neboť někdy i po letech mohou býti novým, nezvratným důkazem, že kvitovaná suma peněz byla zaplacená. Povinnost kolkovní najdete v každém kalendáři.

1. Přeměňte danou kvitanci, aby začínala slovy:

- a) Nížepsaný potvrzuje tímto listem, že . . .
- b) Že mi slavná místní školní rada . . .
- c) Já nížepsaný potvrzuji tímto listem . . .
- d) Čtyři sta a devadesát korun bylo nížepsanému . . .
- e) Dnešního dne obdržel . . .

2. Tesařský mistr vydává staviteli kvitanci z 1060 K, kteréž za vykonané práce tesařské přijal.

3. Švadleně bylo vyplaceno od spolku „Lidumil“ ve Vlašimi 86 K za zhotovení oděvů pro chudé dívky. Napište kvitanci!

4. Hodinář kvituje, že mu z městské pokladny vyplaceno bylo 36 K za nástěnné hodiny do obecní kanceláře dodané.

5. Zámečník potvrzuje majiteli domu, že mu na požadavek 944 K 28 h za dodané do jeho nového domu práce zámečnické částečná splátka 500 K dána byla.

6. Napište kvitanci na zbytek uvedené sumy, jímž celý požadavek se zapravuje.

4. Poukázka.

Panu Karlu Olivovi

v Kolíně.

Žádám zdvořile, byste doručiteli této poukázky, posluhovi Josefu Slezákovi, vydal oba šicí stroje, jež jsem u Vás si vybral a smluvil.

V Konárovicích....

Petr Belžan.

Poukázkou splnomocňujeme jinou osobu, aby převzala jistou udanou věc od jiné třetí osoby.

Poukázka obsahuje: 1. jméno toho, kdo má co vydati; 2. jméno toho, komu se má co vydati; 3. zevrubné udání toho, co se má vydati; 4. místo a datum; 5. podpis.

1. Přeměňte danou poukázku tak, aby začínala slovy:

a) Račtež.... b) Na poukázku tuto....

2. Vinárník má vydati vozkovi 2 hl červeného vína nejlepší jakosti a cenu jeho zapsati na účet objednatelův.

3. Odesílatel (speditér) má vydati posluhovi bednu určitě označenou.

4. Modistka má vydati poslu nový dámský klobouk.

5. Kolář žádá lesní úřad, aby doručiteli poukázky vydal 300 kusů loukotí 60—66 cm dlouhých, přes 8 cm širokých.

5. a) List přijímací.

Potvrzuji tímto listem, že mi dnešního dne pan Václav Pospíšil, rolník z Majelovic, odevzdal balík obsahující látku na šaty v ceně 30 K a 26 K na hotovosti, abych to obě jeho synu Karlovi, studujícímu v Kolíně, řádně doručil.

V Majelovicích....

Josef Krtíl,

vožka.

b) Stvrzenka.

Pan Josef Krtil odevzdal mi řádně dnešního dne balík, obsahující látku na šaty v ceně 30 K a 26 K na hotovosti, což tímto listem stvrzuji.

V Kolíně

Karel Pospíšil.

Kdo vydal list přijímací? Která slova napsal vozka v čelo listu? Které slovo napsal studující v čelo listu?

List přijímací je písemný potvrzení, jímž vyznáváme, že nám buď suma peněz aneb věc cenná do díla, do správy, k dalšímu odevzdání neb i k jinému účelu byla svěřena.

Jmenujte části listu přijímacího! Kdo list ten dostane a za jakým účelem? Kdo se naň podepíše?

1. Přijímací list a) přeměňte, aby začínal slovy: a) Pan Václav Pospíšil . . . b) Že mi pan Václav Pospíšil . . . c) Dnešního dne odevzdal mi . . . d) Že jsem dnešního dne . . .

2. Napište stvrzenku, kterou vydává švadlena, že ji byly odevzdány ženské rypsové šaty barvy žlutavé, pak hnědá orleanová sukně a plátěné šaty modré, vše rozpárané, aby to dala obarvit a vzorky potisknouti.

3. Hodinář stvrzuje, že mu majitel hostince odevzdal hodiny s hracím strojem v ceně asi 90 K, pak nástěnné hodiny v ceně asi 30 K, zlaté kapesní hodinky se 4 rubíny č. 5684 v ceně asi 100 K aby je co nejdříve náležitě spravil.

4. Vozka převzal bednu znakem OB 5. znamenanou, aby ji dodal lékárníku v N.

6. List schovací.

Pan Dr. Adolf Kalík, advokát v Jindřichově Hradci, odevzdal mi dnešního dne 3 fikusy zvýši 2 m, 2 palmy zvýši 1½ m, dále 4 oleandry zvýši 2½ m, abych je ve svém sklenníku přes zimu za smlouvenou mzdu 8 K opatroval, což tímto listem stvrzuji.

V Jindřichově Hradci . . .

Ant. Pivoňka,
zahradník.

V listu schovacím jsou důležité tyto části:

1. aby předmět k přechování odevzdaný zevrubně byl označen;
2. aby odevzdatel byl jmenován a podpis schovatelův připojen;

3. aby výminky, za kterých se má věc k uschování odevzdaná opět vrátiti, byly ustanoveny.

1. Paní potvrzuje, že jí služka odevzdala uzavřený dřevěný kufr s prádlem a šatstvem, ale dodává zároveň, že ze škody, kterou by věci ty mimo její vinu vzaly, práva býti nechce.

2. Knihař Alois Merz potvrzuje, že mu byl odevzdán ku schování zapečetěný balíček, jenž dle udání důležité listiny obsahuje, s tím doložením, aby jej tomu vydal, kdo by list tento navrátil.

3. Hodinař Ladislav Plný potvrzuje, že přijal k uschování v zapečetěném pouzdře stříbrné hodinky se stříbrným řetízkem a spořitelní knížku na obnos 250 K.

4. Kožišník přijal od choti řiditele měšťanské školy labutí rukávník, labutí límec a černý kožích s vlčí podšívkou, aby věci ty přes léto před všelikým poškozením opatroval. Umluvená odměna 5 korun.

7. Revers.

Pan František Tichý, měšťan v Týnci nad Labem, dovolil k mé žádosti, abych si dal pro větší světlo ve své dílně udělati dobře zamřížované okno ve zdi do jeho zahrady.

Slibuji tímto listem, že z dobrovolného dovolení toho nikdy žádného práva pro sebe dovozovati nechci, a zavazuji se, že na požádání pana Františka Tichého nebo jeho dědiců dám já nebo moji dědicové na své útraty bez otálení to okno zase zadělati.

Na svědectví toho jsem tento list vlastnoručně podepsal a dvěma dožádanými pány svědky potvrditi dal.

V Týnci nad Labem

Josef Heller, svědek.

František Matoušek,
mistr zámečnický.

Vojtěch Hrbek, svědek.

Revers (úpis, list zjišťovací) je osvědčení, že někdo dovolení jehož mu jiný udělil z dobré vůle, nikdy nebude pokládati za svoje právo a že se výhody zřekne, když by toho postupující žádal. Reversem také se zavazujeme, že jisté povinnosti dostojíme. Z příkladu uvedeného je zřejmo, že musí revers obsahovati: 1. Jméno toho, kdo něco dovoluje; 2. podrobné vytčení toho, co se dovoluje; 3. ujištění, že dovolení toho nikdy za právo své považovati nechceme; 4. datum; 5. podpis toho, kdo revers vydává, jakož i podpisy dvou svědků.

1. Hospodář postoupil někomu z ochoty kus domácí zahrady, aby si tam postavil včelník; nesmí však nikdo do zahrady chodit nežli ten, jemuž dovolení dáno bylo.

2. Soukromník dovoluje tesařskému mistru, že si může na jeho pozemku stavební dříví po čas stavby školní budovy skládati a ku stavbě upravovati.

3. Vdova a majitelka domu vydává revers, že bude syna svého po čas tříleté návštěvy střední hospodářské školy v Chrudimi úplně vydržovati.

8. a) Dlužní úpis.

Kolek.

Vyznávám tímto listem, že mi pan Jos. Falber, kupec zdejší, půjčil 760 korun, t. j. sedm set šedesát korun, které mi dnešního dne hotově vyplatil.

Zavazuji se, že jistinu tu i s 6% úroky ode dneška za rok panu Josefu Falbrovi neb jeho dědicům zase zaplatím.

Tomu na svědectví jest zde můj i dvou pánů svědků vlastnoruční podpis.

V Čáslavi dne....

Josef Pospíšil, svědek.

Karel Forejt, svědek.

Frant. Lahoda
dlužník.

b) Dlužní úpis.

Kolek.

Já nížeapsaný koupil jsem dnes od pana Matěje Beneše, železníka v Kouřimi, za 400 korun rozličného železa, na něž jsem mu dvě stě korun nedoplátil.

I připovídám, že tento dluh i s 5% úroky ode dneška za 1/2 léta panu Matěji Benešovi hotově zaplatím.

Čemuž na svědomí jsem tento list vlastnoručně podepsal.

V Kouřimi dne....

Josef Myškovský,
kovář v Třebovli.

V dlužním úpisu a) pan Josef Falber půjčil Františkovi Lahodovi peníze. V té příčině jest Jos. Falber *věřitelem*, Frant. Lahoda *dlužníkem*. Z vypůjčených peněz, kterým říkáme *jistina*, platívají dlužníci *úroky*. Věřitel žádá pro svou jistotu na dlužníku úpisu, že

peníze skutečně přijal, nebo že je za zboží dlužen zůstal a že je v ustanovený čas i s úrokem vrátí. Listině takové říká se *dlužní list* neb *dlužní úpis*. Dlužnímu listu říká se *obligace*, dává-li dlužník věřiteli nějaký svůj majetek (pole, luka, lesy, domy = majetek nemovitý) do zástavy.

Podstatné části dlužního listu jsou:

1. Nadpis „dlužní úpis“, „dlužní list“ neb „obligace“; 2. kolek; 3. jméno i stav věřitele i dlužníka; 4. výslovné vyjádření, byly-li dlužníku hotové peníze půjčeny, neb zůstal-li je dlužen za zboží; 5. udání času, kdy jistina vrácena a po kolika ze sta zúročena býti má; 6. datum; 7. podpis dlužníka a dvou svědků.

1. Sládek koupil od statkáře 600 kg chmele, na něž zůstal dlužen 400 korun. Připovídá, že dluh ten ve 3 měsících zaplatí.

2. Pekař dává dlužní úpis na 350 korun splatných za 4 měsíce se 6% úroky mlynáři, od něhož dostal mouky v té ceně na dluh.

3. Obuvník dává dlužní úpis na 186 korun, jež má splatiti za 6 měsíců i s 5% úroky koželuhovi, od něhož dostal koží v té ceně na dluh.

4. Kupec vydává dlužní úpis na 300 korun s 6% úroky a dává v zástavu svůj dům. Zavazuje se, že po výpovědi čtvrt léta napřed dané, již věřitel i dlužník volně dátí může, jistinu tuto zaplatí.

5. Obchodnice se střížním zbožím dluhuje továrníku za zboží v rozličných dobách odebrané 280 korun, jež zaplatí i s 5% úroky ve 4 čtvrtletních lhůtách; úroky při poslední lhůtě.

6. Švadlena přijala na úvěr 4 šicí stroje v ceně 240 korun. Bude spláceti 1. dne každého měsíce po 40 K do umoření dluhu; 5% úroky zapraví ve lhůtě poslední.

9. Bukojemství.

Kolek.

Pan František Lahoda z Čáslavě vypůjčil si dnes od pana Josefa Falbra, kupce v Čáslavi, 760 korun, t. j. sedm set šedesát korun na jeden rok.

Já níže psaný zavazuji se tímto listem, že ten dluh i s 6% úroky od dneška za rok sám zaplatím, kdyby dlužník pan Frant. Lahoda nebyl s to, aby půjčku tuto i s úroky v umluvený čas navrátil.

Tomu na důkaz jsem tento list vlastnoručně sepsal a podepsal.

V Čáslavi dne....

Josef Hruška.

Rukojemství jest listina, kterou se zavazuje ručitel (= rukojmě, kavent), že dluh zaplatí, kdyby dlužník povinnosti své nedostál.

Vytkněte z příkladu uvedeného hlavní znaky rukojemství.

1. Zámečník zaručuje se za Josefa Myškovského, kováře v Třebovli, který jest dlužen Matěji Benešovi, železníku v Kouřimi, dvě stě korun.

2. Obchodník zaručuje se za pekaře, který jest dlužen mlynáři 350 korun za mouku.

3. Majitelka domu ručí za obchodnici se střížním zbožím, která dluhuje továrniku za zboží 280 korun.

4. Obchodnice ručí za švadlenu, která jest dlužna za 4 šicí stroje 240 korun.

10. Výpověď.

Ctěný pane!

Chtěje živnost svou rozsáhlejší měrou provozovati, koupil jsem na Smichově dům, jehož tržní cenu mám v půl létě úplně zaplatiti; jsem tedy nucen sehnati všechny peníze, kde mám jaké přjčeny. Nehněvejte se tudíž na mne, že i jistinu 3000 korun, které u Vás mám, na čtvrt léta vypovídám žádaje, abyste mi ji dojista od dneška za 3 měsíce vrátiti neopominul.

Znamenám se s úctou

Jan Beneš.

Na Vinohradech

Výpovědi oznamujeme někomu, že smlouva mezi námi a jím smluvená určité doby pozbývá platnosti. Výpověď je buď mimo soudní, a to v podobě listu, buď soudní.

1. Domáci vypovídá svého nájemníka z obydlí (5 pokojů, kuchyně a příslušenství), chtěje byti toho se svou rodinou sám užívati.

2. Nájemník chtěje bydliti na venkově vypovídá domácímú byt (3 pokoje, kuchyň a sklep).

3. Majitelka domu vypovídá nájemníku krám a skladiště ve svém domě na $\frac{1}{4}$ léta a žádá, aby místnosti ty kolcém října vyklizeny byly.

11. List postupní.

Kolek.

Já nížeapsaný vyznávám tímto listem, že jsem pohledávku čtyř set padesáti korun, jež mám na domě pana Jana Veselého č. 126.

v Netolicích zjištěné, zcela postoupil panu Vojtěchu Jedinskému, jelikož mi pan Vojtěch Jedinský dle našeho obapolného usnesení 450 korun v hotovosti vyplatil.

Zároveň se zavazují, že ručím za dobytost té pohledávky i všech zadržovaných úroků.

V Netolicích dne

Václav Kubík, svědek.
Josef Drábek, svědek.

Josef Janda,
postupující.

List postupní (cessi) jest písemní vyjádření, že své právo na jistý dluh jiné osobě k pravému jejímu vlastnictví postupujeme.

V takovém listě jest třeba udati:

1. Jméno toho, za nímž postupující něco má, jakož i jméno toho, komu své právo postupuje; 2. určité pojmenování peněz, které jinému postupuje.

1. Věřitel měl u dlužníka dluhu 200 korun, na kteroužto sumu však již 120 korun obdržel; zbytek dluhu 80 korun postupuje jinému, jemuž dává list postupní.

2. Obchodnice se střížním zbožím má za jistou paní 35 korun za rozličné látky. Tuto pohledávku postupuje jiné paní. Napište list postupní!

3. Koželuh pohledává dle dlužního listu za jistým obuvníkem 200 korun i se 6% úroky. Jistinu i úrok postupuje obchodníku za 180 korun.

12. Smlouva o učení.

Pan Josef Červenka, mistr klempířský v Kolině, a paní Marie Ptáčnicková, bytem v Kolině, učinili dnešního dne tuto smlouvu o učení:

1. Pan Josef Červenka přijímá čtrnáctiletého Alexandra, syna paní Marie Ptáčnickové, na tři roky do učení a zavazuje se:

- a) že ho za ten čas náležitě vyučí řemeslu klempířskému;
- b) že ho bude přidržovati jen k těm pracím, které souvisí s jeho řemeslem;
- c) že ho bude pilně posílati do školy pokračovací;
- d) že v neděli a ve svátek nebude na něm žádných řemeslných prací žádati.

2. Matka jmenovaného učně, paní Marie Ptáčnicková, zavazuje se:

a) že v den, kdy její syn Alexandr do učení vstoupí, a v den, kdy za vyučenou dostane, zaplatí hotově panu Josefu Červenkově po 100 korunách; dohromady tedy 200 korun, t. j. dvě stě korun;

b) že po všechn čas jeho učení bude syna svého sama stravovati, šatiti a v případě nemoci i ošetřovati a léčiti;

c) že zaplatí všechny škody, které by syn její po čas učení jakýmkoli způsobem učinil.

Tato smlouva trvati má tři roky; je dvakrát vyhotovena a oběma stranami i představeným společenstva vlastnoručně podepsána.

V Kolině dne

Josef Douša,
představený společenstva.

Josef Červenka,
mistr klempířský.
Marie Ptáčnicková.

Smlouva (= kontrakt) je dobrovolné dohodnutí dvou nebo více osob, kterým sobě vespolek zaručují jisté povinnosti a jistá práva.

Smlouvy jsou rozmanité dle věcí, kterých se týkají, a dle toho se jim také přikládají rozmanité názvy. Nejčastěji se vyskytují smlouvy trhové (o koupi a prodeji), nájemné (o nájmu domu, pozemků, příbytku), o učení a j.

Některé smlouvy konány býti mohou jen před notářem nebo před soudem.

Smlouvy podrobeny jsou poplatku kolkovému, toliko smlouvy o učení nezletilých učňů jsou kolku prasty.

1. Josef Černovský, sedlář v Přibyslavi, učinil smlouvu o učení s Václavem Králem, že jeho syna Vojtěcha do učení přijme a svému řemeslu za 3 roky vyučí. Vyučné obnáší 150 korun, t. j. vždy počátkem roku 50 korun, pokud smlouva trvá.

2. Tesář Frant. Švejka v Kouřimi přijímá Jana Nováka, syna Václava Nováka, šafáře z Molitorova, do učení, a zavazuje se, že jej za 4 roky bezplatně své živnosti vyučí.

3. Majitel domu pronajímá pekaři byt o 2 pokojích s kuchyní, pekárnu, krám, skladiště na mouku a dřevník na dobu 6 let za ročních 450 korun. Nájemník se zavazuje, že bude činži čtvrtletně napřed platiti, místnosti pronajaté v témž stavu, jak je byl převzal, udržovati a že je po vypršení této smlouvy řádně odevzdá. Kdyby nájemník těmto podmínkám nevyhovoval, má majitel domu právo, dáti mu ihned čtvrtletní výpověď a další trvání smlouvy zrušiti.

13. a) Vysvědčení výuční.

Kolek.

Josef Pekárek, narozený v Sendražicích v Čechách, učil se u mne od 1. srpna 1893 až do 31. července 1897, tedy plná čtyři léta a zahradnictví tou měrou se vyučil, že jej s dobrým svědomím z učení propouštím a za vyučeného prohlašuji.

Po celou dobu učení svého byl poslušen, mravně se choval a všechny sobě svěřené práce věrně konal; zvláště se dobře vyzná v ušlechťování ovocných stromů a v opatrování vinic.

Ve Vlašimi dne 31. července 1897.

Josef Herčík,
knížecí zahradník.

b) Vysvědčení pracovní.

Kolek.

Josef Pekárek, pomocník zahradnický, pracoval u mne od 15. září 1897 až do dnešního dne s příkladnou pilností a dovedností, tak že jej mohu každému vřele doporučiti, podotýkáje, že i jeho mravné chování a oddaná věrnost pochvalně zmínky zasluhují.

V Přerově dne . . .

Tomáš Hlaváč,
zahradník.

Vysvědčení jest písemní stvrzení nějaké okolnosti nebo osobní vlastnosti. Vysvědčení vydávají se o mravech, o majetnosti, o vyučení, o službě a j.

Vysvědčení budiž pravdivé.

1. Pani dává vysvědčení kuchařce, která se chovala po celý čas své služby mravně, byla vždy věrná, poslušná, pilná a jevila výtečnou způsobilost ve svém oboru.

2. Knihkupec dává vysvědčení pomocníku, který byl u něho 2 roky zaměstnán; byl s ním úplně spokojen jak ve příčině chování jeho, tak i ve příčině pilnosti a dovednosti. Propouští jej k jeho vlastní žádosti.

3. Kupec dává příznivé vysvědčení svému příručím, jenž byl v jeho obchodě po 2 roky a 3 měs.

14. Plnomocenství,

Kolek.

Jmžto já nížepsaný dávám svému jednateli, panu Karlu Švejdovi, plnou moc, aby všeliké zakázky pro můj závod přijímal a smlouval, peníze na můj účet od zákazníků vybíral a kvitoval.

Všechny v mezích tohoto plnomocenství provedené výkony svého plnomocníka již napřed schvaluji a za vlastní uznávám.

Na důkaz toho jsem tento list vlastnoručně napsal i podepsal.
V Benešově dne . . .

Karel Vrba
obchodník.

Plnomocenstvím zmocňujeme někoho k vykonávání svých práv a povinností, buď všech aneb jen některých.

Plnomocenství obsahuje:

1. jméno, příjmení a stav i zmocňujícího i plnomocníka;
2. určité udání toho jednání, k němuž je plnomocník zmocněn.

1. Majitelka domu dává správci svého domu plnomocenství:

- a) vybírat od nájemníků na počátku každého čtvrtletí (o Hromnicích, o sv. Jiří, o sv. Jakubě a o sv. Havle) čtvrtletní nájemné;
- b) vykonati na její účet všeliké opravy a správy na domě, kdykoli se jich potřeba vidí;
- c) dávatí výpovědi, když toho nezbytnou potřebu uzná, těm nájemníkům, kteří by nešetřili náležitého pořádku jak ve příčině placení nájemného, tak i obvyklého řádu domovního;
- d) pronajímati za ustanovené nájemné uprázdněné byty řádným rodinám.

2. Majitelka domu splnomocňuje někoho, aby za ni při volbách do obecního zastupitelstva v druhém sboru volil.

3. Stavitel zmocňuje svého polira, aby přijímal stavivo, najímal a propouštěl dělníky.

4. Sklenář posílá plnomocenství svému příteli, aby při veřejné sňižovací dražbě na stavební práce při školní budově v N. z vyvolané ceny za práci sklenářskou až do obnosu 120 K slevoval.

15. Žádosti a podání k úřadům.

a) Žádost strojnického pomocníka — viz zvláštní přílohu.

b) Slavná místní školní rada!

Dle vyhlášky ve veřejných listech vypisuje slavná místní školní rada v Kouřimi offertní řízení za příčinou zadání prací řemeslných ku stavbě nové budovy školní v Kouřimi.

V úctě podepsaný podává tímto svou nabídku ku převzetí prací zámečnických, jež rozpočteny jsou na 1049 K a zavazuje se, že veškeré vypsané práce zámečnické vykoná za 944 K, tedy se slevou 10% t. j. desíti procent. Zároveň podotýká, že výminky a rozpočty stavby se týkající zná a jim se podrobuje.

Předepsané 10% vadium v obnosu 95 korun přiloženo v hotovosti.

V Kouřimi dne . . .

Josef Korejzlík,
mistr zámečnický.

Zevně:

Slavné

místní školní radě

v Kouřimi.

Josef Korejzlík,
zámečnický v Kouřimi

nabízí se ku provedení práce zámečnické
při stavbě nové školní budovy
v Kouřimi.

Listiny, kterými se úřadu něco oznamuje, nebo kterými se má skrze úřední rozhodnutí něco vymoci, slovou podání úřední. Látka k úředním podáním vyplývá z rozmanitých poměrů života občanského. Vnější úpravou liší se úřední podání od listin jiných. Na archu bílého papíru, od horního kraje dolů v půli přeloženého, psává se (asi tři prsty od horního kraje) oslovení, na př.: Veleslavné c. k. místodržitelství! Veleslavná c. k. zemská školní rada! Slavné c. k. okresní hejtmánství! Slavná c. k. okresní školní rada! Slavný c. k. okresní soude! Slavný c. k. berní úřade! Slavná místní školní rada! Slavná městská rada! Slavné obecní zastupitelstvo! a t. d.

Mezi oslovením a první řádkou obsahu nechá se na 2—3 prsty prázdného prostoru a vlastní obsah žádosti nebo zprávy psává se pouze na pravé přeložené polovici archu. I při dolní straně má zůstatí prázdný prostor asi na 3 prsty. Toho šetří se na všech stranách archu.

K podání jest často přiložiti na důkaz pravdy i jiné listiny (přílohy). Je-li příloh více, označíme je zevně písmeny A, B, C . . .

Kdekoli se v obsahu podání na některou přílohu odvoláváme, přičteme zároveň i její značku na prázdné polovici v levo.

Na vnější stranu přeloženého archu píše se záhlaví (rubrum); nahoře (asi 3 prsty od horního kraje) napíše se název úřadu, jemuž podání svědčí, asi do prostředka jméno, stav a bydliště toho, kdo podání předkládá, níže stručný obsah podání a počet příloh.

Listy nabízejí, svědčící úřadům, obcím, společnostem atd. jmenují se offertory a píšou se ve způsobu podání. Offerta podává se v zapečetěné obálce a vedle toho jest složiti jistinu čili vadium buď v hotovosti nebo v cenných papírech, spořitelni knížce a pod. mimo obálku.

1. Hrnčířský a kamnářský pomocník žádá za místo dílovedoucího do továrny na kamna a zboží (ch = š) chamottové. Přikládá opis propouštěcího vysvědčení z III. tř. měšť. školy, opis vysvědčení z c. k. odborné školy pro průmysl hrnčířský a kamnářský v Bezhyni; slibuje pracovitost a věrnost ve všem jednání.

2. Jan Daneš, rolník v Oseku, žádá místní školní radu v Kolíně, aby přijala do obecné školy desítiletého syna jeho Karla. Připomíná, že jen proto ho tam miní posílají, aby nabyl většího vzdělání, než jaké mu poskytnouti může domácí škola dvoutřídní.

3. Vdova prosí c. k. okresní školní radu, aby propustila ze školy její dceru, žákyni 7. třídy měšť. školy. Důvody: bude jí za 4 měsíce 14 let, chodila pilně do školy, musí matce v domácnosti nápomočna býti. Přikládá výtah z matriky a školní zprávu za poslední čtvrtletí.

Část šestá.

Písemnictví.

A. O formě písemnictva.

1. Báseň, sloka, verš.

Čl. „*Píseň vesničanů*“ (čl. 97. čít. II.) není psán řečí obyčejnou, neboť co se tu líčí, obyčejnou řečí jinak by se povědělo. Shledáváme, že mluva toho článku ozdobena jest pěknými slovy a rčeními, což v obyčejné mluvě tak zhusta nebývá, na př. *bublavé potůčky zelené líbá proutí; lehce hrá si pod vodičkou svižná rybička s rybičkou; stříbrem sad se obsypává, zlato máme na poli; nám kvetou na tvdři ráže a j.*

Mimo to psán jest článek ten dle určitých pravidel; skládá se z řádků přesně obmezených, buď sedmi nebo osmislabičných — jest to **báseň** (v užším smyslu). Celek skládá se z 8 stejných odstavců, z nichž každý má 6 řádků. Ve všech odstavcích má řádek 1., 3., 5. a 6. po osmi, řádek 2. a 4. po sedmi slabikách.

Pravidelné odstavce, na něž se báseň jakás rozestupuje, slují **sloky** čili **slohy** (strofy).

Části básně o nepravidelném počtu řádek slují **odstavce**.

Každý jednotlivý řádek básně jmenuje se **verš**. Dle počtu, veršů jsou pak sloky *dvouveršové* (II. 107.), *čtyřveršové* a t. d. Čl. 31. čít. II. „*Tři jezdci*“ má jen odstavce; tak i čl. 18., 24., 68.

2. Rým.

Některé verše na konci podobně vyznívají. V básni „*Píseň vesničanů*“ vyznívají podobně verše 1. a 3., 2. a 4., 5. a 6.

Podobné vyznívání slabik na konci veršů sluje **rým**. O verších které podobně vyznívají, říkáme, že se **rymuji**.

Ve verši 2. a 4. (čl. 97. II.) rymuje se jen *jedna slabika* (ven — jen) — rým *jednoslabičný* nebo *lichý*; ve verších 1., 3., 5. a 6. rymují se *dvě slabiky* (znáti — zváti; jistá — čistá) — rým *dvojslabičný* nebo *sudý*.

a) V básni „*Pravidlo života*“ (II. 2.) rymuje se verš první se třetím, druhý se čtvrtým (podle vzorce *a b a b*); rýmy takové slovou *střídavé*.

b) V básni „*Severní vítr*“ (II. 30.) rymuje se verš první s druhým, třetí se čtvrtým (podle vzorce *aabb*); to jsou rýmy *sdužené*.

c) V prvních dvou slokách básně „*Ze znělek šumavských*“ (II. 91.) rymuje se první verš se čtvrtým, druhý se třetím (podle vzorce *abba*); takové rýmy slují *okročné*.

d) V básni „*Pozdrav do vlasti*“ (II. 130.) rymují se jen verše sudé, liché zůstávají bez rýmu (podle vzorce *abcb*); rýmy takové slují *přerývané* (n. přerušené).

Pozn. 1. Rýmů u všech básní nenacházíme, jsou jen *okrasou* veršů, dodávajíc básni zvukové příjemnosti a živosti; mimo to pomáhají paměti. — Jinou okrasou veršů jest t. zv. *alliterace*, jsou-li *stejně souhlásky* v názvu dvou nebo více slov, na př. **S**lavme **s**lavně **s**lavu **s**lavných **S**lavů! (Kollár). Radostnou svých šedin slavnost světí. (Kam.)

Pozn. 2. Čl. 91. čít. II. „*Ze znělek šumavských*“ má 14 veršů, které jsou seřazeny ve čtvero menších slok; dvě jsou čtyřveršové, dvě trojveršové. Prvních osm veršů má jen dva rýmy *abba—abba*, ostatních šest veršů má rým volně upravený. Básnička toho způsobu je *znělka*. Jiné příklady viz. čl. 127. II. Z „*Lilji a růži*“, čl. 42. III. ze „*Slávy deery*“, čl. 76. III. „*O sv. Janu Křtiteli*.“

3. Přízvuk.

Příklady.

a) $\bar{S}y\bar{n}u, \bar{č}i\bar{n}, \bar{c}o \bar{s}lun\bar{c}e \bar{č}i\bar{n}i \dots$ (II. 2.)

b) $\bar{J}i\bar{ž} \bar{s}lun\bar{c}e \bar{s} \bar{v}y\bar{\check{s}}e \bar{p}o\bar{l}e\bar{d}\bar{n}i$

$\bar{j}a\bar{k} \bar{p}o\bar{u}\bar{t}\bar{n}i\bar{k} \bar{s} \bar{h}o\bar{r}y \bar{s}p\bar{ě}\bar{j}e \dots$ (II. 101.)

c) $\bar{P}o\bar{d} \bar{l}i\bar{p}o\bar{u} \bar{v} \bar{ú}\bar{d}o\bar{l}i \bar{v}e\bar{s}e\bar{l}o \bar{b}ý\bar{v}á \dots$ (II. 126.)

Čtouce nebo přednášejice vyslovujeme některé slabiky silněji či **přízvučně**, jiné slaběji či **nepřízvučně**. (O přízvuku viz § 5. této knihy!) Slabiky *přízvučné* označujeme čárkou (—), slabiky *nepřízvučné* obloučkem (∪).

V řeči obyčejné slova jdou po sobě bez ohledu na určité střídání slabik (= *mluva nevázaná* nebo **prosa**). Ale v řeči básnické střídají se slabiky přízvučné s nepřízvučnými se zřejmou pravidelností, čímž povstává *mluva vázaná*. Pravidelné střídání slabik přízvučných a nepřízvučných slove **chod** čili **rytmus přízvučný**.

4. Stopa.

Verše dělí se dle chodu na pravidelné skupiny slabik čili na **stopy**. Stopa jest asi tolik, jako v hudbě *takt*. Každá stopa má slabiku přízvučnou neboli těžkou (= klad) a nepřízvučnou neboli lehkou (= dvih). Nejobyčejnější stopy přízvučné jsou:

a) — ∪ *trochej*; b) ∪ — *jamb*; c) — ∪ ∪ *daktyl*. Podle toho rozeznáváme u veršů rytmus *trochejský, jambický a daktylický*.

5. Časomíra.

Příklady. a) **Máj** sady, háje na ráje mění.

b) Píšťala | **sladce** | zní, když | **ptáčník** | **ptáčata** | **vábí**.

Dbáme-li u slabik **délky** jejich čili **času** trvání jejich při vyslovení, slovou slabiky takové **časoměrné**. Dle toho jsou slabiky **krátké** (∪) a **dlouhé** (—). Slabika dlouhá bere se za dvě krátké.

V české časomíře jsou tato hlavní pravidla:

1. Krátké slabiky mají krátké samohlásky nebo krátkou dvojhlásku *ě* (sady, mění);

2. slabika, která má *dlouhou samohlásku* nebo *dvojhlásku*, jest **přirozeně dlouhá** (máj, usoudilo);

3. Následují-li po krátké samohláске dvě souhlásky buď v témže slově, nebo náleží-li jedna k témuž slovu a druhá k následujícímu slovu, jest taková slabika **polohou dlouhá** (**sladce**; **sladce** zní).

Pozn. Některé slabiky jsou *obojetné*, t. j. podle potřeby někdy dlouhé, někdy krátké; zvláště často krátká slabika klade se za krátkou, když v následující skupině souhlásek druhá souhláska jest **l, r, ř** (vždycky naslouchá).

6. Stopy a verše časoměrné.

Příklady.

a) Částo, rodičko ty má! ach často si můj připomíná

b) duch ten čas blažený, ans mezi námi žila.

Ze stop časoměrných nejdůležitější jsou:

a) — ∪ trochej, b) — — spondej, c) — ∪ ∪ daktyl.

Hlavní verše časoměrné jsou:

a) šestiměr (hexamet), b) pětiměr (pentamet).

a) Šestiměr jest verš o šesti stopách; v prvních čtyřech stopách mohou býti daktyly nebo spondeje, v páté stopě je daktyl, v šesté stopě bývá spondej nebo trochej.

První slabikou třetí stopy končívá slovo, tomu se říká přerývka (||). V některém šestiměru jsou přerývky dvě, a to ve stopě druhé a čtvrté, na př.

Těsno je tam, jako na hřbitově, přesmuto a teskno.

b) Pětiměr skládá se ze dvou půli; v každé půli jsou dvě a půl stopy. V první půli jsou daktyly nebo spondeje, v druhé půli jenom daktyly.

Pětiměr nepřichází samostatně, nýbrž vždy ve spojení se šestiměrem. Dvojverší to sluje dvojverší elegické (distichon), poněvadž se jím původně skládaly básně zvané elegie.

Pozn. Přednáseti verše tak, aby pravidelnost rytmu co možná vynikla, slove verše skandovati.

7. O básnické řeči.

Příklady.

Ročníkovi blaze dnové plynou,
byť i lopotil se v potu tváři,
když mu nebe vláhu dá a září,
žádnou nežádá si rozkoš jinou.
Svět se jeho končí za dědinou
a v něm působí a hospodaří,
a když přijdou léta, tuť ve stáří
mdlé si ruce jeho odpočinou.

(Vacek-Kamenický).

1. Rolníkovi blaze **dnové plynou** (= dnové minou); mijení dní podobno plynutí vody. Pro tuto podobnost *přeneseno* jest ponětí *plyne* od vody na dni; tak i *léta přijdou*. Toto zaměnění slov (*plynou, přijdou*) jmenuje se **přenáška** (metafora).

Jiné příklady přenášky. a) Brzo mladost uletí, starost jí jde v zápětí. (Kam.) Stkvělá sláva sotva zkvete, opadává. A kde mlčí moudrý rozum, tam ti dobré srdce radí. (Jabl.)

Činnost předmětů *srostitých* přenášívá se na předměty *odtažitě*, jimž tyto stávají se nám pochopitelnějšími, mluva takovými *přenáškami* stává se názornější.

b) Den se k brobu ubírá, nad údolí soumrak *přeli*, z visky hlásek zvonku *kvílí*, krásný den již *umírá*. (II. 12.) *Vyšlo* kvítiko plné něhy, z lůna země rychle *vstalo*. (Štast.) Den *zhynul*, cvrček hrany *zvoní* a staré duby hlavy *kloní*, *spí* v háji mech i kapradí; dol *usíná*. (Krás.)

Činnost předmětu živého *přenášívá* se na předmět neživý; *přenáškou* takovou stává se řeč básnická živější a krásnější. Připisujeme-li *bytosti neživé* nějaké konání, citění, chtění jako *osobě*, vzniká *zosobnění* (personifikace).

2. *Nebe vláhu dá* a září (Břih na nebi . . .). *K domku podívát se chvátá celá vesnička* (I. 118.) *Příroda odpočívá* (t. j. tvorové v přírodě. *Praha spala v husté páře ranní* (t. j. obyvatelé Prahy).

Zde položen název místa za název toho, kdo nebo co v něm umístěno. To se nazývá **soujmennost** (metonymie).

Jiné příklady soujmennosti. a) *Soused vyhořel* (t. j. jeho majetek). *Vše se žezlu tvému koří* (t. j. majetniku žezla). Tu vedle *zluta žebrač* s vetchou holi (t. j. vedle boháče). Přemysl Otakar II. byl poražen od Rudolfa Habsburského (t. j. vojsko).

Majetník klade se místo majetku a naopak.

b) Rád čtu *Chmelenského a Kollára* (t. j. jejich spisy). *Odtna dívka v drahý šat a v perly, kamení* (t. j. ozdoby z perel a drahokamů, čl. 94. III.). *Pišťala* sladce zni (= zvuk pišťaly). Ve Španělsku dlouho bojoval *kříž s půlměsícem*, a *kříž* konečně zvítězil.

Klademe jméno spisovatelovo místo spisu, látku místo výrobku, příčinu místo účinku, znamení místo věci. Soujmennost záleží na *záměně jmen*, nikoliv sloves!

3. **Mdlé si ruce** jeho odpočinou. — Rád již do země své *kosti* složí. (Básník myslí celé tělo.)

Toto zaměnění části a celku jmenuje se **soupojemnost** (synekdocha).

Jiné příklady soupojemnosti. Předě stánkem nebes Pána *zbožný rolník čelo* kloní. Ze svého klinu rozdala jsem všecko: *klas plný muž má, žena plachtu trávy a koukol s chirpou* do kytice *děčko* (139. II.). Vznikne všechněch *kmenů* *bědování* (t. stromů — 14. III.). Tam *tisíc* zvuků *proplítá* se v směsi (103. III.).

Soupojemnost klade část místo celku, číslo jednotné místo množného, rod místo druhu, počet určitý místo neurčitého a naopak.

Přenáška, soujmennost a soupojemnost jmenují se **zástupky** (tropy), že místo předmětu míněného jmenují předmět jiný (= jeho obraz.)

4. *Půjď! — půjď!* (66. I.) — A kohout, vůz i husárek *bouch, bál!* letí do kouta. (100. I.) — *Cín, cín!* poslyš, jak to cinká! (85. III.) — A *třesk, třesk!* huhu! to hučí. (85. III.)

Básník snaží se napodobiti co možná nejvěrněji zvuky věcí — *zvukopodobnost*.

5. *Vidí, vidí* — co zde vidí? 85. III.) — Na podlaze mramorové *hoří, hoří* dva ohňové (85. III.). — Kupčíky dnes Karel *doprovodit kázal, doprovodit kázal* a sám přišel taky. — *Aj stojí, stojí* Bělehrad, za *hradem krev se červená, za hradem krev se červená, tři mlýnská kola* by hnála.

Básník opakuje jednotlivá slova (neb i celé věty) na význačných místech; tento způsob sluje **opakování**.

Pozn. Slunce *dechlo ples* v luh a háj a v les . . . všude *ruch a zdar a znik* (83. II.). — Opakování téže spojky nazývá se *mnoho-spoječnost*.

Přenáška, soujmennost, soupojemnost, *zvukopodobnost*, opakování a j. jsou **ozdoby řeči básnické**.

B. O druzích písemnictva.

I. 1.

V čl. „*Vlidnost císařova*“ (76. čít. I.) vypravuje se jednoduchý příběh, kterak císař František I. velikomyslným darem učinil konec *bídě starého vojáka*.

Vypravování zajímavé události prosté obsahem i slohem jmenuje se **povídka**.

Povídky bývají psány v řeči nevázané, někdy také v řeči vázané („Tři jezdcí“ 31. II.), ale prosou psaných povídek je mnohem více. Jmenujte povídky, které z čítanek znáte!

Pozn. 1. Obsahem povídky „Mocná jest prosba nevinného“ (35. III.) jest událost dějepisná, je to *povídka historická*.

Pozn. 2. V čl. 41. čít. I. jsou kratinká vypravování obsahu směšného, nezaručeného, s *ostrým vtípem*, jsou to **anekdoty**.

2.

V čl. „Pohádka o zlaté rybce“ (30. I.) vypravuje se vymyšlený příběh, kterak rybka vykonala neobyčejné činy nadpřirozenou silou a mocí.

Jiné články toho druhu jsou: „Král času“ (100. I.), „Síl nad zlato“ (50. II.) — jsou to *pohádky*.

Pohádka jest vypravování **smyšlené**, bez určitého označení osob, obyčejně též místa a času („Byl jednou jeden . . .“) V osudy lidské zasahují **bytosti nadpřirozené**, dobré i zlé (vily, čarodějníci, draci, obři, trpasličí a j.).

Pohádky jsou **národní** (= lidové), jsou-li vzaty z podání lidu jisté krajiny neb celého národa, a **umělé** (napodobením nebo zpracováním pohádek národních).

Národní pohádky sbírali — české: Božena Němcová (50. II.) moravské: Beneš Meth. Kulda („Chytrý uhlíř“ 42. I., „Sirotek v Radhošti“ 44. ve 4. obec), slovanské vůbec: Karel Jaromír Erben („Dobré děti“ 116. I)

Umělá pohádka je na př. „V růžovém poupěti“ (117. II.) od Elišky Krásnohorské.

3.

V čl. „Orlík“ (24. I.) vypravuje se o vzniku hradu a nyníjšího krásného zámku knížat Švarcenberských.

Čl. „Pohřeb knížete Soběslava II.“ (82. I.) líčí poslední dni a skončení českého panovníka z doby Přemyslovců.

V těchto člancích vypravují se události pouze částečně zaručené; (že Soběslav byl, známo, ale že tak skončil, není zaručeno). Vypravování události jen částečně zaručené, obyčejně z ústního podání lidu vzaté, slove **pověsti**. Pověst připíná se k určitému **místu**, k určité **době** i k určité **osobě**.

Pověsti bývají psány řečí nevázanou, ale jsou též pověsti veršované. — Původem jsou pověsti *národní* (o vzpomínkách celého národa) a *místní*. — Které pověsti znáte již z čítanek?

4.

Čl. „Legenda o sv. Václavu“ (52. I.) jest zpracován dle starodávné pověsti o štědrosti a lásce k chudině tohoto svatého patrona českého.

V čl. „Pověst o původu skřivánka“ (78. II.) vypravuje se událost ze života spasitelova a jeho apoštolů, a zbožná mysl připisuje jim čin, který není dokázán ani písmem sv., ani jiným způsobem.

Čl. „Div sv. Prokopa“ (18. II) jest úryvek obšírné „Legendy o sv. Prokopu“; vypisuje se tu, která pověst o bohunilém a lidumilném životě sv. Prokopa přivábila do kláštera Menu.

Báseň, ve které zbožná mysl vypravuje děj neobyčejný, z pravidla zázračný ze života Kristova, svatých a světic, jmenuje se **legenda**.

Jmenujte jiné legendy z čítanek známé!

5.

Čl. „Ballada Blaničká“ (58. III.) vypravuje příběh neobyčejný, úplně vymyšlený, který se odehrává na místě a za okolností naplňujících člověka hrůzou.

Jiné básně toho druhu jsou: „Vodník“ (102. I.), „Polednice“ (100. I.), „Sýček“ (66. I.), „Belsazar“ (38. I.), „Tři dcery“ (34. III.).

Báseň děje hrůzného, často strašidelného, který odehrává se na místech hrůzných (na hřbitovech, v hlubokých lestech), a jistých dobách (na velký pátek, o půlnoci, v poledne, o štědrém večeru), jest **ballada**. Konec ballady bývá obyčejně *smutný*.

b) V čl. „Poklad“ (86. III.) vypravuje se o neobyčejné události (nesmírný poklad v otevřené skále). Celý rok se matka trápí zármutkem,

že touhou po bohatství ztratila svého jedináčka. Cl. „Oldřich a Božena“ (94. III.) jedná o podivuhodné události, na pravdě historické se zakládající, ale okolnostmi vymyšlené. Český kníže Oldřich spatřiv na honu dívku rolnickou vzácné krásy a ušlechtilosti ducha, volí ji za svoji manželku. Jiné básně toho druhu jsou: „Heřman z Bubna“ (75. I.), „Jan Hannibalec“ (103 II.). Jsou to *romance*.

Romance vypravuje dobrodružnou událost s koncem obyčejně *smírným*. V romanci líčí se nejčastěji příhody ze života osob vznešenějších, zvláště středověkého rytířstva.

Ballada má původ v Anglii a Škotsku, romance zvláště ve Španělsku.

6.

V čl. „Při bibli“ (51. III.) líčí spisovatel nepatrný, prostý děj v němž se jeví jednoduchý, tichý a spokojený život venkovského lidu.

Jiné články toho druhu: „Vesnická stařenka“ (115. I.), „Dědeček a babička“ (118. I.), „U okna“ (45. II.), „Sváteční odpočinek“ (101. II.).

Vypravování prostého děje, v němž se zobrazují obyčejně blažené poměry životní, jmenuje se **idylla** (= obrázek). Bývá složena *veršem i prosou*.

Děj idylly bývá z pravidla ze života rolnického, mysliveckého a zvláště pastýřského.

7.

Čl. „Povodeň na Divoké Úpě“ (23. II.), „Babiččina světnička“ (47. III.) a „Babička vypravuje o císaři Josefovi“ (109. III.) jsou kratší úryvky z obsáhlého vypravování, jež sepsala *Božena Němcová* a vydala pod názvem „*Babička*“. „Babička“ jest *román*.

Román jest vypravování řady událostí, jež se soustřeďují kolem hlavní osoby (hrdiny) a zobrazují věrně skutečný život a společenské poměry příslušné doby.

Po boku románu jest **novella**, která však líčí děj více méně jednoduchý. Ukázkou novelly jest na př. čl. 48. čít. II. „Náš dědeček“ z „Rozptýlených kapitol“ od Al. Vojt. Šmilovského.

Román, novella a povídka nazývají se také jinak **belletrie**.

Povídka, pohádka, pověst, legenda, ballada, romance, idylla, román a novella mají za základ nějaký *děj, událost, příběh*.

Pisemnictví, jež se zanáší vypravováním nebo líčením události, sluje **vyprávěcí čili epické**.

II. 1.

Čl. „Vzkříšení“ (82. II.). V této básni projevují se **city** zbožné radosti nad vzkříšením Páně a nad probouzející se přírodou. Čl. „Píseň vesničanů“ (97. II.). V básni této líčí se **city** blahé a spokojené, vzniklé krásou přírodní a přednostmi stavu rolnického.

Básně, které líčí **city** mírné, klidné (ať veselé nebo truchlivé) slovou **pisně**.

Písně, jež jsou projevem citu zbožnosti, t. j. citu lásky a důvěry v Boha, služí **duchovní**. Jsou-li projevem citů jiných, služí **světské**; jsou buď *vlastenecké* nebo *společenské* (vojenské, rolnické lovecké a j.).

Není-li znám skladatel starší písně, která jest skoro všeobecně, známa, oblíbena a proto často se zpívá, říkáme jí **pisně národní**. Písně, jichž skladatelé jsou známi, slovou **umělé**. Avšak mnohé umělé písně jsou tak oblíbeny, že takřka **znárodněly**, jako: Tylova „Kde domov můj“, Polákova „Sil jsem proso“, Chmelenského „Nad Berounekou pod Tetínem“, Vacka-Kamenického „V Čechách tam já jsem zrozena“ a „Kde můj je kraj“, Čelakovského „Když jsem šel přes lávky“, Riegrova „Není muže nad kováře“, Pickova „Bývali Čechové“ a „Tážete se, proč jsem Slovan“, Havlíčkova „Hájek jako mléko kvetl“ a j.

Obšírnou sbírku národních písní *českých* vydal K. Jar. Erben, *moravských* Frant. Sušil, *duchovních* Jos. Vlastimil Kamaryt.

Pozn. V čl. „Vojenská píseň“ (16. III.) opakuje se na konci každé sloky týž verš („k spáse vlasti své“). Tomu se říká **vrátka** (= refrén).

2.

a) V básni „Pražský dóm“ (27. III.) líčí se **city** vzbuzené pozorováním velebného a nádherného chrámu sv. Víta. Mocné ty **city** jsou vyjádřeny výrazy vznešenými a mluvou vzletnou.

„Naše vlast“ (21. II.) líčí krásu a malebnost naší vlasti. „Duchu světa“ opěvuje *citem* nadšeným všudypřítomnost, vznešenost, dobrotu, všemohoucnost a moudrost Boží.

„Jedna toliko vlast“ (4. III.) líčí *cit* upřímného vlastence, který miluje vlast a nadšeným *citem* volá: Jsi jenom jedna, jedna vlasti Báseň, která *slovy vznešenými a hlubokým citem* opěvuje předměty vznešené (Boha, vlast, přírodu atd.), jmenuje se **óda**.

b) V básni „Buď vůle Tvá!“ (1. III.) líčí se *cit* hluboké pokory, vzniklý pozorováním nesmírné velebnosti Božské, před níž kořící se duch zvolati musí v pokoře: Buď vůle tvá!

V básni „Rakouská národní hymna“ prosíme Boha za blaho rodiny panovnické, za blaho naší vlasti i celé říše.

Báseň, kterou se *citem hlubokým a mluvou nadšenou* oslavuje Bůh, panovník nebo národ, jmenuje se **hymna** (= chvalo zpěv). Hymna příbuzna jest ódě.

Pozn. Ódě a hymně podobají se žalmy, nábožné zpěvy a modlitby starého zákona, které po většině složil královský pěvec David.

3.

V básni „U hrobu mé matky“ (46. III.) líčí básník *cit truchlivý a bolný* nad smrtí své drahé matičky. Jiné básně toho druhu: „Pozdrav do vlasti“ (130. II.), „Pěvec v cizině“ (13. III.), „Labutí píseň“ (92. III.).

Báseň, která líčí *cit truchlivý a bolný* nad ztrátou něčeho přemilého a drahého a zároveň projevuje naději v lepší budoucnost, slove **elegie** (žalozpěv).

Elegie bývají skládány nejčastěji dvojverším elegickým.

Píseň, óda, hymna, žalm, elegie líčí *cit*y. Básně, jež jsou projevem citů (ať radostných, ať smutných), slovou **lyrické**.

Jméno své mají od starého hudebního nástroje lyry, jíž staří Řekové písňe doprovázeli.

III. 1.

a) Čl. „Pes a vlk“ (128. I.), čl. „Dvě jabloně“ (129. I.).

V obou člancích vypravují se smyšlené události pravdě nepodobné, které nám podávají **naučení** pro život. V prvním článku jednají a mluví *zvířata* po lidsku, v druhém článku *neživé věci*.

Vypravování události smyšlené, ve které jeduají zvířata nebo věci neživé na **poučení** pro život, jest **bájka**.

Vypravujte některé bajky z čítanek známé!

Pozn. Sbírkou stručných, jadrných bajek, z nichž jsou hojně příklady ve všech čítankách, složil kněz *Vincenc Zahradník* († 1836.)

b) Čl. „Vnější a vnitřní nepřítel“ (14. III.) zobrazuje smyšleným dějem něco jiného, než o čem jedná. Dává se nám totiž rada, abychom svým chováním nepřítelům sami neposkytovali zbraně proti sobě.

Pisemnost toho druhu jmenuje se **jinotaj** (= allegorie), že jiný smysl v sobě tají, nežli slova ve vlastním smyslu znamenají.

Jinotaji příbuzné jsou **hádanky**. V čl. 44. I. a v čl. 70. II. naznačuje se předmět obrazným popisováním; dle něhož má se přemýšlením uhodnouti jméno jeho. — Zvláštní druh hádanky jest **hádanka slabiková** = šaráda (čl. 71. II.), jež rozkládá slova na slabiky, kteréž pak pro sebe více předmětů označují.

2.

a) V čl. „Průpovědi“ (39. I.) a v čl. „Průpovědky“ (5. II.) proneseny jsou důležité a vážné pravdy pro život. Jsou to myšlenky *hlubokého smyslu* vyjádřené formou básnickou.

Naučení podané v kratičkých verších slove **průpověď**.

b) V čl. „Epigramy“ (81. II.) jsou *krátké básničky* (a dvojverší), v nichž pronášejí se buď důležité a vážné pravdy, nebo vtipné, žertovné a řízné myšlenky. Také čl. „Jaroslav z Boskovic“ (59. III.) má na konci *epigram*.

c) V čl. 3. čít. I. je sbírka *příslovií*. — O příslovi viz str. 155. této knihy!

Od příslovi se liší pořekadlo, t. j. názorné a vtipné opsání nějakého výrazu; na př. Pro krejcar si nechá koleno vrtat. Vaří vejce na tvrdo a polévku dává chudým a j.

3.

Čl. „Moudře žítí, umění nejtěžší“ (91. III.) poučuje nás o tom, že nejkrásnější a nejdůležitější všech umění jest umění moudře žítí.

Jiné básničky toho druhu: Ze „Slávy dcery“ (42. III.), z „Ráže stolisté“ (98. III.), „Co s' vykonal“ (8. III.) a j.

Báseň, která má směr poučující, jest **báseň poučná** (= didaktická).

Bájka, jinotaj, hádanky, průpovědi, epigramy, přísloví a básně poučné mají účelem *poučovati* nebo *kárati*.

Pisemnictví, jehož účelem jest *poučovati* nebo *kárati*, sluje **poučné** (didaktické).

IV.

V čl. „Sirotčí peníze“ (139. III.) předvádějí se osoby, jejich jednání a řeči tak, jako by celý děj před očima čtenáře se rozvíjel.

Pisemnost, která představuje minulou událost jako přítomnou, a to ve formě *rozmluvy* nebo *samomluvy*, jmenuje se **dramatická báseň** (= divadelní kus). Rozeznáváme dramatickou báseň mluvenou a zpívanou, n. *zpěvohru* (operu). Divadelní kus *hraní* (představují) *herci na jevišti*. Dělí se v oddíly, zvané *jednání* (akty); ty zase na *výstupy* (scény). Hlavní druhy kusů divadelních jsou:

a) *Truchlohra* (tragedie), t. j. dramatická báseň vážného děje, v němž hlavní osoba (= hrdina) zápasí s nepřítzní osudu, až podlehne.

b) *Veselohra* (komedie) předvádí veselý děj, činic slabosti a pošetilosti lidské směšnými.

Druh veselohry s výstupy jen směšnými sluje *fraška*.

c) *Činohra* (obraz ze života, drama) předvádí zajímavé události z obyčejného života.

Přehledné rozdělení poznanych druhů písemnictví.

Básnictví (poesie)

1. výpravné (epické):	2. citové (lyrické):	3. poučné (didaktické):	4. divadelní (dramatické):
povídka, pohádka, pověst, legenda, ballada, romance, idylla, román, novella;	pišeň, óda, hymna, žalm, elegie;	bájka, allegorie, hádkanka, prů- pověď, epigram; příslloví, báseň poučná;	truchlohra, veselo- hra, činohra, (opera).

Všechny tuto uvedené druhy písemnictví jsou výtvořy ducha lidského, výkvětem a obrazem vzdělanosti národa a sluji společným jménem **písemnictví** (= literatura). Podle obsahu je literatura **vědecká** (nauková) a **básnická** (krásná). Ona pátrá po pravdě a šíří vědomosti, tato povznáší mysl a vzbuzuje rozkoš a zálibu.

C. Doplňky „Obrazů z dějin literatury české.“

(Čl. 126. čít. III.)

I. Doba stará.

Nejstarší vznešená píseň duchovní „*Hospodine, pomiluj ny!*“ byla složena sv. Cyrilem a Methodějem, konec přidal sv. Vojtěch. proto se jí také říká „*píseň sv. Vojtěcha*“. Ji podobá se velebná píseň „*Svatý Václave!*“

Písně tyto jsou bez rýmu. První rýmovaná báseň jest **Alexandreis**, nejcennější báseň staročeská, zvláště pro bohatou mluvu. Jedná o příbězích Alexandra Makedonského, jak jste je poznali v dějepise. Složena byla původně latinsky; česky vzdělal ji za krále Přemysla II. neznámý šlechtic, milovník vlasti a národa. Nám zachovaly se z ní jen zbytky (as 3961 veršů).

Nejstarší dějiny české (*kroniky, letopisy*) byly psány latinsky, jako v dobách těch vůbec bylo obyčejem, protože spisovateli byli toliko kněží nebo mniši. Nejstarší jest latinská kronika, kterou napsal děkan kapituly Pražské **Kosmas** (zemř. 1125).

Teprve na poč. XIV. stol. složil nějaký vlastenecký šlechtic rymovanou kroniku řečenou *Dalimilovu*. Vypravuje děje české od příchodu Čechova do počátku vlády Jana Lucemburského. Všude jeví se u něho vroucí láska k národu, vlasti a mateřskému jazyku. Důtklivě kárá lehkomyšlnou povahu českou a opičení se po cizině. Připojeny jsou mnohé cenné průpovědi mravoučné, jež obsahují pokyny pro život soukromý i veřejný.

Záliba v dějepise byla příčinou, že sám císař **Karel IV.** stal se spisovatelem. Napsal latinsky „*Vlastní životopis*“, v němž vypravuje osudy své do r. 1340. Dějepisec Pulkava přeložil tuto cennou památku do češtiny.

Tomáš ze Štítného (nar. asi 1331., zemř. nedlouho po r. 1402; životopis v čl. 54. čít. II.). Vychován od rodičů nábožných a vzdělav se na nově zřízené universitě v Praze, oddal se vychovávání svých dětí. Byl prvním, jenž o věcech učených a důležitých otázkách

náboženských psal česky. Činnost jeho nalezla dosti nepřízně mezi muži, kterým nebylo po chuti, aby učení, posud latinou zahalované, bylo učiněno přístupným lidu obecnému. — Ze spisů jeho jsou zvláště důležité: 1. **Řeči besední** t. j. rozmluvy nábožné, v nichž otec dětem vykládá o Bohu, andělech a člověku (čl. 3. III. „Svět a moudrost Boží v něm“). 2. **Knižky šestery o obecných věcech křesťanských**, v nichž je mnoho zajímavých zpráv o životě tehdejších a poměrech společenských.

Ve spisech Štítného jeví se vytříbený sloh i výborná znalost jazyka mateřského.

II. Doba střední.

Jan Hus (nar. 1369 v Husinci, upálen v Kostnici r. 1415) mistr svobodných umění, professor na universitě Pražské a kazatel v kapli Betlemské. Vynikl v literatuře české jakožto oprávec jazyka, jakožto důmyslný původce nynějšího pravopisu a jakožto hlavní spisovatel své doby. Za časů Husových byl největší nepořádek v českém pravopise. Protože abeceda latinská neměla zvláštních písmen k označení českých zvuků ě, ě, ť, ň, ř, š, ž, znamená často jeden zvuk dvěma i třemi písmeny. Délka samohlásek označována zdvojením jich (aa = á, ee = é), rozdílu pak mezi *i* a *y* nešetřilo se naprosto. Hus sestavil abecedu jednoduchou tím způsobem, že souhlásky měkké označil tečkou nad písmenem (ě = ě, s = š, ž = ž) a samohlásky znamenal čárkou k označení jich délky; mimo to vytkl také, kdy psáti *i* a *y*. Znaménka nad písmeny nazývají se *rozlišovací*. Hus sepsal asi 25 spisů obsahu náboženského.

Jan Blahoslav (čl. 26. I. „Podobenství“) slavný biskup a správce Jednoty českých bratří. Byl v XVI. století nejvýtečnějším a nejpilnějším spisovatelem bratrským, takže právem bývá kladen po bok Komenskému. Jeho nejvzácnější práce, vynikající ryzostí jazykovou, jest *překlad Nového zákona*, základ to k pozdějšímu překladu celé bible, nazvané „*Bible Kralická*“, (čít. III. str. 265.) vydané nákladem Karla Žerotína.

Viktorin Kornel ze Všehrd (čít. III. str. 265.) nar. v Chrudimi, úředník při deskách zemských, zemř. 1520 v Praze. Napsal důležitý právníký spis **O právech země České knihy devatery**“.

Patřil k spisovatelům, kteří vzdělávše se na spisech starých Řekův a Římanův, mínili přivésti lidstvo k pravému vzdělání čili *humanitě*. Proto směr tento nazývá se *humanismus* a pěstitelé jeho *humanisté*. Vyšel z Itálie; v Čechách počátky jeho viděti už za krále Jiřího z Poděbrad.

Mnozí humanisté čeští skládali spisy a básně jen v jazyku latinském, jako *Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic* (čl. 59. III. Jaroslav z Boskovic“). Jiní zase na základě latiny a řečtiny zvelebovali jazyk mateřský, jako *Viktorin Kornel ze Všehrd*, *Mikuláš Konáček z Hoděštkova* (čl. 4. II. „Zklamaná naděje“). Také o působení humanisty *Jana Hodějovského z Hodějova*, štedrého mecenáše a podporovatele básnictví latinského, jest zmínka v čl. 108. čit. II.

Václav Hájek z Libočan (čl. 59. II. „Opatovický poklad“) kněz katolický a posléze probošt staroboleslavský († 1552). Napsal „*Kroniku českou*“, do níž pojal množství bajek a pověstí národních. Kniha tato pro zábavné vypravování byla velice rozšířena a mnohou lidu českému prokázala službu, ježto jsouc psána duchem katolickým byla mu v dobách nejsmutnějších jediným spisem, z něhož bez závydy mohl se poučovati o dějinách vlasteneckých.

Pozn. O kronice *Martina Kuthena* je zmínka v čl. 93. čit. II. str. 168.

Daniel Adam z Veleslavína (čl. 90. III. „Jak mluvit“; čl. 126. III. Život a literární jeho činnost vypisuje čl. 59. čit. 5. ob.). Žil v druhé polovici XVI. stol. Byl professorem dějepisu na universitě a později majitelem slavné knihtiskárny v Praze (arciknih-tlačitel). Zasadzoval se s učenými vrstevníky svými o vybroušení a ušlechtnění jazyka domácího a o povšechně vzdělání lidové. A to se mu povedlo. Proto také doba Veleslavínova později nazvána zlatým věkem české literatury.

Z jeho spisů sluší jmenovati „*Kalendář historický*“, připomínající při každém dni každého měsíce pamětihodné události, které se sběhly toho dne nejen v Čechách, nýbrž i v jiných zemích.

Jan Amos Komenský (čl. 26. I. „Podobenství“, 113. II. „Mravná naučení“, 71. III. „Bouře mořská“ z Labyrintu. — Čl. 110. II. podává pěkný obraz o jeho blahoplné činnosti i obsah hlavních spisů.) Psal česky a latinsky. Z četných spisů jeho pamětihodny jsou především: 1. *Labyrint světa a ráj srdce*, založený na myšlence: „V srdci svém ať každý hledá, čeho svět mu nikdy

nedá!“ Ve spise tom řečí velmi jadrnou a vtípem pronikavým líčí marnost všech věcí tohoto světa a učí, kterak jenom v pravé pobožnosti a v Bohu upokojení najíti lze.

2. Didaktika (t. j. umění umělého vyučování), v níž složil všechny své zásady vychovatelské o zřízení škol, o rozsahu učiva a o způsobu vyučování. Jest nejslavnější dílo Komenského.

3. Orbis pictus (čili Svět viditelný, namalovaný), jímž chtěl naznačiti, jak vyučovati názorně. Byl to první obrázkový spis pro menší mládež.

4. Brána jazyků otevřená k snadnějšímu naučení latině sepsaná.

5. Informatorium čili návod školy mateřské, kterak totiž rodičové pobožní svůj nejdraší klenot, dítky své milé, v prvním jejich a počátečním věku rozumně a počestně vychovávati a cvičiti mají.

Pozn. V čl. 126. čít. III. (str. 266.) činí se zmínka, že se u nás v 15., 16. a na počátku 17. stol. psalo o cestopise a jiných literárních předmětech. Cestopisec *Václav Vratislav z Mitrovic* vypravuje „Příhody“, které utrpěl v zajetí tureckém — čl. 64. III. Také jsou v čítankách ukázky ze spisů *Václava Březana*, správce archivu rožmberského v Třeboni — čl. 56. III. „Povaha Petra Voka z Rožmberka“ (ze spisu „O panu Petru Vokovi“, posledním vladaři), jakož i hlavního dějepisce strany katolické *Viléma hraběte Slavaty*, kancléře (= mistodržitele) království Českého — čl. 95. II. „Povaha císaře Ferdinanda I.“

I listy soukromé, v nichž sobě domácí šlechta dopisovala, mají dosud v příčině ryzosti jazykové nemalou důležitost; nad jiné předčí listy pana *Viléma z Pernštejna* (čl. 43. III.).

III. Doba nová.

Václav Matěj Kramerius, (o jehož literárním působení vypravuje pěkně čl. 131. II. „Ze života Václ. Mat. Krameriusa“. Naroděn v Klatovech zemřel 1808 v Praze. Úkolem životním si vytknul opatrovati českému lidu zásobu dobré četby, Proto vydával **Vlastenské noviny** s pouhou vřtlohou; sestavoval po mnoho let příhodné kalendáře, kteréž

i tam pronikávaly, kam jiná kniha nezavítala nikdy; *spisoval a vzdělával* přehojné knihy zábavné i poučné, jako: Arabské povídky, Rybceol na Krkonošských horách, Zdeněk ze Zásduk, Hrabě Rožmberk a j.; vypsání krajin a zemí (na př. Egypta, Indie, Ameriky); *otiskoval starší vhodná díla* jazykem obnoveným (největší obliby došli „Letopisové trojanští“); *opravoval práce cizí a vydával je svým nákladem.*

Pozn. Ještě jiní vlastencové čeští budili svými spisy vědomí národní; byli to zvláště: *Jan Nejedlý* (čl. 13. I. „O lásce k vlasti“); *Ant. Jarosl. Puchmajer* (čl. 98. I. „Dvě myši“, čl. 36. 3. ob. „Vrána a liška“, čl. 28. 5. ob. „Lakomý a závistivý“); *Frant. Pelcl* (čl. 106. III. „Francouzové v Praze“ — „z Nové kroniky české“); *Václav Hanka* (čl. 133. I. „Fialinka“ a objevil „Rukopis Královdvorský“); *Václav Thom* uvedl jazyk český na divadlo tím, že několik divadelních kusů v jazyku českém vydal.

V čl. 126. čít. III. na str. 268. se praví, že se proslavili básníci Jan Kollár, Frant. Lad. Čelakovský, Jan Eraz. Vocel, Karel Vinařický, Bolesl. Jablonský, Karel Jar. Erben a m. j.

Jan Kollár (čl. 42. III. Ze „Slávy dcery“; čl. 81. II. Epigramy) nar. v Mošovicích v stolici Turčanské na Slovensku, professor slovanckého starožitnictví (= archeologie) ve Vidni; zemřel 1852. Proslavil se básnickým dílem „Slávy dcerou“. Jest složena ze 645 znělek. Básník kvílí nad kmenem slovanským, jehož některé větve (Slované Polabští) uschly, vzbuzuje naději v budoucnost, nabádá k velkým činům, líčí blaženost přátel Slovanstva, jakož i strasti a muka škůdců jeho.

František Ladislav Čelakovský (obšírný životopis v čl. 97. III.) narozen v Strakonících, professor jazyků slovanských na universitě v Praze, zemř. 1852. Oblíbil si zvláště národní zpěvy slovanské, z čehož vznikla dvojí sbírka: **Ohlas písní ruských a Ohlas písní českých** (čl. 39. 4. ob. „Radost a žalost“, čl. 81. I. „Pocestný“, čl. 36. III. „Prokop Holý“). Dále vydal „**Růži stolistou**“, sto malých, lahodných básniček (čl. 98. III.); **Smíšené básně** (čl. 102. I. „Vodník“, čl. 1. III. „Buď vůle Tvá!“, čl. 81. II. „Epigramy“).

Vydal též velikou sbírku přísloví slovanských „**Mudroslovi národa slovanského**“ (čl. 3. I.) a „**Národní písně slovanské**“.

Jan Erazim Vocel nar. v Kutné Hoře, professor starožitnictví na universitě v Praze, zemř. 1871. Složil dva větší celky (= cykly) epických básní: **Přemyslovce**, v nichž opěvá nejpamátunější události od Libuše až do vymření Přemyslovců (čl. 82. I. „Pohřeb knížete Soběslava“, čl. 34. II. „List“, čl. 39. II. Návrat Václava II. do vlasti“); **Meč a kalich**, v nichž předvádí dobu od Jindřicha Korutanského až k bitvě u Lipan (čl. 53. II. „Vyzvání“, čl. 21. III. „Strom na pomezí“, čl. 22. III. „Písně královny Alžběty“). Dále vydal velkou báseň **Labyrint slávy**, založenou na myšlence, že národ český jenom vzdělaností lepší budoucnost si připraví. (Viz též čl. 59. I. „O starožitnostech“).

Karel Vinařický (nar. ve Slaném, kanovník na Vyšehradě, zemř. 1869) skladatel básniček pro ditky a zasloužilý o národní školství výbornými čítankami (čl. 46. 1. obec. „Sup a čáp“, čl. 19. „Uši moje“, čl. 59. „Thuče bubeniček“, čl. 79. 2. ob. „Kocourek a veverka“, čl. 93. 3. ob. „Nespokojený stromeček borový“ a j.).

Jan Jindřich Marek (Jan z Hvězdy), farář v Královicích u Plzně, zemř. 1853, skládal *legends* (čl. 52. II. „Sv. Václav“) *ballady a romances* (čl. 23. III. „Slepého krále smrt“), *písně* (čl. 135. I. „Večerní oběť“) i jiné básně (čl. 89. III. „Domácí lékař“).

Frant. Jarosl. Vacelk-Kamenický, děkan v Blovicích, vydal „*Písně v národním duchu českém*“ (čl. 9. I. „Stará lipa“), z nichž mnohé znarodněly (viz str. 182. této knihy), sbírku znělek „*Lilie a růže*“ (čl. 127. II.) a zdařilé *elegie* „*U hrobu mé matky*“ čl. 46. III.).

Boleslav Jablonský (pravým jménem Karel Tupý) narodil se r. 1813 v Kardašově Řečici u Jindř. Hrad. e, probošt (= představený) premonstrátského kláštera Zvěřineckého u Krakova, zemřel r. 1881 a jest pochován v Praze na Vyšehradě. — Jablonský patří k nejmilejším básníkům českého národa. Jeho „**Moudrost otcovská**“ (n. Salomon) obsahuje 110 básniček, v nichž nadšenými slovy učí lásce k Bohu, k přírodě, k vlasti, k lidstvu, ku ctnosti a vůbec ku všemu vznešenému a krásnému (v čít. I. 12. „Vlast a Tvůrce“, 80. „Rozmanitost jazyků“, 86. „Vlastní zisk“, 112. „Kdy a kde“, 138. „Odměna“; v čít. II. 2. „Pravidlo života“, 10. „Brána k ráji“, 33. „Statečnost a slabost“; v čít. III. 62. „Vítězství“, 66. „Rubin

nejkrásnější“, 91. „Moudře žítí“; četné ukázky jsou také v čítankách pro školy obecné. Mimo to jsou od něho některé oblíbené *písně, ódy a básně vlastenecké* (v čít. II. čl. 130. „Pozdrav do vlasti“, v čít. III. čl. 2. „Duchu světa“, 13. „Pěvec v cizině“, 16. „Vojenská píseň“, 17. „Vojínovo loučení“, 27. „Pražský dóm“, 127. „Tři doby v zemi České“, které nejvíce prosluly).

Karel Jaromír Erben, (narozen v Miletíně u Hořic, ředitel archivu města Prahy, zemřel 1870). Skládal básně původní; sbíral *písně, říkadla, hry, pohádky a pověsti národní*; napsal výborné články dějepisné; vydal staré památky českého písemnictví (spisy Štítného, Husovy a j.). Nejkrásnějším dílem Erbenovým jest „**Kytice z pověstí národních**“ (čl. 40. čít. 4. ob. „Mateří douška“, čl. 100. I. „Polednice“, čl. 85. III. „Poklad“).

Ze spisovatelů, kteří *díla vědecká* skládali, budtež jmenováni:

Josef Jungmann (životopis v čl. 93. III., viz též čl. 94. III. „Oldřich a Božena“) nar. v Hudlicích u Berouna, ředitel gymn. v Praze, zemř. 1847. Vroucí snahou Jungmannovou bylo, aby dokázal bohatost a libozvučnost naší mateřštiny i úplnou její schopnost k potřebám vědeckým. Výborně přeložil některé slavné *spisy cizojazyčné* (francouzské, anglické a německé), vydal „**Slovesnost**“ čili *nauku o slohu*, „**Historii literatury české**“, jež jest prvním zevrubným spisem českým o písemnictví českém. Ale obrovskou pilnost po dobu třiceti let věnoval zvláště velikému „**Slovníku česko-německému**“, jímž před světem celé bohatství našeho jazyka v plné kráse rozestřel.

Pozn. K nejdůvěrnějším přátelům Jungmannovým patřil *Ant. Marek*, děkan v Libuni u Turnova (čl. 14. III. „Vnější a vnitřní nepřítel“; viz též čl. 135. II. a 129. III. Listy Josefa Jungmanna Antonínu Markovi; čl. 130. a čl. 131. III. List Frant. Palackého a Pavla Jos. Šafaříka; čl. 57. a čl. 58. I. List Karla Vinatického a Pavla Jos. Šafaříka Antonínu Markovi).

Pavel Josef Šafařík (životopis v čl. 96. čít. III.) narozen v Kobeljarově na Slovensku, správce universitní knihovny v Praze, zemřel 1861.

Nejslavnější jeho dílo jsou „**Slovanské starožitnosti**“, v nichž vyložil nejstarší dějiny národů slovanských a dokázal, že Slované

od pradávna náležejí mezi národy vzdělané. Žil v upřímném přátelství s vynikajícími vlastenci tehdejšími Kollárem, Palackým, Jungmannem, Markem a j.

František Palacký (životopis v čl. 95. čít. III.) nar. 1798 v Hodslavicích (u Nového Jičína na Moravě), historiograf (= spisovatel dějin) království Českého, zemřel v Praze 1876. Sepsal obšírné „**Dějiny národa českého v Čechách a na Moravě**“ od nejstarších dob do r. 1526 (čl. 15. III. „Vítězství Čechů u Kresenbrunnu“).

Jako doplněk Palackého „Dějin“ jeví se dějepisná díla **Václ. Vlad. Tomka**, profesora rakouského dějepisu na universitě v Praze, nyní na odpočinku. Jsou to „**Děje království Českého**“ (čl. 17. II. „Vítězství Čechů nad Tatary“, čl. 111. II. „Stav země České po válce třicetileté“) a „**Dějepis města Prahy**“ (čl. 40. II. „Koronování krále Václava II.“, čl. 56. II. „Obchod města Prahy za Karla IV.“, čl. 57. II. „Hladová zeď na Petříně“).

Pozn. Se jménem Palackého těsně je sloučeno jméno kněze **Dobrovského** (o němž je zmínka v čl. 95. III.). Ačkoli psal téměř výhradně po německu, náleží přece k nejznamenitějším učencům slovanským. Literatuře naší prokázal neocenitelnou službu sepsav „*Mluvnici jazyka českého*“, „*Slovník německo-český*“, a „*Dějiny české literatury do r. 1526*“.

Jan Svatopl. Presl (čl. 22. II. „Mé heslo“), professor přírodopisu při univ. Pražské, zakladatel novočeské literatury přírodopisné, zemř. 1849. Hlavní jeho dílo je „*Všeobecný rostlinopis*“.

Jan Ev. Purkyně, professor na univ. Pražské, učenec pověsti světové; založil přírodnický časopis „*Živu*“ (čl. 9. III. „Člověk vládcem přírody“, čl. 69. „Londýnské doky“; viz též čl. 81. II. „Epigramy“).

Jiní vynikající spisovatelé, z jichž spisů čtete ukázky v čítankách, jsou:

Božena Němcová (nar. ve Vídni, choť finančního úředníka, zemř. v Praze 1862). Nejznámější prací její jest „**Babička**“, v níž vyličila dobrou stařenku, která byla jí nejprvnější vychovatelkou za krásného mládí (čl. 23. II. „Povodeň na Divoké Úpě“, čl. 47. III.

„Babiččina světnička“, čl. 109. „Babička vypravuje o císaři Josefovi“. Vydala též dvě sbírky „*Národních báchorek a pověstí českých a slovenských*“ (čl. 62. čít. 5. ob. „Silný Ctibor“, čl. 101. I. „Král času“, čl. 50. II. „Sál nad zlato“; viz též čl. 133. a 134. II. „Listy“).

Vítězslav Hálek (nar. v Dolinku u Prahy, spisovatel v Praze, zemř. 1874). Složil: 1. **Večerní písně** (čl. 75. III. „U večer“); 2. **V přírodě** (čl. 48. 5. ob. „Čtverák větrík“, čl. 125. I. „Den májový“, čl. 90. II. „V přírodě“, čl. 116. „Lesní hody“); 3. **Pohádky z naší vesnice** (čl. 50. III. „Naše vesnice“); 4. **Ballady** (čl. 66. I. „Sýček“); 5. Prosou psané *Povídky ze života venkovského* (čl. 88. III. „Sedlák Dolina“). Viz též čl. 21. II. „Naše vlast“, čl. 102. III. „Pozdrav horám“, čl. 73. III. „Noc a jitra na moři“.

Jan Neruda, spisovatel a básník v Praze, zemř. 1891. Hlavní jeho díla jsou: **Knihy veršů** (čl. 3. čít. 3. ob. „Matičce“); **Písně kosmické**, v nichž zobrazuje city, které se ho zmocňují při pozorování všehomíra (vesmír = kosmos; čl. 77. III. „Oblaky“, čl. 79. „Nekonečný vesmír“, čl. 80. „Země jindy a nyní“, čl. 81. „Hvězdičky“); **Ballady a romance** (čl. 117. III. „Ukřižovaný“); **Obrazy z ciziny** (čl. 33. I. „Práplav Suezský“).

Adolf Heyduk, professor v Písku, vyniká v básnictví lyrickém i epickém. Vydal: **Lesní kvítí**, sbírku básní lyrických, v nichž opěvuje krásy lesní; **Cymbál a husle**, v nichž líčí život lidu slovenského; **V zátíši** se popisuje básničkovo štěstí rodinné. V čítankách jest od něho několik menších básní, jako čl. 38. I. „Belsazar“ čl. 70. „Štěstí“ (z veršované pohádky „Dědův odkaz“), čl. 58. „Pancéř Smanický na Žampachu“, čl. 68. „O čápovi a lišce“, čl. 65. II. „Severák“, čl. 51. III. „Při bibli“.

Josef Sládek, nar. ve Zbirově, professor jaz. ang. při obch. akademii v Praze. Skládá básně lyrické. V čítankách jsou tyto ukázky: čl. 79. II. „Píseň při orání“, čl. 74. III. „Jarní píseň rolníkova“ ze **Selských písní**; čl. 8. I. „Domov“, čl. 9. II. „Čechy“ ze **Skřiváňčích písní**; čl. 38. 2. ob. „Jablíčka“, čl. 49. „Kocourek“, čl. 14. I. „Hvězdy“ ze **Zlatého máje**. Z cestopisu po Americe je čl. 107. I. „Od jezera Michiganského“.

Svatopluk Čech, narozen v Ostředku u Benešova, spisovatel a redaktor „Květů“ v Praze. Sepsal hojně sbírky drobných básní

(čl. 113. I. „Sněženky“, čl. 38. II. „Vězeň na Bezdězi“, čl. 78. „Pověst o původu skřivánka“). Hlavní jeho díla jsou: **Snové** (čl. 118. I. „Dědeček a babička“), **Ve stínu lípy** (čl. 134. III. „Co vysloužilce vypravoval ve stínu lípy“), **Evropa** (čl. 24. II. „Bouře na moři“), **Zpěvník Jana Buriana** (čl. 85. I. „Píseň o pluhu“).

Jaroslav Vrehlický, vlastně Emil Frida, nar. v Lounech, professor české university v Praze. Z četných jeho spisů došly zastoupení v čítankách: **Epické básně** (čl. 124. I. „Jarní povídka“, čl. 31. II. „Tři jezdců“); **Selské ballady** (čl. 58. III. „Ballada Blanická“); **Legenda o sv. Prokopu** (čl. 18. II. „Div sv. Prokopa“).

Eliška Krásnohorská, vl. Pechová, narozena v Praze, slavná spisovatelka česká. Básně její: **Z máje žití** (čl. 8. III. „Co's vykonal?“), **Ze Šumavy** (čl. 93. I. „Kříž v lese“), **Letorosty** (čl. 126. II. „Dvě lípy“), **Vlaštovičky** (čl. 101. II. „Sváteční odpočinek“) a j. jsou plny ušlechtilé něžnosti. Mládeži sepsala cenné povídky, bájky a pohádky (čl. 117. II. „V růžovém poupěti“).

Karolina Světlá, nar. v Praze, oblíbená spisovatelka v oboru povídek z kraje vesnického; viz čl. 96. II. Z „Upomínek“.

Vladimír Štastný, katecheta gymn. v Brně, má v čítankách mnoho poučných básniček v duchu Bol. Jablonského: v čít. I. čl. 1. „Otče náš!“, čl. 35. „Zdravas“, čl. 39. „Průpovědi“, čl. 52. „Legenda o sv. Václavu“; v čít. II. čl. 106. „Mysl — vůle — srdce“ v čít. III. čl. 5. „Práce“, čl. 31. „Role“, čl. 67. „Mluva mateřská“, čl. 101. „Hora sněžná“.

Václav Beneš Třebízský, nar. v Třebízi u Slaného, kaplan v Klecanech, zemř. 1884; skládal vlastenecké povídky dějepisné, proniknuté duchem pravdy a skutečného života. Mládeži se zavděčil cennými knihami: **Z rodné chaloupky** (čl. 52. III. „Vesnický pohřeb“), **Obrázky z naší minulosti** a j.

Alois Jirásek, nar. v Hronově u Náchoda, prof. v Praze, náleží s Benešem k nejpřednějším a nejoblíbenějším povídkářům českým. V III. čít. jest od něho čl. 48. „V staročeské domácnosti“. Pro mládež napsal cestopis „Z Čech až na konec světa“.

Také velmi plodný a oblíbený spisovatel **Karel Rais**, učitel měšť. školy na Vinohradech, napsal pro mládež četné spisy obsahu

vlasteneckého, jako: České pohádky o Kristu Pánu, Dárek maličkým
V záři minulosti a j.

Vincenc Brandl, nar. v Brně, zemský archivář moravský, znamenitý dějepisec; viz čl. 120. I. „Středověké kláštery“, čl. 41. II „O staročeské šlechtě“, čl. 60. III. „O vzdělanosti šlechty české a moravské“.

OBSAH.

	Strana		Strana
Úvod,		23. Vzor <i>znamení</i>	20
1. Dělení slov	1	24. Vzor <i>ryba</i>	21
2. Rozdělení hlásek	2	25. Poznámky všeobecné	21
3. Základní pravidla pravopisná	2	26. Jednotlivá jména toho vzoru	23
4. Velká písmena	4	27. Vzor <i>duše</i>	24
5. Přízvuk slovní	5	28. Poznámky k jednotliv. pádům	24
		29. Vzor <i>kost</i>	26
Část první. Tvarosloví.		30. Skloňování cizích jmen	27
6. I. Jména podstatná	6	31. Přehled vzorů pro skloňování	28
7. Rod podstatných jmen	6	32. II. Jména přídavná	29
8. Číslo podstatných jmen	7	33. Vzor <i>dobrý -á -é</i>	30
9. Pády podstatných jmen	7	34. Vzor <i>dnešní</i>	32
10. Vzor <i>holub, dub</i>	8	35. Přídavná jména přivlastňovací	32
11. Poznámky všeobecné	8	36. Vzor <i>králov -ova -ovo</i>	33
12. O pádech jednotlivých	9	37. Zbytky přídavných jmen ne- určitých	34
13. Vzor <i>muž, meč</i>	12	38. Přídavná jména zeměpisná	35
14. Poznámky všeobecné	13	39. Stupňování jmen přídavných	36
15. O jednotlivých pádech	13	III. Zájmena (n. náměstky).	
16. Vzor <i>město</i>	16	40. Zájmena <i>osobní</i>	39
17. Poznámky všeobecné	17	41. Skloňování zájmena <i>on, ona, ono</i>	40
18. O pádech jednotlivých	17	42. Zájmena <i>přivlastňovací</i>	41
19. Vzor <i>pole</i>	18	43. Zájmena <i>jeho, její, jejich</i>	42
20. Poznámky o jednotliv. pádech	19	44. Zájmena <i>ukazovací</i>	42
21. Vzory <i>rámě a kuře</i>	19	45. Zájmeno <i>sám, sama, samo</i>	43
22. Poznámky k jednotliv. pádům	20		

46. Zájmena <i>tázací</i>	44
47. Zájmena <i>vztažná</i>	45
48. Zájmena <i>neurčitá</i>	45
49. Přehled zájmen	46

IV. Číslovky.

50. Číslovky <i>základní</i>	47
51. Číslovky <i>řadové</i>	48
52. Číslovky <i>druhové</i>	49
53. <i>Jiné výrazy</i> číslovkové	50
54. Číslovky <i>neurčité</i>	50
55. Přehled číslovek	51
56. V. Slovesa	51
57. Tvary slovesné	52
58. Kmen přítomný a kmen způsoby neurčitého	54
59. Tvary slovesné jednoduché	55
60. Třída první. Vzor <i>piji</i>	59
61. Jednotlivá slovesa toho vzoru	60
62. Vzor <i>nesu</i>	60
63. Jednotlivá slovesa toho vzoru	61
64. Třída druhá	62
65. Třída třetí	63
66. Jednotlivá slovesa této třídy	64
67. Třída čtvrtá	65
68. Třída pátá. Vzor <i>vodím</i>	65
69. Jednotlivá slovesa této třídy	66
70. Třída šestá	68
71. Slovesa s kmenem souhláskovým	68
72. Přehled tříd slovesných	69
73. Tvary slovesné složité	70
74. Přehledný obrazec časování	72
75. VI. Příslovce	71
76. Stupňování příslovců	73
77. Přehled příslovců	74
78. VII. Předložky. Předložka a předpona	74
79. Předložky s pádem jedním	75
80. Předložky s pády dvěma	76
81. Předložky s třemi pády	76
82. Předložky <i>s a z</i>	76
83. VIII. Spojky	78
84. IX. Citoslovce	79
85. Přehled všech částí řeči	80

Část druhá. Tvoření slov,

86. Přípony, kmen, kořen	81
87. Některé přípony k odvozování podstatných jmen	83
88. Zdrobnělá jména podstatná	94
89. Přípony k odvozování jmen přídavných	85
90. Zdrobnělá jména přídavná	86
91. Odvozování sloves	86
92. Skládání slov	87
93. Složená jména podstatná	87
94. Složená jména přídavná	88
95. Složená slovesa	88
96. Vnitřní tvoření slov	88
97. Čeleď slovní	89

Část třetí. Nauka o větě.

98. Pojem věty	91
99. Podmět a přísudek	91
100. Věty bezpodměté	92
101. Věty dle obsahu myšlenkového	93
102. Hlavní způsobové vět	94
103. Věta jednoduchá	94
104. Členy věty jednoduché	95
<i>Podmět</i>	95
105. <i>Přísudek</i>	96
106. <i>Předmět</i>	97
107. <i>Doplněk</i>	99
108. <i>Přívlastek</i>	100
109. <i>Příslovečné určení</i>	103
110. a) <i>místa</i>	103
111. b) <i>času</i>	104
112. c) <i>způsobu</i>	104
113. d) <i>příčinnosti</i>	105
114. Věta kusá	106
115. Rozbor věty jednoduché	106
116. Přízvuk větný. Slovosled	107
117. Souvětí souřadné	108
118. Souvětí <i>slučovací</i>	108
119. Souvětí <i>odporovací</i>	109
120. Souvětí <i>přiložné</i>	109
121. Souvětí <i>výsledné</i>	109

	Strana
122. Věta stažená	110
123. Shoda v rodě a čísle	111
124. Vstavka	111
125. Souvětí podřadné	112
126. Přímá a nepřímá řeč	118
127. Příslovečné věty <i>místní a časové</i> 114	
128. Příslovečná věta <i>způsobu</i>	115
129. Příslovečná věta <i>příčinná</i>	116
130. Souvětí složené. Obvětí	118
131. Zkracování vět přechodníkem 119	
132. Zkracování vět přívlastkových 121	
133. Přehled znamének rozdělovačích	122

Část čtvrtá. Význam slov a tvarů.

134. Jména podstatná	125
135. Jména přídavná	129
136. Zájmena	129
137. Číslovky	129
138. Pády prosté. <i>První a pátý pád</i> 130	
139. <i>Druhý pád</i>	131
140. <i>Třetí pád</i>	132
141. <i>Čtvrtý pád</i>	133
142. <i>Šedý pád</i>	133
143. Pády předložkové	135
144. Význam sloves	136
145. Slovesa podle trvání děje	137
146. Čas <i>přítomný</i>	138
147. Čas <i>minulý</i>	139
148. Čas <i>budoucí</i>	139
149. Způsob <i>oznamovací</i>	139
150. Způsob <i>podmiňovací</i>	140
151. Způsob <i>rozkazovací</i>	140
152. Způsob <i>neurčitý</i>	141
153. Příčestí minulé činné a trpné 142	

Část pátá. Sloh.

1. Vypravování	143
2. Popisy	144
3. Dopisy	146
4. Přirovnání	151
5. Líčení	152

	Strana
6. Životopis	153
7. Povahopis	154
8. Výklad přísloví	155
9. Pojednání	155

Písemnosti jednací.

1. Živnostenské písemnosti	156
2. Účet	159
3. Kvitance	160
4. Poukázka	161
5. List přijímací. Stvrzenka	161
6. List schovací	162
7. Revers	163
8. Dlužní úpis	164
9. Rukojeinství	165
10. Výpověď	166
11. List postupní	166
12. Smlouva o učení	167
13. a) Vysvědčení výuční	169
b) Vysvědčení pracovní	169
14. Plnomocenství	170
15. Žádosti a podání k úřadům	170

Část šestá. Písemnictví.

A. O formě písemnictva.

Báseň, sloka, verš	173
Rým	173
Přízvuk	174
Stopa	175
Časomíra	175
Stopy a verše časoměrné	176
O básnické řeči	176

B. O druzích písemnictva.

Povídka, anekdota	179
Pohádka	179
Pověst	180
Legenda	180
Ballada	180
Romance	181
Idylla	181
Román a novella	181
Píseň	182

	Strana
Óda a hymna, žalm	183
Elegie	183
Bájka, jínotáj, hádanky	184
Průpovědi, epigramy	184
Báseň dramatická	185

C. Doplnky „Obrazů z dějin literatury české.“

<i>Doba stará</i>	186
<i>Doba střední.</i>	
Jan Hus, V. K. ze Všehrd	187
Y. Hájek z Libočan, D. Ad. z Vele- slavína, Jan Am. Komenský	188

	Strana
<i>Doba nová.</i>	
V. Mat. Kramerius	189
Jan Kollár, Fr. Lad. Čelakovský	190
Jan Er. Vocel, Kar. Vinařický, Jan Jind. Marek, Vacek Kamenický, Bol. Jablonský	191
Kar. Jar. Erben, Jungmann, Šafařík	192
Palacký, Tomek, Dobrovský, Presl, Purkyně, Němcová	193
Hálek, Neruda, Heyduk, Sládek, Čech	194
Vrchlický, Krásnohorská, Světlá, Štastný, Beneš Třebízský, Jirásek	195
Rais, Brandl	196

ÚK VŠP HK

100000201903

Handwritten notes in cursive script, mostly illegible due to fading and bleed-through from the reverse side of the page.